लिखु गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
नुवाकोट, बागमती प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिका पार्श्वचित्र

२०७९

लिखु गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
नुवाकोट
बागमती प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ९८५१२५३०९९
इमेल: info@likhumunnuwakot.gov.np
वेब: likhumunnuwakot.gov.np

दुई शब्द

नुवाकोट जिल्लाका १२ वटा स्थानीय तहहरूमध्ये करिब ४७.८२ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा फैलिएको तथा यस लिखु गाउँपालिकाको विकास गर्न भौगोलिक दृष्टिकोणले चुनौतीपूर्ण छ तर पनि गाउँपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । यस लिखु गाउँपालिकाको केन्द्र वडा नं. ९ स्थित लिखुबजारमारहेको छ । साविकको गाउँ विकास समितिहरू खानीगाउँ, सुर्यमती, चाघडा, थानसिङ र थानापती समावेश गरी लिखु गाउँपालिका गठन गरिएपछि यो गाउँपालिकाको प्राथमिक तथ्याङ्क अर्थात् घरधुरी संकलन मार्फत समग्र वस्तुस्थिति झल्कने पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

राज्यको पुर्नःसंरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस गाउँपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले गाउँपालिकाको विकासको वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेको छ । यस प्रकारको चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी गाउँपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्यपनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्रायः सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भएतापनि सीमितश्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै गर्न सहयोग पुऱ्याउने गाउँकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरू, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, घर-घरमा गई घरधुरी तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सबै गणकहरूलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन सम्पन्न गर्ने श्री इन्टिग्रेटेड स्टडिज् एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगरलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा गाउँपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालीन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्तहोस् भन्ने आशा गरेको छु ।

ध्रुव श्रेष्ठ
अध्यक्ष

लिखु गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
नुवाकोट
बागमती प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ९८५१२५३०९९
इमेल: info@likhumunnuwakot.gov.np
वेब: likhumunnuwakot.gov.np

शब्द-शुभेच्छा

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि गाउँपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा Android Apps द्वारा घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँपालिकाका विभिन्न विषय समावेश गरिएका श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट संकलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्म कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिंचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका तथ्याङ्क समावेश गरी गाउँ पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा गाउँपालिकाबासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा लिखु गाउँपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७८ का विविध जनसांख्यिक पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सबै वडाबाट खटिनु भएका गणकहरू, घरपरिवारको तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने गाउँपालिकाबासी, गाउँपालिकाक ाअध्यक्षज्यू विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा कार्यालयका प्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरू, विभिन्न संघ/संस्था, वडा सचिवहरू, गाउँ कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री इन्टिग्रेटेड स्टडिज् एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाददिन चाहन्छु ।

सुभद्रा अधिकारी उप्रेती
उपाध्यक्ष

लिखु गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
नुवाकोट
बागमती प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ९८५१२५३०९९
इमेल: info@likhumunnuwakot.gov.np
वेब: likhumunnuwakot.gov.np

मेरो भन्नु

साविकका गाउँविकास समितिहरू खानीगाउँ, सुर्यमती, चाघडा, थानसिङ र थानापती समावेश गरी जम्मा ६ वटा वडा कायम गरी मिति २०७३/११/२७ मा लिखु गाउँपालिका गठन गरिएपछि घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गरी प्राथमिक तथ्याङ्का आधारमा पहिलो पार्श्वचित्र तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ। विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन ।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्खिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सीमित समय तथा स्रोत र साधनको सीमाभित्र रहीतयार गरिएको हो। पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो गाउँपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ । यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर गाउँपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यस मार्फत् हाम्रा सम्भावना र चुनौतीहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरू, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू, घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गर्नुहुने गणकहरू तथा तथ्याङ्क संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री इन्टिग्रेटेड स्टडिज् एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहने आशा व्यक्त गर्दछु ।

महेश बहादुर बम

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

खण्ड- १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ उद्देश्य १

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू २

१.४ तयारीका विधि २

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा ३

खण्ड- २: गाउँपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र) ४

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना ४

२.२ प्रशासनिक विभाजन ४

२.३ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण ५

२.४ मुख्य वस्तीहरूको विवरण ५

२.५ भू-उपयोगको विवरण ६

२.६ माटोको बनावट ७

२.७ भिरालोपनाको विवरण ८

२.८ जमिनको मोहडाको विवरण (Aspect) ११

२.९ विकासका मुख्य सम्भावनाहरू १२

खण्ड - ३: जनसांख्यिक विवरण १४

३.१ जनसंख्याको विवरण १४

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १५

३.३ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण १६

३.४ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण १९

३.५ मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण २१

३.६ धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण २२

३.७ घरमुलीको विवरण २४

३.८ वैवाहिक स्थितिको विवरण २५

३.८.१ उमेरसमूहको आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण २५

३.८.२ पहिलोपटक विवाह गर्दाको उमेरसम्बन्धी विवरण २६

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या २७

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण २८

३.९.२ लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण २९

३.९.३ अनुपस्थित हुनुको कारणसम्बन्धी विवरण ३१

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ३२

खण्ड - ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार ३३

४.१ प्रमुख आर्थिक विवरण ३३

४.१.१ आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण ३३

४.१.२ मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण ३४

४.१.३ घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३४
४.१.४ परिवारको वार्षिक आम्दानीको विवरण ३५
४.१.५ परिवारको खर्चको विवरण ३६
४.१.६ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण ३७
४.१.७ गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा) ३८
४.१.८ वार्षिक आम्दानीले परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण ३९
४.१.९ ऋण भएको घरपरिवारको विवरण ४०
४.१.१० ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवाको विवरण ४१
४.१.११ तालिम प्राप्त जनशक्तिको विवरण ४२
४.१.१२ मुख्य शिप वा क्षमताको आधारमा जनसंख्याको विवरण ४३
४.१.१३ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था ४४
४.१.१४ आयात तथा निर्यातको अवस्था ४४
४.१.१५ औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादनको अवस्था ४५
४.१.१६ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण ४५

४.२ कृषि ४६

४.२.१ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ४६
४.२.२ कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण ४७
४.२.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण ४७
४.२.४ कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण ४८
४.२.५ कृषिका पशुपन्छी पालन गर्ने परिवारको विवरण ४९
४.२.६ कृषि बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण ५०
४.२.७ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा ५४
४.२.८ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ५५

४.३ पशु विकास ५५

४.३.१ पशुपन्छी पालनसम्बन्धी विवरण ५५
४.३.२ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरणक ५६
४.३.३ पशुपन्छी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ५७
४.३.४ व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्महरूको विवरण ५८
४.३.५ कृषक समूहको विवरण ६१
४.३.६ कृषि तथा पशुसेवासँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिको विवरण ६१
४.३.७ पशुपन्छीमा लाग्ने रोग तथा किरा ६१

४.४ कृषि बजारीकरण ६२

४.४.१ कृषि उपज संकलन केन्द्र हाटबजार तथा डेरीहरूको विवरण ६२
४.४.२ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र ६२
४.४.३ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण ६२

४.५ पर्यटन विकास ६३

४.५.१ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक) ६३
४.५.२ होटल, रिसोर्ट, होमस्टे तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी विवरण ६६
४.५.३ सार्वजनिक स्थल, पाटीपौवा र चौतारा ६६
४.५.४ स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण ६८

४.६ उद्योग व्यापार तथा बैङ्किङ ६८

४.६.१ उद्योगहरूको विवरण ६९
४.६.२ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण ७२
४.६.३ मुख्य बजारकेन्द्र सम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण ७२
४.६.४ सहकारी संस्थाहरूको विवरण ७३
४.६.५ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ७४
४.६.६ बैंक तथा सहकारी संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण ७४
४.६.७ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण ७५

खण्ड - ५: सामाजिक अवस्था **७७**

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन **७७**

५.१.१ विद्यालयहरूको विवरण ७७
५.१.२ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण ७७
५.१.३ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता ८१
५.१.४ एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उर्त्तीण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण ८२
५.१.५ १५ वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति ८३
५.१.६ युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेरसमूहमा) ८४
५.१.७ विद्यालय वाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका ५-१८ वर्ष मुनिका बालबालिका ८५
५.१.८ शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण ८६
५.१.९ शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुबिधा ८८

५.२ बसाईं सराइको अवस्था **८९**

५.२.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ८९

५.३ व्यक्तिगत घटना दर्ता **९०**

५.३.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ९०
५.३.२ विगत १२ महिनाको मृत्यु सम्बन्धी विवरण ९१
५.३.३ लिङ्ग र उमेर समूह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण ९१
५.३.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको संख्या ९३

५.४ स्वास्थ्य **९४**

५.४.१ स्वास्थ्य संस्थाको विवरण ९४
५.४.२ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र अन्य जनशक्तिको विवरण ९५
५.४.३ स्वास्थ्य संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण ९५
५.४.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण ९६
५.४.५ प्रमुख १० रोग र उपचारसम्बन्धी विवरण ९६
५.४.६ बालपोषण सम्वन्धी विवरण ९७
५.४.७ खोपको विवरण ९८
५.४.८ परिवार नियोजन ९८
५.४.९ सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण (१२ महिनाभित्र) ९९
५.४.१० १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले जीवित शिशुलाई जन्म दिएको विवरण ९९
५.४.११ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर १००
५.४.१२ पहिलो बच्चा जन्मदिंदा महिलाको उमेरको विवरण १००
५.४.१३ दीर्घ रोगसम्बन्धी विवरण १०१
५.४.१४ स्वास्थ्य बीमा सम्बन्धी विवरण १०२

५.५ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण **१०३**

५.५.१ अपाङ्गताका आधारमा जनसंख्याको विवरण १०३

५.५.२ महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण १०५
५.५.३ बालक्लव तथा संजालको विवरण १०६
५.६ युवा तथा खेलकुद र मनोरञ्जन १०६
५.६.१ खेलमैदान, पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरन्जनस्थल सम्वन्धी विवरण १०७
५.७ शान्ति सुरक्षाको विवरण १०७
५.७.१ सुरक्षा निकायसम्बन्धी विवरण १०८
५.७.२ शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण १०८
खण्ड - ६: जलवायु, वन तथा वातावरण १०९
६.१ जलवायु १०९
६.१.१ जलवायुको समग्र विवरण १०९
६.१.२ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू ११०
६.१.३ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू ११०
६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता ११०
६.२.१ गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण १११
६.२.२ सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक तथा कबुलियति वनको विवरण १११
६.३ जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्र ११४
६.३.१ प्रमुख नदी तथा खोलाहरू ११४
६.४ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र ११५
६.४.१ प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण ११६
६.४.२ संभावित प्राकृतिक प्रकोपको विवरण ११६
खण्ड - ७: भौतिक विकास ११८
७.१ खानेपानी तथा सरसफाई ११८
७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क) ११९
७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १२०
७.१.३ चर्पीको प्रकारको आधारमा परिवारको विवरण १२१
७.१.४ सार्वजनिक शौचालयको विवरण १२२
७.१.५ फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी घरपरिवारको विवरण १२२
७.१.६ ढल निकासको तथा ल्याण्डफिल साइटको अवस्था १२४
७.२ यातायात पूर्वाधार १२४
७.२.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था १२४
७.२.२ घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण १२७
७.२.३ सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण १२८
७.२.४ बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण १२८
७.२.५ सवारीका प्रकारहरू १२९
७.२.६ झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण १२९
७.२.७ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा) १३०
७.२.८ टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने १३०
७.२.९ वडा केन्द्रबाट पालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १३१
७.२.१० बसपार्क, बस बिसौनी सम्बन्धी विवरण १३२
७.३ विद्युत तथा उर्जा १३२
७.३.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३२
७.३.२ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३३

७.४ सञ्चार तथा प्रविधि **१३५**

७.४.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण १३५

७.४.२ इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण १३६

७.५ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू **१३७**

७.५.१ घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३७

७.५.२ घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण १३८

७.५.३ जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण १३९

७.५.४ बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण १४०

७.५.५ छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण १४०

७.५.६ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहल सम्बन्धी विवरण १४१

७.५.७ गाउँपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण १४२

७.५.८ पशुबधशालाहरूको विवरण १४२

७.५.९ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण १४२

७.५.१० पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण १४३

खण्ड - ८: संस्थागत तथा सुशासनको स्थिति **१४५**

८.१ संगठनात्मक तथा मानव संशाधनको अवस्था **१४५**

८.१.१ संगठनात्मक ढाँचा १४५

८.१.२ गाउँपालिका कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी १४५

८.२ ऐन, नीति, नियम र कार्यप्रणाली **१४८**

८.२.१ स्वीकृत ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरुको विवरण १४८

अनुसूचीहरू **१५०**

अनुसूची १: लिखु गाउँपालिकाका २०७९ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण **१५०**

अनुसूची २: लिखु गाउँपालिकाका २०७४ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण **१५१**

अनुसूची ३: लिखु गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीको विवरण **१५२**

अनुसूची ४: लिखुगाउँपालिकाका घरधुरी तथ्याङ्क संकलकको नामावली **१५५**

अनुसूची ५: प्रस्तुतीकरण, कार्याशाखा तथा विभिन्न फोटोहरू **१५६**

तालिका सूची

तालिका नं. १ : लिखु गाउँपालिकाको वडा विभाजन ५
तालिका नं. २ : गाउँपालिकाका मुख्य वस्तीको विवरण ६
तालिका नं. ३ : गाउँपालिकाको भू-उपयोग सम्बन्धी विवरण ७
तालिका नं. ४ : गाउँपालिकाको भिरालोपनको विवरण १०
तालिका नं. ५ : जमिनको मोहडाको विवरण ११
तालिका नं. ६ : जनसंख्याको विवरण १४
तालिका नं. ७ : वडागत अनुपस्थित सहितको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १५
तालिका नं. ८ : वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १५
तालिका नं. ९ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण १६
तालिका नं. १० : उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण १८
तालिका नं. ११ : जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण २०
तालिका नं. १२ : मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको विवरण २१
तालिका नं. १३ : धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण २३
तालिका नं. १४ : परिवारमूलीको लिङ्गअनुसार वडागत घरधुरी विवरण २४
तालिका नं. १५ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण २५
तालिका नं. १६ : १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण २६
तालिका नं. १७ : गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण २८
तालिका नं. १८ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण २८
तालिका नं. १९ : लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण २९
तालिका नं. २० : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ३१
तालिका नं. २१ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ३२
तालिका नं. २२ : आर्थिक रुपले सक्रिय तथा आश्रित जनसंख्याको विवरण ३३
तालिका नं. २३ : मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण ३४
तालिका नं. २४ : घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्याको विवरण ३४
तालिका नं. २५ : वार्षिक आम्दानीको विवरण ३६
तालिका नं. २६ : वार्षिक खर्चका आधारमा परिवारको विवरण ३७
तालिका नं. २७ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धी विवरण ३८
तालिका नं. २८ : आफ्नो वार्षिक आम्दानीले मासिक परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण ३९
तालिका नं. २९ : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण ४०
तालिका नं. ३० : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ४१

तालिका नं. ३१ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी वडागत विवरण ४२
तालिका नं. ३२ : औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण ४३
तालिका नं. ३३ : भू-स्वामित्वको वडागत विवरण ४५
तालिका नं. ३४ : कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ४६
तालिका नं. ३५ : प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण ४७
तालिका नं. ३६ : कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण ४८
तालिका नं. ३७ : कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण ४८
तालिका नं. ३८ : घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण ४९
तालिका नं. ३९ : अन्नबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५०
तालिका नं. ४० : दलहनबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५२
तालिका नं. ४१ : तेलहनबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५२
तालिका नं. ४२ : तरकारीबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५२
तालिका नं. ४३ : मसलाबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५३
तालिका नं. ४४ : फलफूलबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५४
तालिका नं. ४५ : खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण ५४
तालिका नं. ४६ : तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ५५
तालिका नं. ४७ : कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण ५५
तालिका नं. ४८ : पशुपंक्षीहरूको विक्रिका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा) ५६
तालिका नं. ४९ : पशुपन्छी जन्य वस्तुको उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५७
तालिका नं. ५० : कृषक तथा पशुपालन समूहहरूको विवरण ५८
तालिका नं. ५१ : कृषि प्राविधिकको विवरण ६१
तालिका नं. ५२ : पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरूको विवरण ६४
तालिका नं. ५३ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण ६७
तालिका नं. ५४ : स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण ६८
तालिका नं. ५५ : गाउँपालिकामा सुचिकृत भएका उद्योग तथा वाणिज्यको विवरण ६९
तालिका नं. ५६ : वडाअनुसार मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण ७२
तालिका नं. ५७ : नजिकाको बजार केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरपरिवारको विवरण ७२
तालिका नं. ५८ : सहकारी संस्थाहरूको विवरण ७३
तालिका नं. ५९ : बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम ७४
तालिका नं. ६० : नजिकको बैङ्कसम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण ७४
तालिका नं. ६१ : नजिकको सहकारी संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण ७५
तालिका नं. ६२ : परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण ७५
तालिका नं. ६३ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण ७७

तालिका नं. ६४ : शैक्षिक संस्थाहरूको विस्तृत विवरण ७७
तालिका नं. ६५ : शैक्षिक सत्र २०७७ अनुसार विद्यार्थी विवरण ७९
तालिका नं. ६६ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका जनसंख्याको वडागत साक्षरताको विवरण ८१
तालिका नं. ६७ : ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण ८१
तालिका नं. ६८ : एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उर्त्तीण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण ८२
तालिका नं. ६९ : १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति ८३
तालिका नं. ७० : लैङ्गिक आधारमा युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहमा) ८४
तालिका नं. ७१ : विद्यालय बाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरूको विवरण ८५
तालिका नं. ७२ : शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण ८६
तालिका नं. ७३ : शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुबिधा ८८
तालिका नं. ७४ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ८९
तालिका नं. ७५ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ९०
तालिका नं. ७६ : लिङ्ग र उमेर अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण ९१
तालिका नं. ७७ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण ९३
तालिका नं. ७८ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाको विवरण ९४
तालिका नं. ७९ : स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र अन्य जनशक्तिको विवरण ९५
तालिका नं. ८० : नजिकको अस्पतालसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण ९५
तालिका नं. ८१ : नजिकको स्वास्थ्यचौकी/प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण ९५
तालिका नं. ८२ : सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण ९६
तालिका नं. ८३ : प्रमुख १० रोगहरूको विवरण ९६
तालिका नं. ८४ : बाल पोषणसम्बन्धी विवरण ९७
तालिका नं. ८५ : खोप सम्बन्धी विवरण ९८
तालिका नं. ८६ : सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण ९९
तालिका नं. ८७ : १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान दिए/नदिएको विवरण ९९
तालिका नं. ८८ : १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण १०१
तालिका नं. ८९ : दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण १०१
तालिका नं. ९० : स्वास्थ्य बीमा गरे नगरेको आधारमा परिवारको विवरण १०२
तालिका नं. ९१ : गाउँपालिकामा रहेका महिला समूहको विवरण १०३
तालिका नं. ९२ : अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण १०४
तालिका नं. ९३ : महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण १०५

तालिका नं. ९४ : गाउँपालिकामा रहेका बालक्लबको विवरण १०६

तालिका नं. ९५ : गाउँपालिकामा रहेका युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको विवरण १०६

तालिका नं. ९६ : रंगशाला, खेल मैदान, व्यायामशाला, पौडी पोखरी सम्बन्धी विवरण १०७

तालिका नं. ९७ : गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख सुरक्षा निकायहरुको विवरण १०८

तालिका नं. ९८ : शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण १०८

तालिका नं. ९९ : सामुदायिक वनहरूको विवरण ११२

तालिका नं. १०० : गाँउपालिकामा भएका नदीनाला, खोला, ताल, पोखरी, सिमसार क्षेत्र, झरनाहरूको विवरण ११४

तालिका नं. १०१ : प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण ११६

तालिका नं. १०२ : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ११६

तालिका नं. १०३ : गाउँपालिकामा रहेका विपद्बाट संवेदनशील क्षेत्र ११७

तालिका नं. १०४ : गाउँपालिकामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण ११८

तालिका नं. १०५ : खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण ११९

तालिका नं. १०६ : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १२०

तालिका नं. १०७ : परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण १२१

तालिका नं. १०८ : सार्वजनिक शौचालयको विवरण १२२

तालिका नं. १०९ : फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण १२३

तालिका नं. ११० : गाउँपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरू १२५

तालिका नं. १११ : घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण १२७

तालिका नं. ११२ : सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण १२८

तालिका नं. ११३ : बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण १२८

तालिका नं. ११४ : गाउँपालिकामा रहेका पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण १२९

तालिका नं. ११५ : यातायात रुटको विवरण १३०

तालिका नं. ११६ : टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्र सम्म लाग्ने अनुमानित समय १३१

तालिका नं. ११७ : खाना पकाउने मुख्य इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३२

तालिका नं. ११८ : खाना पकाउने प्रयोग हुने सहायक इनधनसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) १३२

तालिका नं. ११९ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण १३३

तालिका नं. १२० : बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने सहायक इन्धनको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) १३४

तालिका नं. १२१ : गाउँपालिकामा रहेका सञ्चारको विवरण १३५

तालिका नं. १२२ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) १३५

तालिका नं. १२३ : इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण १३६

तालिका नं. १२४ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण १३७

तालिका नं. १२५ : परिवार बसोबास गरिरहेको घर रहेको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३८

तालिका नं. १२६ : जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण १३९

तालिका नं. १२७ : बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण १४०

तालिका नं. १२८ : छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण १४०

तालिका नं. १२९ : गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक भवनहरु तथा सभाहलको विवरण १४१

तालिका नं. १३० : शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण १४३

तालिका नं. १३१ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण १४३

खण्ड- १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको बलिदानपूर्ण लामो संघर्षपछि नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था कायम भएको छ। विश्वभर विभिन्न देशहरूमा सफल अभ्यासमा आएको यो व्यवस्था नेपालमा नौलो भएकाले यसमा अभ्यस्त हुन केही समय अवश्य लाग्नेछ। संघीय शासन प्रणालीको सबल पक्ष भनेको जनता केन्द्रित शासन हो। नेपालको संघिय प्रणाली अर्न्तगत राज्यको संरचनालाई तीन तहमा विभाजन गरिएको छ। संघीय अर्थात केन्द्रीय शासन, प्रादेशिक शासन बीचमा र तल्लो तहमा स्थानीय सरकार सरह नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारको रुपमा स्थापित गरेको छ। संविधानको अनुसूची ८ को क्र.सं. ६ मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख संकलन सम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय सरकारलाई भएको उल्लेख छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (२) को च मा माथि उल्लेखित विषयलाई थप विस्तार गरिएको छ।

तसर्थ नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको गाउँ/नगर वस्तुगत विवरण तयारी कार्यविधि, २०७५ अनुरुप स्थानीय स्तरका विकासको योजना निर्माण, नीतिनिर्माण तथा स्थानीय सूचनाको प्रमुख श्रोतको रुपमा रहने यो वस्तुगत विवरणले गाउँपालिका/नगरपालिकालाई विकास र सम्वृद्धिको समुचित दिशातर्फ उन्मुखहुन सहयोग गर्ने विश्वासका साथ यो प्रतिवेदन तयार भएको छ।

१.२ उद्देश्य

पार्श्वचित्र निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेकै गाउँपालिकाको समग्र वस्तुगत अवस्थाको जानकारीहरूलाई सु-व्यवस्थित ढङ्गले अभिलेखिकरण गर्ने र ती तथ्याङ्क र सूचनाहरूलाई अध्यावधीक गर्दै आवश्यक पर्दा सरोकारवालाहरूलाई सूचना उपलब्ध गराउनु हो। पार्श्व चित्रका अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

क) गाउँपालिकाको समग्र भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, प्राकृतिक सम्पदा तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध पक्षहरूको सूचना तथा तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्ने।

ख) गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह तथा संस्थागत संयन्त्रहरू बारेका सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गर्ने।

ग) गाउँपालिकाका सबल पक्षहरू, दुर्बल पक्षहरू, अवसरहरू,चुनौतीहरू तथा संभावनाहरूको विश्लेषण गर्ने।

घ) गाउँपालिकाको विभिन्न विषयगत आधार नक्शा तयार गर्ने।

ङ) गाउँपालिकाको समग्र जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गर्ने।

च) प्राप्त सूचनाहरूको वर्गीकरण गरी सुव्यवस्थित र सरल ढंगले सर्वसाधारणले बुझ्न सक्ने गरी विभिन्न खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्ने।

छ) माथि उल्लेखित सम्पुर्ण विषयसँग सम्बन्धित एकमुष्ट तथ्याङ्कीय आधार तयार पार्ने।

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू

पृष्ठ भूमिमा उल्लेख भएजस्तै गाँउपालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीका निम्न आधारहरू रहेका छन् ।

(क) वैधानिक आधार

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ लाई व्याख्या गर्न बनेको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गरी अध्यावधिक गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरेकोले गाँउपालिकालाई पार्श्व चित्र तयार पार्ने आधार बनेको छ ।

(ख) नीतिगत आधारहरू

नीतिगत आधारहरू अर्न्तगत नेपाल सरकारले तयार पारेको समग्र योजनाहरू, नीतिहरू, प्रादेशिक नीतिहरू र यी नीतिहरूका आधारमा तयार भएका स्थानीयतहका नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न आधारभुत रुपमा आवश्यक तथ्याङ्कहरूको अनिवार्यता हुने भएकाले गाँउपालिकाको समग्र सूचनाहरू तयार पानुपर्ने नीतिगत आवश्यकता रहेको र सूचना व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्था समेत रहेकाले सोका आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो ।

(ग) स्थानीय आवश्यकता

स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न तथा स्थानीय आश्यकताहरूको पहिचान गर्न वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय आवश्यकताहरूको पहिचान पश्चात विकास निर्माण नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरू तय गर्न सकिन्छ । तसर्थ समग्र विकास प्रक्रियालाई अगाडि बढाउँदै स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको संगालोको ट्डकारो आवश्यकता रहने हुँदा यो नै वस्तुगत विवरण तयारीको अर्को महत्वपूर्ण आधार हो ।

यी बाहेक नेपालले पक्ष राष्ट्र भई हस्ताक्षर गरेका अन्तराष्ट्रिय सन्धितथा सम्झौताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न समेत वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनिकरण गर्न, मानवअधिकारको सुनिश्चितता गर्न, पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी दिगो विकास गर्न तथ्यपरक सूचनाहरूको आवश्यकता पर्ने भएकाले यी आवश्यकताका आधारमा यो विवरण तयार पारिएको हो ।

१.४ तयारीका विधि

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रको तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन् –

- ✓ विशिष्टीकृत प्रश्नावली निर्माण गरी Android Apps द्वारा प्रत्येक घरपरिवारको जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक र भौतिक पक्षहरूको विवरण प्राप्त गर्न गणकहरू परिचालन गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ यसमा गाउँपालिकाको विभिन्न विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघसंस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ सबै वडाका अध्यक्ष तथा अन्य पदाधिकारीसँग प्रत्यक्ष अन्तरर्वाता विधिप्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।

- ✓ घरधुरी तथाङ्क संकलन २०७८, र अन्य विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको विश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वित्तीय (Secondary) सूचना संकलन पद्दती उपयोग गरी गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS Data), स्थलस्वरुप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ता गरी संकलन गरिएको छ । यसका साथै गाँउपालिका स्थित विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, वुद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित् व्यक्तित्वहरूसँग छलफल एवं अन्तर्वार्ता गरी गाँउपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिइएको छ । गाँउपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाँउपालिका कार्यालय लगायत गाँउपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरे बमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाइएको छ । गाउँपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित गाउँपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणा अनुसार यसले लिखु गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधनतथा सूचना व्यवस्थापन का सिमितताका कारण अपेक्षित सम्पूर्ण सूचनाहरू प्राप्तहुन सकेको छैन । तथापि अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसारका तथ्याङ्क भने समावेश गरिएको छ ।

खण्ड- २: गाउँपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र)

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना

लिखु गाउँपालिका नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार बाग्मती प्रदेशअन्तर्गत नुवाकोट जिल्लाका १२ स्थानीयतहहरू मध्ये क्षेत्रफलको आधारमा सबैभन्दा सानो स्थानीय तह हो । लिखु गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले ८५° १०'६.८" देखि ८५°१७'८.८६२" पूर्वी देशान्तर र २७°५०'२४" देखि २७°५६'३.९४२" उत्तरी अक्षांश सम्म फैलिएर प्राकृतिक मनोरम संरचना सहित मध्य पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ । यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ५१६ मिटर देखि १२८९ मिटरको उचाइमा रहेको छ । ४७.८२ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस लिखु गाउँपालिकाको पूर्वमा शिवपुरी गाउँपालिका र पञ्चकन्या गाउँपालिका, उत्तरमा पञ्चकन्या गाउँपालिका र सूर्यगढी गाउँपालिका, पश्चिमतर्फ विदुर नगरपालिका र दक्षिणतर्फ बेलकोटगढी गाउँपालिका र ककनी गाउँपालिका रहेका छन् । मध्यपहाडी क्षेत्रको केही उच्च पहाडदेखि टार तथा लिखुखोलाले निर्माण गरेको समथर बेसीमा कृषियोग्य भूमि रहेको यस गाउँपालिका, व्यापारिक र प्रशासनिक बाहेक प्राकृतिक धार्मिक महत्वको साथै नदीनाला र वनजंगल जस्ता प्राकृतिक श्रोत साधन पनि प्रसस्त भएको गाउँपालिका हो ।

२.२ प्रशासनिक विभाजन

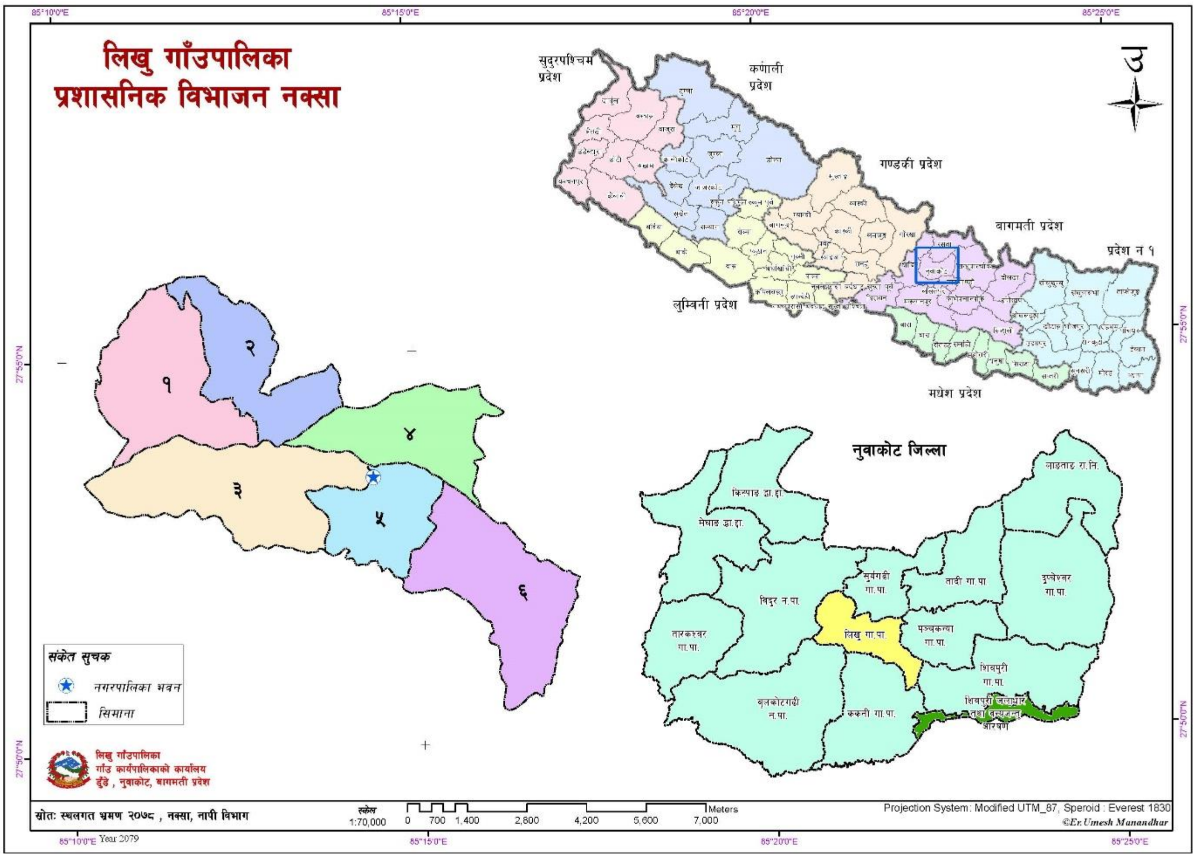

नक्सा नं. १ : *गाउँपालिकाको प्रशासनिक विभाजन नक्सा*

तत्कालिन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले तयार गरेको नमुना बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३

पुस २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदनअनुसार तत्कालीन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले देहाय बमोजिम साविकका गा.वि.स.हरू खनिगाउँ, सुर्यमति, चौघडा, थानसिहं, थानापति लगायतलाई समेटेर ६ ओटा वडाहरू कायम गरी यो गाउँपालिकाको स्थापना गरिएको हो । हाल लिखु गाउँपालिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं. १ : लिखु गाउँपालिकाको वडा विभाजन

हाल कायम गरिएका वडा नं.	समावेश भएका सविकका गा.वि.स.हरू	समावेश भएका साविकका वडा	क्षेत्रफल
१	खानीगाउँ	१,२,३,४,८	८.८४
२	खानीगाउँ	५,६,७,९	६.६३
३	सुर्यमति	१ -९	१०.८२
४	चौघडा	१,२,,५,६,७,८	६.६४
५	थानसिङ	५,६,७	५.२४
६	थानापती, थानसिङ	५-१,२,३,४	९.७२
	जम्मा		४७.८९

स्रोत : भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७८

२.३ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण

लिखु गाँउपालिका नेपालको वागमति प्रदेश अन्तर्गत मध्यपहाडी जिल्ला नुवाकोटका १२ वटा पालिकामध्ये क्षेत्रफलको आधारमा सबैभन्दा सानो गाउँपालिका हो । यस गाउँपालिकाको स्थापना नेपालको संविधान अनुसार सङ्घीयता स्थापना गर्ने क्रममा वि.स. २०७३ सालमा भएको हो । यसको क्षेत्रफल ४७.८९ वर्ग कि.मि. रहेको छ । यस गाउँपालिकाको मध्य भागबाट सबै वडालाई छोएर लिखु नदी बगेको छ । लिखु नदी सत्तगण्डकी नदीको सहायक नदी तथा उद्‌गम नदी त्रिशुलीको सहायक नदी हो । लिखु नदी निर्माणको क्रममा यसले तयार गरेको समथर भूभाग यस गाउँपालिकाको मुख्य कृषि योग्य तथा वस्ती रहेको क्षेत्र हो । गाउँपालिका स्थापना गर्दा लिखु नदीले गाउँपालिकाको सबै वडालाई छोएकोले गाउँपालिकाको नामाकरण यसै नदीको नामबाट गरिएको छ ।

२.४ मुख्य वस्तीहरूको विवरण

गाउँपालिका विषम भौगोलिक अवस्था भएपनि जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ । हुलाक, टेलिफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथै यातायातको सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पु¥याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न स्थानहरूमा गाउँपालिकाहरूले आफ्नो आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम साथै स-साना व्यापारिक केन्द्रको रुपमा क्रमिक विकास भइरहेको छ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर बाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ ।

यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

तालिका नं. २ : गाउँपालिकाका मुख्य वस्तीको विवरण

वडा नं.	मुख्य बस्तीहरूको विवरण
१.	ढिकुरे, चौतरा डि, राम मन्दिर, कटहरे, पिपलेफाँट शान्ति बजार, बाह्रबिसे, वराफेदी, नारायण देवी, बोरापानी खानी गाउँ, राहुलस्वाँरा
२.	लब्धु, लवले, वगर बजार, सुन्दरीटार, माझिपानी, पाउदुरे, किनापति, ढकाल गाउँ, धमला गाउँ
३.	डुडे, पट्टावारी, चौखुँडा, मालकोट, गतेडाडा, काजिगाउँ, कट्टिछाप, चाम्बोट गाउँ, सुपारी खोल्सी गाउँ, भलाद्मी डाँडा
४.	नचन डाडाँ, रानीभार, चौघडा, छापपोखरी, गड्खा बगैचा, गड्खा गैरीगाउँ
५.	संगम चोक, गणेशथान, थान्सिङ, अमिलबोटे, डि बगैचा, कालेडाडाँ, चामोट, फर्सेडाडा गाउँ, बमे भञ्ज्याङ, महादेवटार, दोवाटे, नयाँवस्ती, अम्बाटारी, बागे (अधिकारी टोल), डाडा गाउँ, राउत डाडाँ, वेल्टार
६.	छहरे, कुमाल ठाँटी, सेरा डिल, मकै चौर, विर्ता, महादेवथान, हास्सेटोल, पाठक टोल, लम्पाटी, भट्टथोक, कालिमाटि, धोके, लामिछाने टोल, चैनपुर

स्रोत : वडास्तरीय छलफल, २०७८

२.५ भू-उपयोगको विवरण

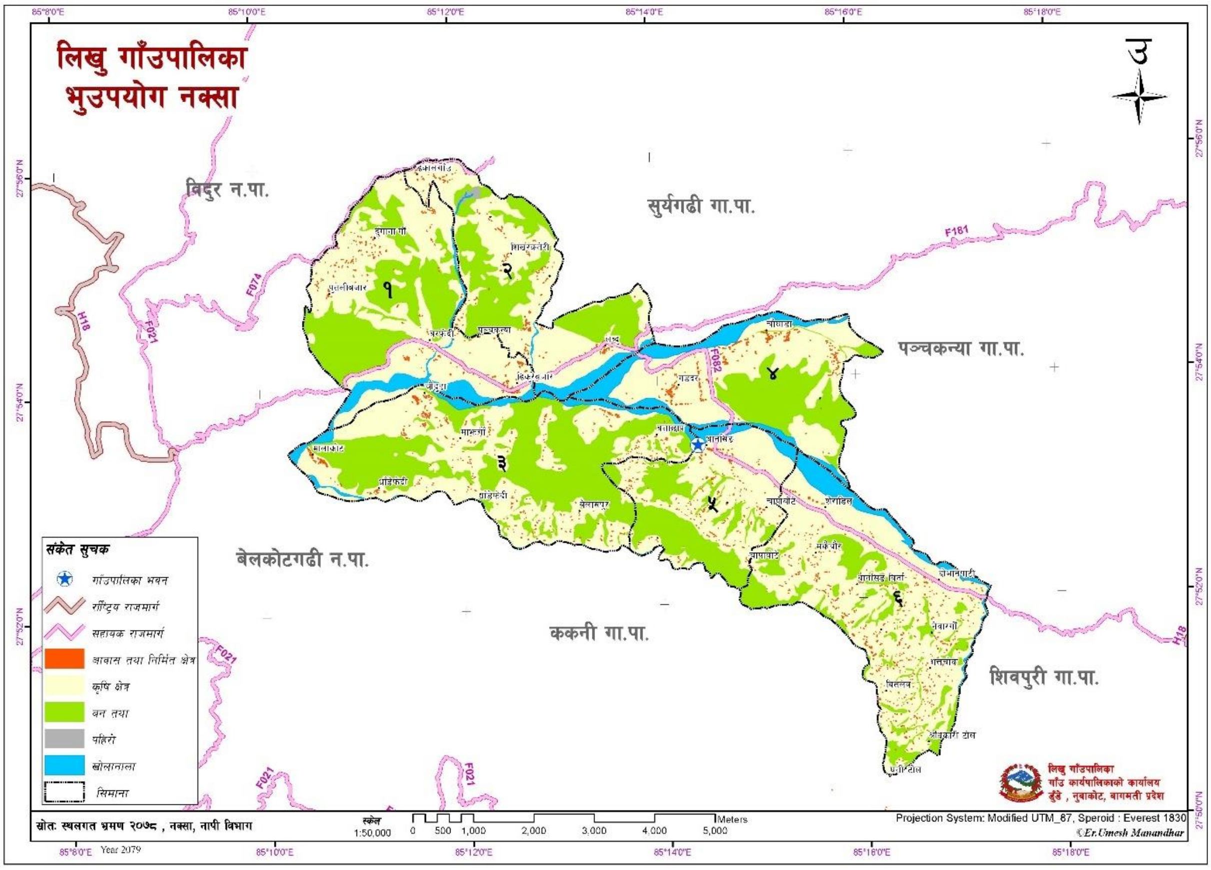

नक्सा नं. २ : *गाउँपालिकाको भू-उपयोगको नक्सा*

मानव जातिको सृष्टि र जनजीवन भू-धरातलमा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरूको उपयोगका आधारमा अडेको छ । मानवीय अस्तित्व भित्रका समग्र मानवीय गतिविधिहरू उसले उपयोग गर्ने जमिन तथा जमिनमा उपलब्ध श्रोतहरूमा पूर्णतः निर्भर गर्दछ । तसर्थ भू-आवरण अन्तर्गत मानिसले उपयोगमा ल्याउने वन क्षेत्र, खेतीयोग्य

जमिन, जल, बालुवा, हिमाल, पहाड आदिको तथ्याङ्कलाई भू-उपयोग अन्तर्गत उल्लेख गरिएको छ । लिखु गाउँपालिकाको भू-उपयोगसम्बन्धी विवरण निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : गाउँपालिकाको भू-उपयोग सम्बन्धी विवरण

जमिनको किसिम	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.मा)	प्रतिशत
खेतीयोग्य जमिन	२६.७२	५५.८७
वन जंगल तथा वनस्पति	१६.४२	३४.३४
भूक्षय	०.०५	०.११
निर्माण क्षेत्र (सबै प्रकृतिका)	१.०२	२.१४
नदी/खोलानाला	३.६१	७.५५
जम्मा	४७.८२	१००.००

स्रोत: भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७८

यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगलाई हेर्दा ५५.८७ प्रतिशत अर्थात सबैभन्दा धेरै खेतीयोग्य जमिनले ओगटेको छ भने दोस्रोमा बन जंगल तथा बनस्पती ले ओगटेको क्षेत्र रहेको छ। उपलब्ध जमिनमध्ये खेतीयोग्य जमिनको अंश राम्रो रहेको छ । सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अबलम्बन गर्न सके उत्पादनको राम्रो सम्भावना देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको अर्को उल्लेखनीय पक्ष भनेका यहाँको वन जंगल तथा बनस्पतीले ढाकेको क्षेत्र हो समग्र भूभागको ३४.३४ प्रतिशत बन क्षेत्र रहनु गाउँपालिकाबासीको लागि सुखद रहेको छ । यहाँ निर्माण क्षेत्रले २.१४ प्रतिशत क्षेत्र ओगटेको छ । नदी तथा खोलानालाले गाउँपालिकाको ७.५५ प्रतिशत क्षेत्रमा रहेको छ भने भूक्षयले प्रभावित क्षेत्र ०.११ प्रतिशत रहेको छ।

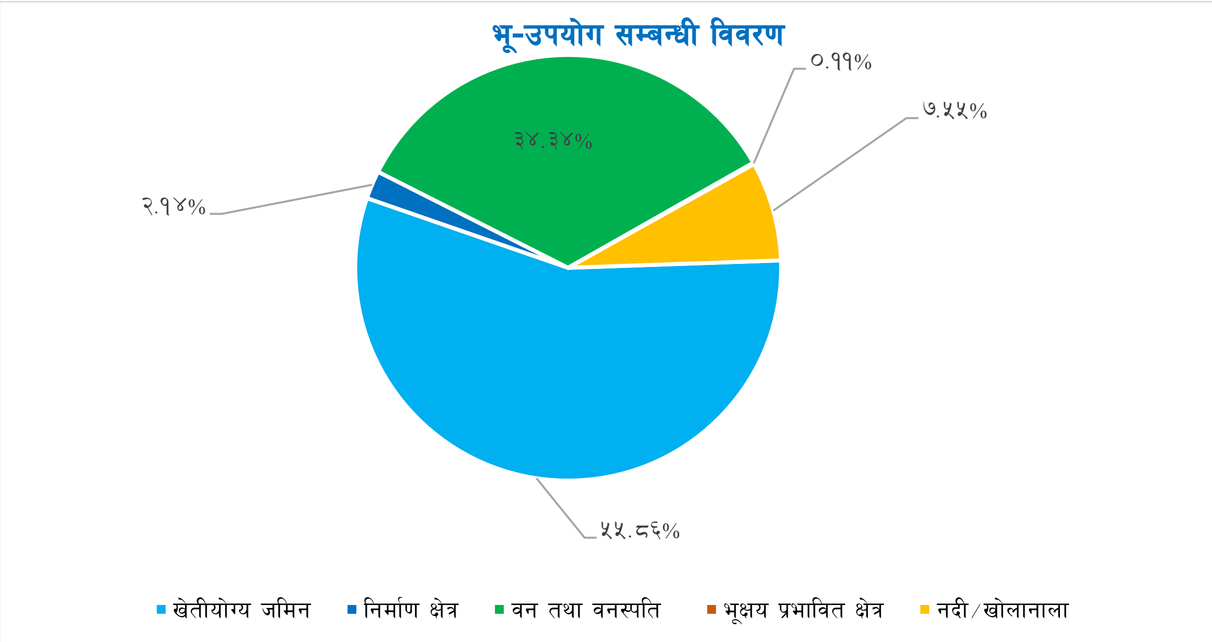

२.६ माटोको बनावट

लिखु गाउँपालिकाको भौगर्भिक संरचना महाभारत पर्वत श्रृङ्खला निर्माण हुँदाको बखत भएको हो । यद्यपि धरातलीय बनौट (Profile) हेर्दा माटो र चट्टानहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ। यसको कारण भू-धरातलमा

निरन्तर भइरहने प्राकृतिक प्रक्रियाहरू (Natural Phenomena) जस्तै- मौसम तथा ऋतु परिवर्तन, भू-क्षय, वायुमण्डलीय चापको प्रभाव, वर्षा, शीत, हिमपात, भुकम्प, जलवायु परिवर्तन, सामान्य हावाहुरी, पहिरो आदि हुन् । यसर्थ गाउँपालिकाको उच्च पहाडी खण्डको माटो र चट्टान सामान्यत नेपालको उच्च पहाडी तथा हिमाली श्रृङ्खलाअन्तर्गत पाइने आग्नेय चट्टान (Igneous Rock) तथा पत्रे चट्टानको मिश्रण र तिनीहरूमा भौतिक र रसायनिक परिवर्तन हुँदै जाँदा बन्ने परिवर्तित चट्टान (Metamorphic Rock) को समिश्रणको रुपमा रहेको छ । त्रिशुली, तादी र लिखु नदीको प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्रमा रहेको माटोमा बालुवाको मात्रा बढी छ भने केही भित्री भागमा रातो र दोमट पाइन्छ । गाउँपालिकाको टार, बेसीमा पाइने माटोमा भने प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा पाइने हुनाले उर्वर र खेतीयोग्य माटोमा पर्दछ । यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ ।

२.७ भिरालोपनाको विवरण

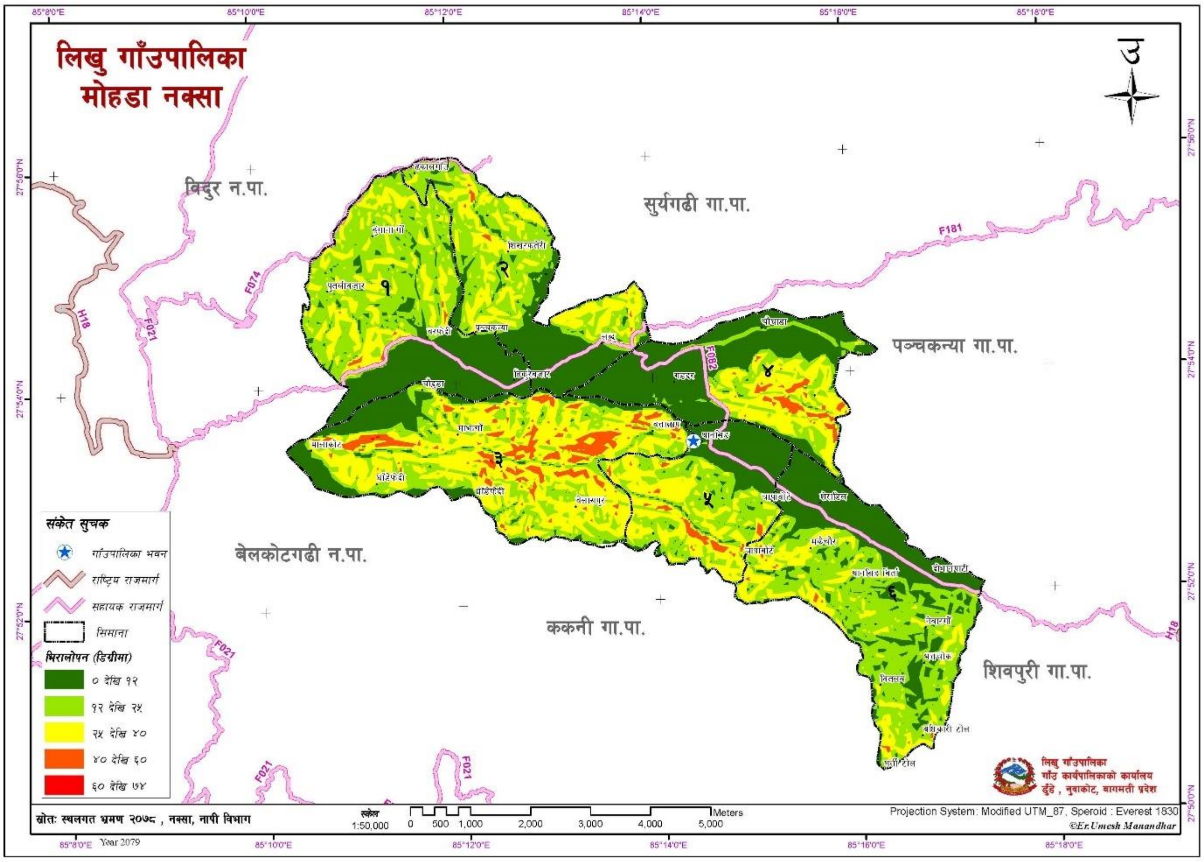

नक्सा नं. १ : *गाउँपालिकाको भिरालोपनाको नक्सा*

लिखु गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-वनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता प्रवृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको वर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading) क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भू-बनोट अनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics)का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन विश्लेषण गरिएको छ । लिखु गाउँपालिकमा भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलनजस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा गाउँपालिकाको जमिनमा न्यूनतम ० डिग्री देखि अधिकतम ६० डिग्री सम्मको भिरालोपन देखिन्छ । जसलाई नक्सामा उल्लेख गरिएको छ ।

क) Slope ०°-५° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गराहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने माटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं वर्षे बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

ख) Slope। °-। । ° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परि रहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतिका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ ।

यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गराहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

ग) Slope ३०°–४०° माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकाससहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त।

माटोको पत्र २० से.मि. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गरा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन। यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पुऱ्याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ । यस प्रकारको जमिनमा बनस्पतीहरू

लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ। पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन्।

यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ। जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा या त बोटविरुवालाई पुन: हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ। यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईबस्तुलाई चराउने चलन कडाइका साथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ। यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनु हुँदैन। यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ। यस्तो जमिन खेतीको लागि उपयुक्त हुँदैन।

घ) Slope >४०° माटोको गहिराई २० से.मी. भन्दा कम भएको, भु-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मि. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस गाउँपालिकाको भिरालोपन ७३ डिग्री सम्म रहेको छ। यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पति खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ।

यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैं एकातिर यस्तो जनिमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीब्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुन: अधिग्रहण (reclaim)गर्न असम्भव नै हुन्छ। उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ। तलको टेवलमा लिखुगाउँपालिकाको भिरालोपनको विवरण उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४ : गाउँपालिकाको भिरालोपनको विवरण

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्रीमा)	उपयोग	जमिनको क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	० देखि १२	खेतीपाती र वनको लागि	१६.६०	३४.७२
२	१२ देखि २५	कान्ला बनाइ खेति गर्न सकिने	१७.७१	३७.०४
३	२५ देखि ४०	कान्ला बनाइ खेति गर्न सकिने	१२.१६	२५.४३
४	४० देखि ६०	संरक्षित वन बनाउन सकिने	२.८१	२.८१
	जम्मा		४७.८२	१००

स्रोत : भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७८

लिखु गाउँपालिकाको अधिकांश जमिन अर्थात् ७१ प्रतिशतभन्दा बढी जमिन ३० डिग्रिभन्दा कम भिरोपन हुनु सुखद पक्ष हो। यसले खेतीपाती तथा आवासका लागि लिखु उपयुक्त स्थलको रुपमा रहेको देखाउँछ भने धरातलीय विविधता प्रचुर मात्रामा रहनु भनेको विकासका दृष्टिमा महत्वपूर्ण अवसर हो। भूमिको सही सदुपयोग गर्न सके प्राकृतिक सम्पदाको धनी लिखु गाउँपालिकाले विकासमा कायापलट हुन सक्ने क्षमता राख्दछ।

२.८ जमिनको मोहडाको विवरण (Aspect)

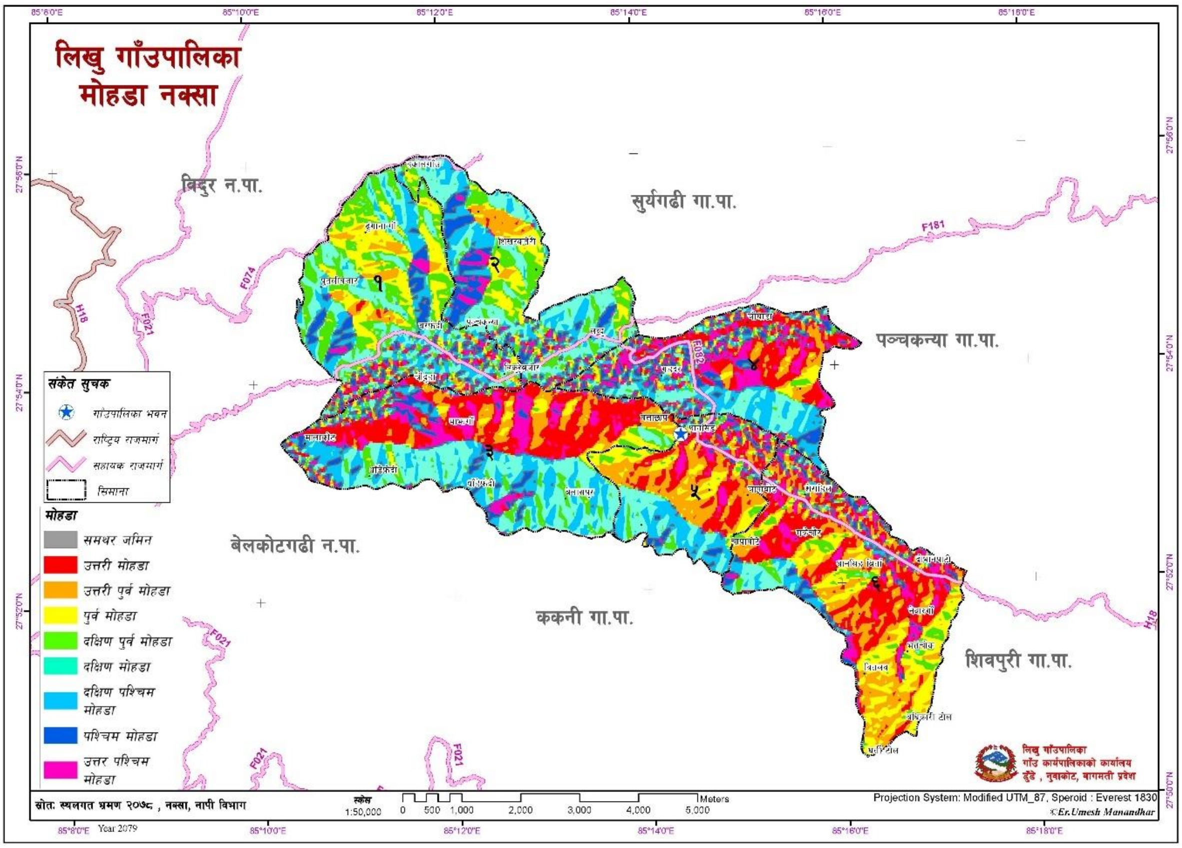

नक्सा नं. १ : *गाउँपालिकाको जमिनको मोहडाको नक्सा*

सामान्यतया भिरालोपनमा विषमता हुँदा जमिनको मोहडामा समेत विषमता हुन्छ। यद्यपि मोहडाको हिसाबले हेर्दा पूर्वी मोहडा, दक्षिण पुर्वी मोहडा, दक्षिण मोहडा, दक्षिण पश्चिम मोहडा, पश्चिमी मोहडा भएको क्षेत्र ६२.७९ प्रतिशत भएकोले गाउँपालिकामा जलवायुगत विविधता पाउनुका साथै यस प्रकारको पहारीलो क्षेत्रको जमिन कृषि, उद्योग, बसोबास तथा अन्य विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न उपयूक्त रहेको छ । उत्तरी मोहडा ३७.०४ प्रतिशत हुनुले यहाँको जमिन कृषि तथा बसोबासका लागि बढी शीत प्रधान र अनुपयूक्त रहेको छ। थप तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ५ : जमिनको मोहडाको विवरण

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	०.०८	०.१७
२	उत्तर मोहडा	७.१६	१४.९८
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	६.३९	१३.३७
४	पूर्व मोहडा	५.८८	१२.३१
५	दक्षिण पूर्वी मोहडा	५.२८	११.०३
६	दक्षिण मोहडा	८.०८	१६.८९
७	दक्षिण पश्चिम मोहडा	६.६६	१३.९३
८	पश्चिम मोहडा	४.१३	८.६४

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	४.१६	८.६९
	जम्मा	४७.८२	१००

स्रोत : भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क, २०७८

२.९ विकासका मुख्य सम्भावनाहरू

हरेक स्थानको आफ्नै विशेषता हुन्छ। कुनै स्थानमा जंगलको भू-भाग अत्यधिक हुन्छ। कुनै स्थानमा पर्याप्त मात्रामा जलश्रोतको उपलब्धता हुन्छ भने कुनै स्थानमा सुख्खा क्षेत्रको रुपमा रहेका हुन्छन्। तसर्थ कृषियोग्य क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायीकरण गरेर माथि उठ्न सकिन्छ भने वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत वन क्षेत्र अत्याधिक भएको स्थानीय तहलाई सम्बृद्ध बनाउन सकिन्छ । उपलब्ध श्रोत र साधनका आधारमा गाउँपालिकाको संभावनाहरू उजागर गर्न सकिन्छ। यस गाउँपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग हेर्दा ५५.८७ प्रतिशत खेतीयोग्य क्षेत्र भएकोले वैज्ञानिक कृषी प्रणाली मार्फत यहाँको समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ।

वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन भन्नाले वनजंगललाई बालीनाली सरह हेरचाह र सुधार संभार गर्ने भन्ने बुझिन्छ। गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत परम्परागत तथा आधुनिक कृषि, जडिबुटी, पर्यटन, पशुपालन तथा साना तथा मझौला उद्योगहरूको विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्। साथै गाउँपालिकाको विभिन्न स्थानमा पार्क, उद्यान तथा गुम्बा एवं स्तुपाको निर्माण गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न पर्याप्त अवसर रहेको छ।

समग्रमा यस गाउँपालिका क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरण, आधुनीकिकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा, बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ।

गाउँपालिकामा रहेको उर्वर भूमिमा आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको पूर्ण सदुपयोग हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ति क्रमश: क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई दिगो विकासको धारणा अनुरुप काम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि यस गाउँपालिकालाई बस्न लायक ठाउँको रुपमा विकसित गर्न सकिन्छ ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपन्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कृषि उत्पादनको संकलन केन्द्र/ कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारी श्रृजना गर्नको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा केहि खोलाहरू भएको र थप केही संम्भाव्य ठाउँहरूमा पोखरी तथा कृत्रिम ताल निर्माण गरी यस क्षेत्रको हावापानीमा हुने जातका माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र गाउँपालिकाकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ।

गाउँपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सो क्षेत्रको आर्थिक उन्नति गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

देशमा बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका युवाहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरी स्थानीय स्तरमै रोजगारी श्रृजना गर्ने व्यवस्था भएमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

यसका अतिरिक्त लिखु गाउँपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावना मूलक उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका पानीको श्रोत तथा खोलाहरूबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यवसायिक रूपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।
- गाउँपालिकामा रहेका पानीको मुहानबाट मेगा खानेपानी आयोजना मार्फत 'एक घर एक धारा' नीति अनुरुप खानेपानी ल्याउन सके हाल गाउँपालिकामा देखिएको खानेपानीको समस्यामा न्यूनीकरण हुनुका साथै सिंचाईको पनि सुविधा हुन्छ ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुविधा लिनुका साथै जीवनस्तरको स्तरोन्नती र समग्र गाउँपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- यस गाउँपालिका क्षेत्रमा थप औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले गाउँपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भइरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

खण्ड - ३: जनसांख्यिक विवरण

३.१ जनसंख्याको विवरण

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या, विकासको साधन र साध्य दुवैको रुपमा रहेको हुन्छ । विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुनु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिकास्तरमा घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ । यहाँ गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८ बाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. ६ : जनसंख्याको विवरण

विवरण	वि.सं. २०७८
अक्सर बसोबास गर्ने जम्मा जनसंख्या	१७८२७
अक्सर बसोबास गर्ने पुरुष	८६६५ (४८.६१%)
अक्सर बसोबास गर्ने महिला	९१६२ (५१.३९%)
अनुपस्थित जनसंख्या	२१०१
अनुपस्थित पुरुष जनसंख्या	१३८९
अनुपस्थित महिला जनसंख्या	७१२
कुल अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या	१९९२८
लैंगिक दर (प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या)	९४.५८
जम्मा घरधुरी	४६०६
औषत परिवार आकार	३.८७
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	३७२
०-१४ वर्ष उमेरसमूहका जनसंख्या (आर्थिकरूपले आश्रित जनसंख्या)	४०१४ (२२.५२%)
१५-५९ वर्ष उमेरसमूहका जनसंख्या (आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्या)	११३८२ (६३.८४%)
६० वर्षभन्दा बढी उमेरसमूहका जनसंख्या (आर्थिकरूपले आश्रित जनसंख्या)	२४३१ (१३.६३%)
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशत)	०.५८%
साक्षरता दर (१५-६० वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा)	६८.५५
साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा)	९४.८५

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

माथिको तालिकामा लिखु गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८ अनुसार लिखु गाउँपालिकाको अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या १७,८२७ रहेको छ जस मध्ये पुरुष ४८.६१ प्रतिशत (८६६५ जना) र महिला ५१.३९ प्रतिशत (९१६२ जना) रहेका छन् । सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (sex ratio) अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या ९४.५८ रहेको छ । जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहको जनसंख्या) ३७२ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये २.०५ प्रतिशत (३६६ जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका छन् । कुल

४६०६ घरपरिवार रहेको यस गाउँपालिकामा प्रति परिवार औषत ४ जना सदस्य रहेको देखिन्छ । वि.सं २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको परिवारको औषत आकार ४.८८ रहेको थियो । देशमा सबैभन्दा बढी रौतहट जिल्लामा ६.४४ र सबैभन्दा कम कास्कीमा ३.९२ रहेको थियो ।

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

तालिका नं. ७ : वडागत अनुपस्थित सहितको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	घरधुरी	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या			अनुपस्थित जनसंख्या			अक्सर बसोबास तथा अनुपस्थितको योग		
		पुरूष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	९२४	१५८३	१७७१	३३५४	४८२	२४८	७३०	२०६५	२०१९	४०८४
२	६५५	१३५३	१३६९	२७२२	१४२	८०	२२२	१४९५	१४४९	२९४४
३	८९२	१७६७	१७९८	३५६५	९१	२७	११८	१८५८	१८२५	३६८३
४	७८७	१४१९	१६३५	३०५४	२९१	१५१	४४२	१७१०	१७८६	३४९६
५	५७५	१०८८	११३५	२२२३	८५	३१	११६	११७३	११६६	२३३९
६	७७३	१४५५	१४५४	२९०९	२९८	१७५	४७३	१७५३	१६२९	३३८२
जम्मा	४६०६	८६६५	९१६२	१७८२७	१३८९	७१२	२१०१	१००५४	९८७४	१९९२८
प्रतिशत		४८.६१	५१.३९	१००	६६.११	३३.८९	१००	५०.४५	४९.५५	१००

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

तालिका नं. ८ : वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	घरधुरी	२०६८ को जनसंख्या	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या			जनसंख्या वृद्धिदर	क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)	जनघनत्व	औषत परिवार आकार	लैङ्गिक अनुपात
			पुरूष	महिला	जम्मा					
१	९२४	२९८०	१५८३	१७७१	३३५४	१.२६	८.८४०	३७९.४१	४	८९.३८
२	६५५	२३५०	१३५३	१३६९	२७२२	१.५८	६.६३०	४१०.५६	४	९८.८३
३	८९२	३६५४	१७६७	१७९८	३५६५	-०.२४	१०.८२०	३२९.४८	४	९८.२८
४	७८७	३४५३	१४१९	१६३५	३०५४	-१.१६	६.६४०	४५९.९४	४	८६.७९
५	५७५	१८१५	१०८८	११३५	२२२३	२.२५	५.२४०	४२४.२४	४	९५.८६
६	७७३	२६००	१४५५	१४५४	२९०९	१.१९	९.७२०	२९९.२८	४	१००.०७
जम्मा	४६०६	१६८५२	८६६५	९१६२	१७८२७	०.५८	४७.८९	३७२.२५	४	९४.५८

स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

लिखु गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडा नं ३ मा रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ३५६५ (पुरुष १७६७ जना र महिला १७९८ जना) रहेका छन् । यस वडाको औषत परिवार आकार ४ र घरधुरी संख्या ८९२ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. ५ रहेको छ जसको जनसंख्या २२२३ (पुरुष १०८८ जना र महिला ११३५ जना) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ५७५ र औसत परिवार संख्या ४ रहेको छ । सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा नं ४ मा रहेको छ जसको जनघनत्व ४५९.९४ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं ६ रहेको छ जसको जनघनत्व २९९.२८ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ भने तालिकालाई तल स्तम्भ चित्रमा देखाईएको छ ।

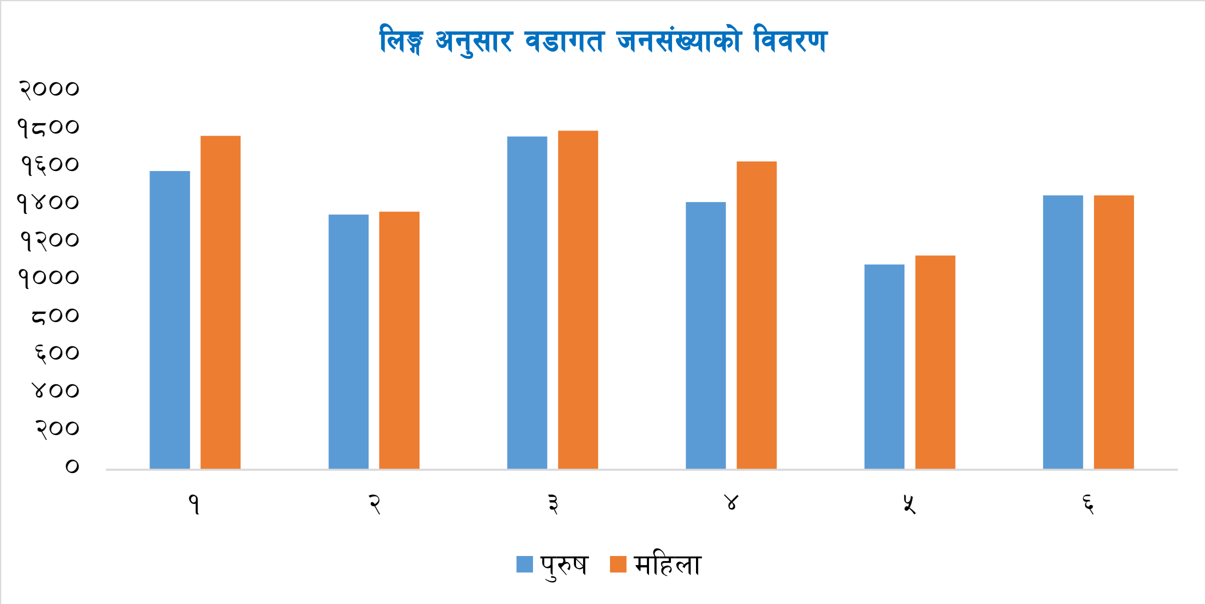

३.३ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ९ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

उमेर समूह	वडा नं.						जम्मा जनसंख्या	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
०-४ वर्ष	२०९	१६९	२६०	२१४	१३५	१६४	११५१	६.४६
५-९ वर्ष	२५४	१८६	२९४	२४४	१६८	२४०	१३८६	७.७७
१०-१४ वर्ष	२६२	२०८	३०५	२७२	१८८	२४२	१४७७	८.२९
१५-१९ वर्ष	२३७	२३२	३२०	२०८	२१३	१९०	१४००	७.८५
२०-२४ वर्ष	२१६	२५४	३५३	२३९	१६०	२११	१४३३	८.०४
२५-२९ वर्ष	२५६	२९७	३५९	२७८	१९०	२३३	१६१३	९.०५
३०-३४ वर्ष	३०८	२५३	२९७	२६७	१८७	२३१	१५४३	८.६६
३५-३९ वर्ष	२१५	२२४	२५८	२५३	१४७	२३०	१३२७	७.४४
४०-४४ वर्ष	२१५	१५३	२१०	२१४	१५२	१८९	११३३	६.३६
४५-४९ वर्ष	२०१	१३२	१६५	१३७	१३२	१६०	९२७	५.२०
५०-५४ वर्ष	२४६	१३६	१८३	१९१	१४७	१९८	११०१	६.१८
५५-५९ वर्ष	१८५	१३२	१७०	१५२	१०७	१५९	९०५	५.०८
६०-६४ वर्ष	१८५	११२	१२४	१४३	१०८	१६०	८३२	४.६७
६५-६९ वर्ष	१०२	८१	१११	१०८	७६	१०९	५८७	३.२९
७०-७४ वर्ष	१०७	७५	६५	६६	३५	८२	४३०	२.४१
७५ वर्ष भन्दा माथि	१५६	७८	९१	६८	७८	१११	५८२	३.२६
जम्मा	३३५४	२७२२	३५६५	३०५४	२२२३	२९०९	१७८२७	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कूल १७,८२७ जनसंख्या मध्ये २५ देखि २९ वर्ष उमेर समूहका युवा जनसंख्या सबैभन्दा बढी १६१३ अर्थात ९.०५ प्रतिशत दोस्रोमा ३० देखि ३४ वर्ष उमेर समूहका १५४३ अर्थात ८.६६ प्रतिशत र तेस्रोमा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका १४७७ अर्थात ८.२९ प्रतिशत रहेका छन् । समग्र तथ्याङ्कलाई

विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गइरहेको छ । २५ देखि २९ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ । १० वर्ष भन्दा मूनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २९ वर्ष माथिका प्रौढ तथा वृद्धवृद्धाहरूको संस्था क्रमश घट्दै गइरहेको देखिन्छ ।

युवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भए तापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा राज्यले व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । युवा उमेरसमूह धेरै हुनुलाई जनसंख्याको लाभांश भनिन्छ । अर्कोतर्फ युवाहरूलाई सही दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ । बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कम हुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने वृद्धवृद्धाहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढ अवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्युदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ । यद्यपि बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो । उमेरअनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ । बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, युवालाई उचित रोजगारी र वृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सुरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन् । गाउँपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

तालिका नं. १० : उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५ वर्ष वा सो भन्दा माथि	जम्मा
१	पुरूष	१०७	१३६	१३४	१२१	८९	१०५	१३९	१००	१०६	८८	१०६	८९	८७	५६	५४	६६	१५८३
	महिला	१०२	११८	१२८	११६	१२७	१५१	१६९	११५	१०९	११३	१४०	९६	९८	४६	५३	९०	१७७१
	जम्मा	२०९	२५४	२६२	२३७	२१६	२५६	३०८	२१५	२१५	२०१	२४६	१८५	१८५	१०२	१०७	१५६	३३५४
२	पुरूष	९६	९४	१०६	१०९	१२८	१३७	१३४	१२१	८४	६२	६२	५६	५४	४४	३५	३१	१३५३
	महिला	७३	९२	१०२	१२३	१२६	१६०	११९	१०३	६९	७०	७४	७६	५८	३७	४०	४७	१३६९
	जम्मा	१६९	१८६	२०८	२३२	२५४	२९७	२५३	२२४	१५३	१३२	१३६	१३२	११२	८१	७५	७८	२७२२
३	पुरूष	१२१	१३७	१६६	१६८	१५४	१७४	१५०	१३५	१०९	८२	८४	८७	६७	६४	३१	३८	१७६७
	महिला	१३९	१५७	१३९	१५२	१९९	१८५	१४७	१२३	१०१	८३	९९	८३	५७	४७	३४	५३	१७९८
	जम्मा	२६०	२९४	३०५	३२०	३५३	३५९	२९७	२५८	२१०	१६५	१८३	१७०	१२४	१११	६५	९१	३५६५
४	पुरूष	११२	१३७	१२०	८७	१११	११६	१११	११०	१००	६५	९०	६६	७२	५७	३५	३०	१४१९
	महिला	१०२	१०७	१५२	१२१	१२८	१६२	१५६	१४३	११४	७२	१०१	८६	७१	५१	३१	३८	१६३५
	जम्मा	२१४	२४४	२७२	२०८	२३९	२७८	२६७	२५३	२१४	१३७	१९१	१५२	१४३	१०८	६६	६८	३०५४
५	पुरूष	७०	९२	८६	१११	६६	९३	९४	६९	६४	६२	७२	५६	५९	४२	१६	३६	१०८८
	महिला	६५	७६	१०२	१०२	९४	९७	९३	७८	८८	७०	७५	५१	४९	३४	१९	४२	११३५
	जम्मा	१३५	१६८	१८८	२१३	१६०	१९०	१८७	१४७	१५२	१३२	१४७	१०७	१०८	७६	३५	७८	२२२३
६	पुरूष	९१	१२४	१२१	९५	११५	१०९	११५	११२	९१	७२	१०५	६८	९४	५४	२८	६१	१४५५
	महिला	७३	११६	१२१	९५	९६	१२४	११६	११८	९८	८८	९३	९१	६६	५५	५४	५०	१४५४
	जम्मा	१६४	२४०	२४२	१९०	२११	२३३	२३१	२३०	१८९	१६०	१९८	१५९	१६०	१०९	८२	१११	२९०९
जम्मा	पुरूष	५९७	७२०	७३३	६९१	६६३	७३४	७४३	६४७	५५४	४३१	५१९	४२२	४३३	३१७	१९९	२६२	८६६५
	महिला	५५४	६६६	७४४	७०९	७७०	८७९	८००	६८०	५७९	४९६	५८२	४८३	३९९	२७०	२३१	३२०	९१६२
	जम्मा	११५१	१३८६	१४७७	१४००	१४३३	१६१३	१५४३	१३२७	११३३	९२७	११०१	९०५	८३२	५८७	४३०	५८२	१७८२७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेको कूल १७,८२७ जनसंख्या मध्ये कूल ८६६५ पुरुष र ९१६२ जना महिला रहेका छन् । ४ वर्षसम्म, ५ देखि ९ वर्ष र ६० देखि ६४ वर्ष, ६५ देखि ६९ वर्ष उमेर समूहमा पुरुषको बाहुल्यता रहेको छ भने बाँकी उमेर समूहमा महिलाको बाहुल्यता रहेको छ । यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति ९४.५८ जना पुरुषमा १०० जना महिला रहेका छन् । छोराको चाहानामा बढी छोरीहरू जन्माउने प्रवृति नेपालमा परम्परागत हिसाबले नै रहि आएको छ । उमेर समूह अनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्यामा र उमेर पुगेका महिलाहरूका शारिरीक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मूद्धाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्नु जरुरी छ । प्रजनन स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वला सम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले गाउँपालिकाले यी विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

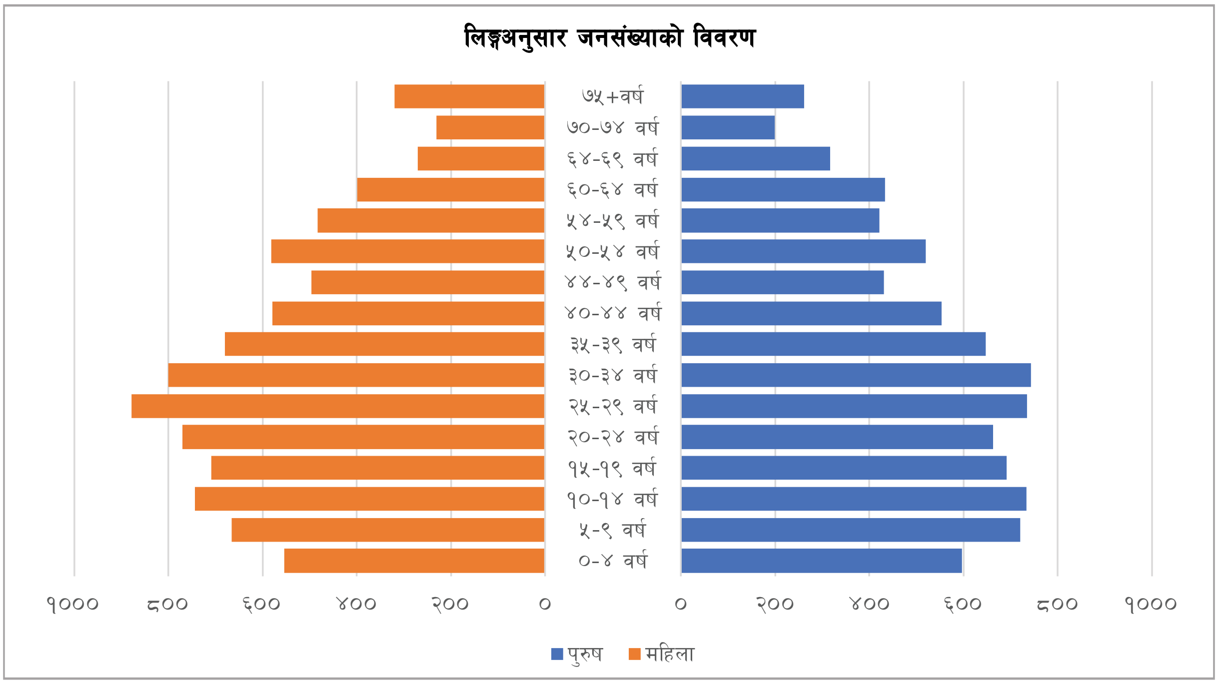

३.४ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ४९४५ अर्थात २७.७४ प्रतिशत राई, दोस्रोमा ३५०५ अर्थात १९.७७ प्रतिशत ब्राह्मण पहाड, तेस्रो र चौथोमा क्रमश १४.२३ प्रतिशत क्षेत्री र ११.६९ प्रतिशत नेवार रहेका छन् । त्यसैगरी तामाङ, मगर, सार्की, कामी लगायत अन्य जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ । यसरी जातीय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ बसेको पाइन्छ । आफ्नो छुट्टै भाषा, संस्कृति र रहनसहन भएका नेपालको सीमान्तकृत जाति लगायत गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरूको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्नु आवश्यक छ । विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११ : जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

जातजाति	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
राई	४१४	७१८	१७७७	१७४४	२०७	८५	४९४५	२७.७४
ब्राह्मण पहाड	१३३४	७८७	२२६	३३१	२९३	५३४	३५०५	१९.६६
क्षेत्री	२६१	१५१	३८५	२७१	६३८	८३०	२५३६	१४.२३
नेवार	३२२	४९	१२९	३३०	५९०	६६४	२०८४	११.६९
तामाङ	३७६	४६४	३६९	८०	९	३०४	१६०२	८.९९
मगर	३३३	३८६	२३६	१०१	१३०	१६	१२०२	६.७४
सार्की	२१	१९	२५६	५	१६९	२४०	७१०	३.९८
कामी	६७	४१	७८	२५	९९	१४०	४५०	२.५२
दमाई/ढोली	५३	८५	९३	३४	६८	६३	३९६	२.२२
ठकुरी	१२	११	२	१२३	०	०	१४८	०.८३
सन्यासी/दशनामी	७५	०	०	०	०	६	८१	०.४५
मुसलमान	२८	०	०	०	०	२	३०	०.१७
अन्य	५८	११	१४	१०	२०	२५	१३८	०.७७
जम्मा	३३५४	२७२२	३५६५	३०५४	२२२३	२९०९	१७८२७	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

अन्य जातजातिमा गुरुङ, धानुक, लिम्बु, कानु, राजवंशी, थारु, घर्ती/भुजेल, कुर्मी, यादव, घले, राजपुत, माझी, ब्राह्मण तराई, बिन, चमार रहेका छन्।

जातजातिको विवरणलाई स्तम्भ चित्रमा समेत प्रस्तुत गरिएको छ।

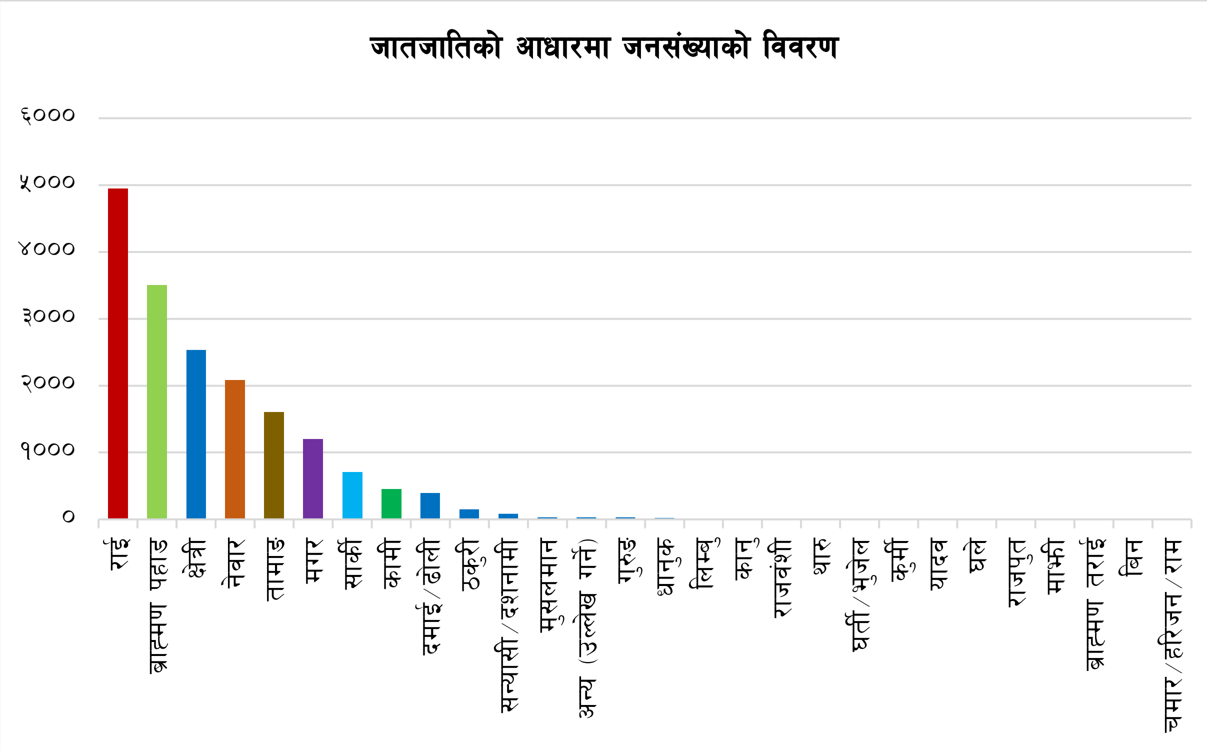

३.५ मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

नेपाल एक बहु-जाति, बहु-भाषा र बहु-साँस्कृतिक विशेषता बोकेको राष्ट्र हो । यस गाँउपालिकामा पनि भाषिक विविधता रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा रहेका कुल १७,८२७ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी १६,४१० अर्थात ९२.०५ प्रतिशतले नेपाली भाषा, ६७३ अर्थात ३.७८ प्रतिशतले नेवारी भाषा, ४३३ अर्थात २.४३ प्रतिशतले तामाङ भाषा, १४० अर्थात ०.७९ प्रतिशतले राई भाषा र बाँकी अन्य नगण्य संख्याले अन्य भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१ को शिक्षासम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम “नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ ।” भनी स्पष्ट किटान गरेको छ । आफ्नो मातृभाषामा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई गाउँपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । वडा अनुसार मातृभाषाको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२ : मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको विवरण

मातृभाषा	वडा नं.							
	१	२	३	४	५	६	जम्मा	प्रतिशत
नेपाली	२९२६	२७०६	३५४०	२६४८	१९८१	२६०९	१६४१०	९२.०५
नेवारी	१५	०	०	२९०	२४०	१२८	६७३	३.७८
तामाङ	१७५	२	२२	७७	०	१५७	४३३	२.४३
राई	१२८	६	३	१	०	२	१४०	०.७९
मगर	८९	४	०	१४	१	०	१०८	०.६१
भोजपुरी	१५	२	०	६	०	३	२६	०.१५
चाम्लिङ	०	०	०	१८	०	०	१८	०.१०
बज्जिका	०	०	०	०	०	१०	१०	०.०६
मैथिली	५	२	०	०	०	०	७	०.०४
थारु	१	०	०	०	१	०	२	०.०१
जम्मा	३३५४	२७२२	३५६५	३०५४	२२२३	२९०९	१७८२७	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

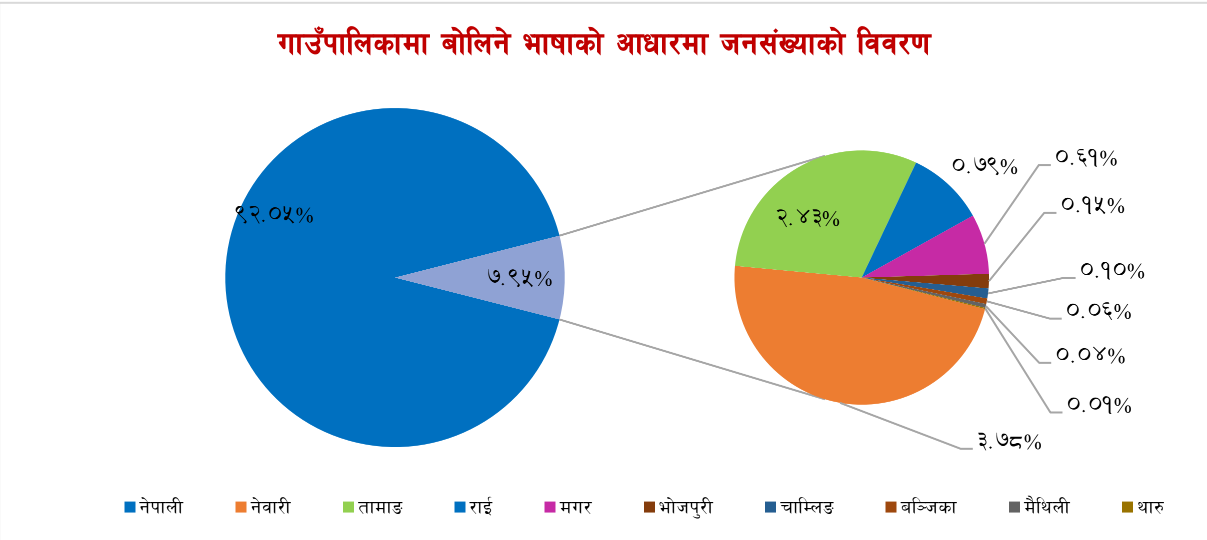

(क) आदिवासी

आदिवासी/जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ अनुसार आदिवासी जनजाती भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएका ५८ जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या १७,८२७ मध्ये ५६.८७ प्रतिशत (१०१३९ जना) जनसंख्या आदिवासी (राई, नेवार, तामाङ, मगर) आदि रहेका छन् । जसमा सबैभन्दा बढी राई जातिको संख्या ४९४५ (२७.७४ प्रतिशत) रहेको पाइन्छ। मुख्यतः कृषि पेशामा संलग्न यी समुदायमा साक्षरता प्रतिशत तुलनात्मक रुपमा न्यून रहेको छ। यी समुदायद्वारा गाउँपालिकाको मौलिक संस्कृतिलाई जीवन्त राख्न सहयोग पुऱ्याएको देखिए तापनि यो समुदाय सामाजिक, राजनैतिक र आर्थिक विकासको दृष्टिकोणले पछाडि परेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन क्षमता विकास, सशक्तिकरण जस्ता विशेष कार्यक्रमहरूसञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

(ख) उत्पीडित तथा सिमान्तकृत समुदाय

नेपालको संविधानको भाग ३४ अन्तर्गत धारा ३०६ को (ड) मा सीमान्तकृत समुदाय भन्नाले राजनितिक, आर्थिक र सामाजिक रुपले पछाडि पारिएका विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनु पर्दछ भनी उल्लेख गरेको छ ।

सामाजिक विभेदका रुपमा छुवाछुत जस्तो अमानवीय भेदभाव भोगिरहेको यो समुदायले राजनैतिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा समेत उपेक्षाको अनुभूत गर्नु परेको छ। यस समुदायका आधारभूत र मा.वि.मा अध्ययन गर्ने छात्र छात्राहरूको संख्या तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ। परम्परागत सिपको धनी यो समुदायले आफ्नो सिपलाई आर्थिक विपन्नता र सामाजिक उपेक्षाका कारण पनि अघि बढाउन नसकेको पाइन्छ। निजामती सेवा र गैर सरकारी सेवामा पनि यो समुदायको उपस्थिति अत्यन्तै न्युन छ। त्यसै गरी राजनितिक क्षेत्रमा २०४६, साल यता यो समुदायले आफ्ना सामुदायिक संगठनहरू समेत निर्माण गरेको पाइन्छ। राजनितिक नेतृत्वमा भने सिमित व्यक्तिहरूमात्र यस समुदायको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन्। यस समुदायका अधिकांश व्यक्तिहरू अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति कै रुपमा ज्याला, मजदुरी गरेर जीवनयापन गरिरहेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष अभियानको नै थालनी गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ।

३.६ धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र विविधता रहेको छ अझै विधिवतरुपमा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, ले मिति २०६३ जेठ ४ मा पुर्नस्थापित संसदको ऐतिहासिक घोषणाले नेपाललाई एक धर्म निरपेक्ष राष्ट्रको रुपमा घोषणा गऱ्यो । त्यस्तै नेपालको संविधान, २०७२ को प्रस्तावनामा नेपाललाई एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता,

सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्ने उल्लेख गरिएको छ । फलस्वरुप नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र सौहार्दता रहेको पाइन्छ ।

गाउँपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुनाले उनीहरूका आआफ्नै चाडपर्वहरू छन् । जस्तै हिन्दूधर्मावलम्बीहरूले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँवर्ष सोह्रश्राद्ध, कूल-थानी पूजाआदि चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्धजयन्ती तथा विभिन्न ल्होसार पर्व, तिहार आदि मनाउने गर्दछन । क्रिश्चियनहरूले क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष आदि मनाउने गर्दछन् ।

तालिका नं. १३ : धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा	हिन्दू	बौद्ध मार्गी	क्रिश्चियन	किराँत	ईस्लाम	अन्य	जम्मा
१	३०६२	२४४	२१	०	१७	१०	३३५४
२	२४४८	२५०	२४	०	०	०	२७२२
३	३४८०	१	४९	३२	०	३	३५६५
४	२९२६	६६	४२	२०	०	०	३०५४
५	२२०९	२	१२	०	०	०	२२२३
६	२७६१	८६	६०	०	२	०	२९०९
जम्मा	१६८८६	६४९	२०८	५२	१९	१३	१७८२७
प्रतिशत	९४.७२	३.६४	१.१७	०.२९	०.११	०.०७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कुल १७,८२७ जनसंख्या मध्ये १६८८६ अर्थात ९४.७२ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दु धर्म मान्दछन् भने दोस्रोमा बौद्ध धर्म मान्नेको संख्या ६४९ अर्थात ३.६४ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी १.१७ प्रतिशत क्रिश्चियन धर्मावलम्बी रहेका छन् भने मुस्लिम धर्मालम्बी पनि ०.११ प्रतिशत रहेका छन् । गाउँपालिकामा धार्मिक विविधता रहे पनि हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । नेपालमा सदियौंदेखि रहि आएको धार्मिक सहिष्णुता यस गाउँपालिकामा पनि कायमै रहेको देखिन्छ । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको राम्रो बाहुल्यता भएकाले बौद्ध धर्म संस्कृति जगेर्ना गर्ने तथा गुम्बा र चैत्यको निर्माण गरी मौलिकतामा आधारित सांस्कृतिक तथा धार्मिक केन्द्रको रुपमा गाउँपालिकालाई विकास गर्न सकिन्छ। वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

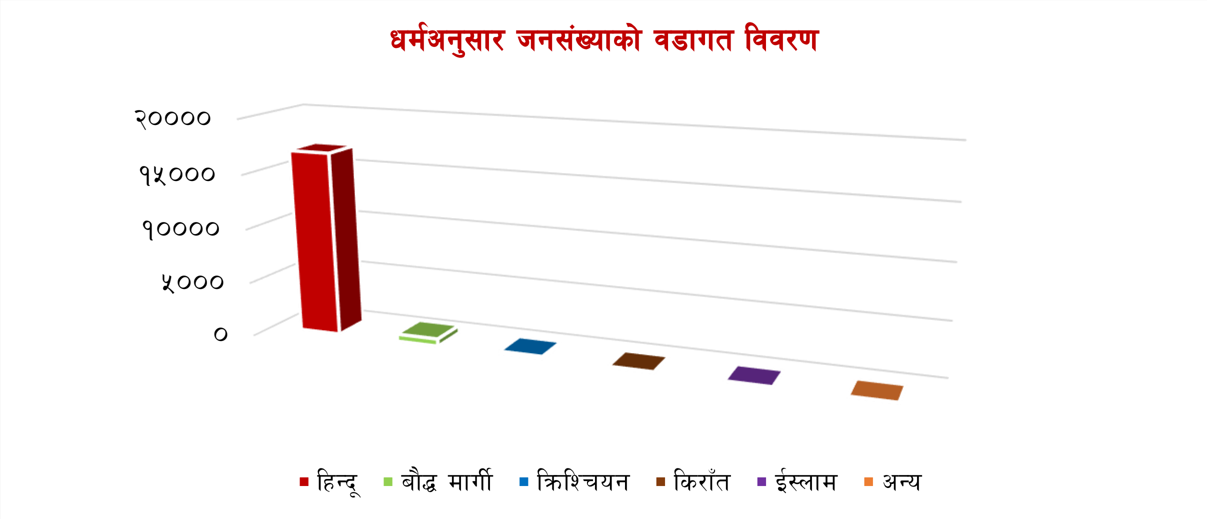

३.७ घरमुलीको विवरण

तालिका नं. १४ : परिवारमूलीको लिङ्गअनुसार वडागत घरधुरी विवरण

वडा नं.	पुरुष परिवारमूली	महिला परिवारमूली	जम्मा परिवार संख्या
१	६८२	२४२	९२४
२	४७४	१८१	६५५
३	७९१	१०१	८९२
४	५८४	२०३	७८७
५	४५२	१२३	५७५
६	५१३	२६०	७७३
जम्मा	३४९६	१११०	४६०६
प्रतिशत	७५.९०	२४.१०	१००

गाउँपालिकामा रहेको कुल घरपरिवार संख्या ४,६०६ मध्ये ३,४९६ अर्थात ७५.९० प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुष घरमूली रहेका छन् भने १,११० अर्थात २४.३ ०प्रतिशत घरपरिवारमा महिला घरमूली रहेका छन् । विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

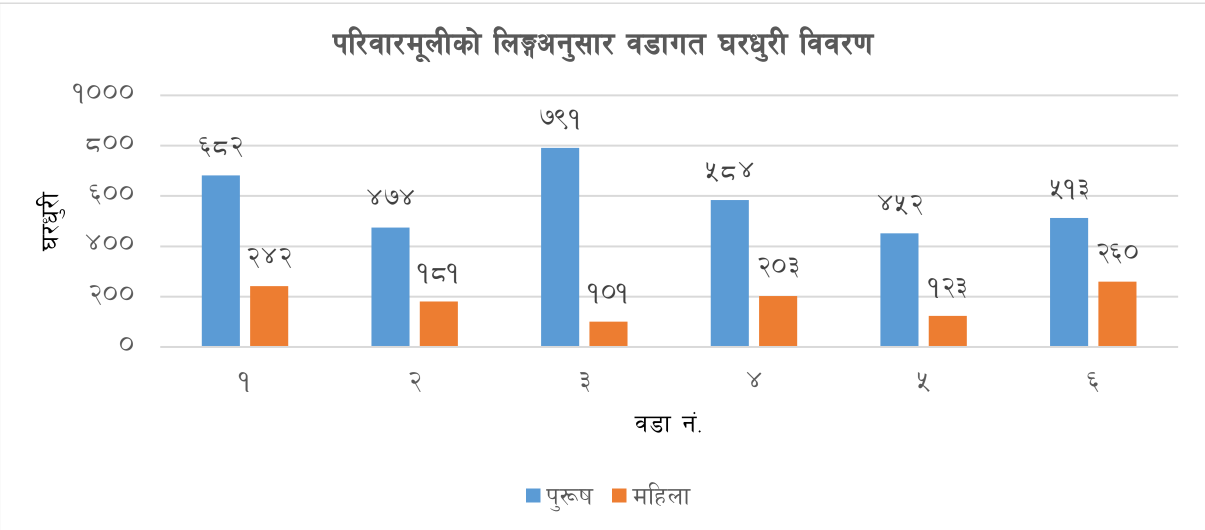

३.८ वैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिति भन्नाले विवाह गरेका, विवाह गरेर पनि सम्बन्ध विच्छेद भएका साथै श्रीमान वा श्रीमती गुमाएर एकल भई बसेको अवस्थालाई जनाउँछ। लैङ्गिक आधारमा समाजको वैवाहिक स्थिति असमान देखिन्छ। नेपाली समाजमा महिलाले श्रीमान्को मृत्यु भए पनि विवाह गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता र विधुवालाई हेरिने दृष्टिकोण रुढिवादी र परम्परागत रहेको छ। जसले गर्दा समाजमा बहुविवाह तथा विदुर र विधुवाको संख्यात्मक स्थिति असमान देखिन्छ। अझ प्राचीन समयमा सती प्रथा प्रचलनमा रहेको थियो। तर १९७७ मा चन्द्रशमशेरले कानूनीरुपमा कु-प्रथाको रुपमा रहेको सतीप्रथाको अन्त्य गरेका थिए। सामान्यतया पितृसत्तात्मक समाज रहेको हाम्रो देशमा विधुवा महिलाको संख्या पुरुषको संख्या भन्दा दुई गुणा बढी देखिन्छ। सामाजिकरुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक स्थितिमा असमानता देखिन्छ।

३.८.१ उमेरसमूहको आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. १५ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण

उमेर समुह	वैवाहिक स्थिति								जम्मा
	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/ विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	विवाह नभएको	
१०-१४ वर्ष	३	०	०	०	०	०	०	१४७४	१४७७
१५-१९ वर्ष	१२२	०	२	०	०	०	०	१२७६	१४००
२०-२४ वर्ष	६६०	०	१	१	१	०	१	७६९	१४३३
२५-२९ वर्ष	१२३४	२	४	४	२	३	०	३६४	१६१३
३०-३४ वर्ष	१३९९	३	५	७	३	४	१	१२१	१५४३
३५-३९ वर्ष	१२४२	५	२१	९	४	४	०	४२	१३२७
४०-४४ वर्ष	१०५६	९	९	२४	२	५	०	२८	११३३
४५-४९ वर्ष	८५२	८	८	२४	४	४	१	२६	९२७
५०-५४ वर्ष	९९१	१०	९	५४	०	२	०	३५	११०१
५५-५९ वर्ष	८१०	९	५	५९	०	३	३	१६	९०५
६०-६४ वर्ष	७२६	१०	३	७३	२	२	२	१४	८३२
६५-६९ वर्ष	४७९	८	५	७८	०	३	४	१०	५८७
७०-७४ वर्ष	३१९	७	२	९५	०	१	१	५	४३०
७५+ वर्ष	३६२	५	१	२०१	३	०	१	९	५८२
जम्मा	१०२५५	७६	७५	६२९	२१	३१	१४	४१८९	१५२९०
प्रतिशत	६७.०७	०.५०	०.४९	४.११	०.१४	०.२०	०.०९	२७.४०	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्यामा कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या ४,१८९ अर्थात २७.४० प्रतिशत, विवाहित ११,१०१ अर्थात ७२.६० प्रतिशत मध्ये एक विवाह गर्ने ६७.०७ प्रतिशत, बहुविवाह गर्ने ०.५० प्रतिशत, पुर्नविवाह गर्ने ०.४९ प्रतिशत, विधुवा वा विदुरको संख्या ४.११ प्रतिशत, सम्बन्ध विच्छेद भएका ०.१४ प्रतिशत, छुट्टिएको ०.२० प्रतिशत देखिन्छ। गाउँपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ। हाल विधुवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधुवा बस्ने क्रम घटिरहेको र अझै सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ।

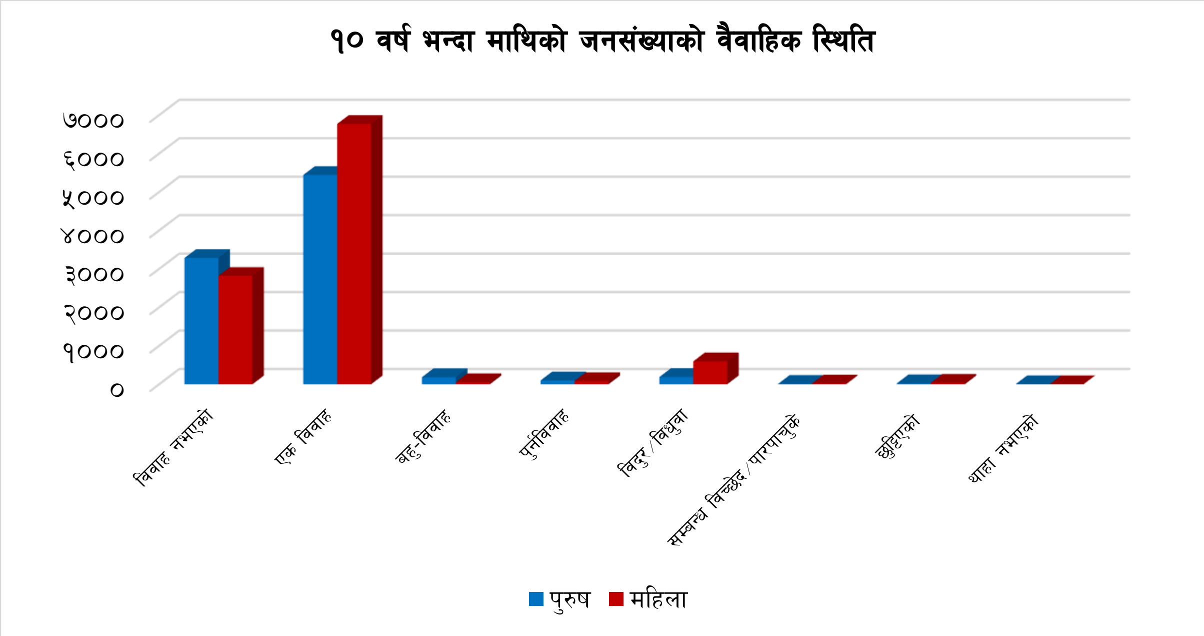

३.८.२ पहिलोपटक विवाह गर्दाको उमेरसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १६ : १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण

पहिलो विवाह गर्दाको उमेर		वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६		
१५ वर्षभन्दा कम	पुरूष	८६	४४	१६	१४	११	९०	२६१	२.३५
	महिला	२७२	९७	७३	८३	४८	२४६	८१९	७.३९
१५-१९ वर्ष	पुरूष	३२८	३१३	३०१	२५०	१९४	३२५	१७११	१५.४३
	महिला	५९४	४९०	६३४	५२२	४०७	४६२	३१०९	२८.०४
२०-२४ वर्ष	पुरूष	३२१	२९१	५८९	४७२	३१८	२८९	२२८०	२०.५६
	महिला	२९४	२३९	३६०	३८७	२५०	२३१	१७६१	१५.८८
२५-२९ वर्ष	पुरूष	१४६	१०५	१०८	८१	८३	१०३	६२६	५.६५
	महिला	५३	४०	४५	५१	१९	४१	२४९	२.२५
३०-३४ वर्ष	पुरूष	४३	२१	१५	१४	१०	३८	१४१	१.२७
	महिला	११	७	८	१२	२	९	४९	०.४४
३५-३९ वर्ष	पुरूष	१३	२	६	५	४	५	३५	०.३२
	महिला	३	४	३	२	०	०	१२	०.११
४० वर्ष वा सोभन्दा बढी	पुरूष	७	३	३	५	०	५	२३	०.२१
	महिला	५	१	०	२	१	२	११	०.१०
जम्मा	पुरूष	९४४	७७९	१०३८	८४१	६२०	८५५	५०७७	४५.७९
	महिला	१२३२	८७८	११२३	१०५९	७२७	९९१	६०१०	५४.२१

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ वर्षभन्दा कम भएका पुरुष २६१ जना र महिला ८१९ जना रहेको पाइयो । यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या १,७११ र महिलाको संख्या ३,१०९ रहेको छ अर्थात् कुल विवाहित महिलाहरूमध्ये ३५.४३ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको

देखिन्छ। अर्कोतर्फ २०-२४ वर्षको उमेरभित्र पहिलो विवाह गर्ने पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात् सो उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भैसकेको देखिन्छ। समग्र महिला र पुरुषको संयुक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी ५,९०० जना अर्थात ५३.२२ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १९ भन्दा कम नै रहेको छ। कानूनी रूपमा हेर्दा समेत मुलुकी देवानी (संहिता) ऐन, २०७४को प्रावधानअनुसार २० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न बन्देज रहेता पनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ। छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारीरिक तथा मानसिक विकाससमेत पूर्णरूपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारीरिक, पारिवारिक र सामाजिक रूपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ। तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ। समग्र विकासलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ। उमेर समूहअनुसारको वैवाहिक स्थितिको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

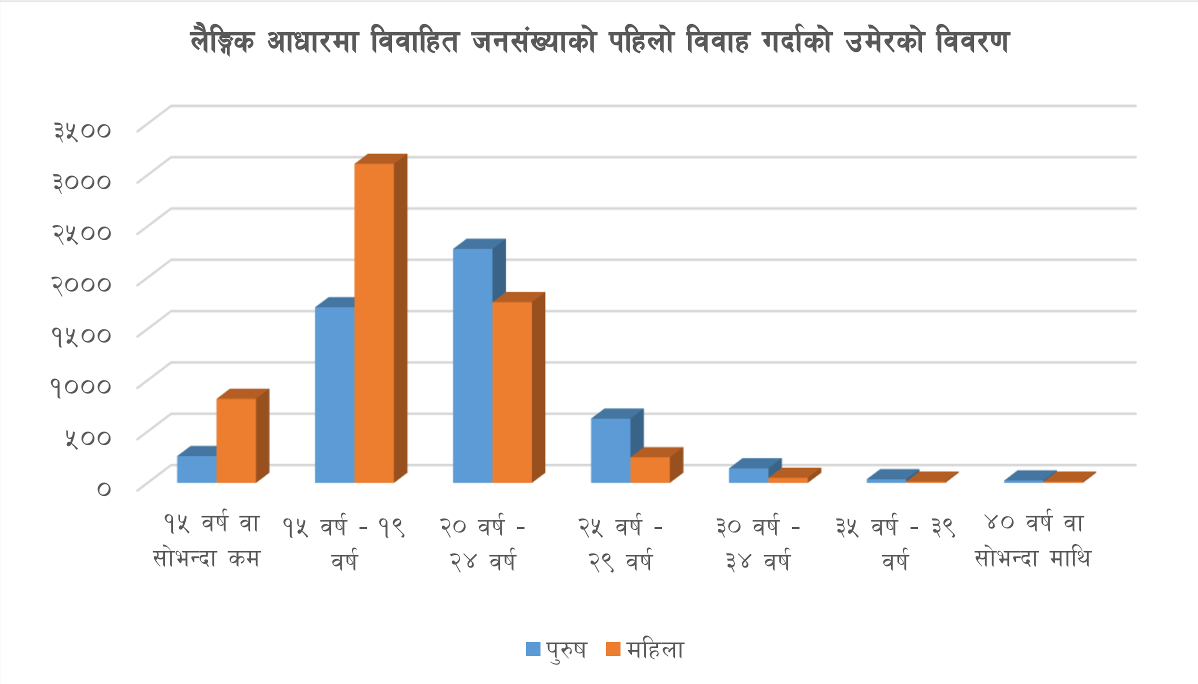

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या

६ महिना भन्दा लामो समयसम्म काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ। तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याको रुपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ। अनुपस्थित जनसंख्याहरू सेवा सुविधाको खोजीमा धेरै शहर केन्द्रित भएको पाइन्छ। जसले गाउँपालिकाका कतिपय घरहरू खाली रहेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा रहेका ४६०६ घरपरिवार मध्ये १३८९ जना पुरुष र ७१२ जना महिला गरी कुल २१०१ जनसंख्याको अनुपस्थिति रहेको देखिन्छ। यसको समाधान गर्न गाउँपालिकाले जनतालाई आवश्यक पर्ने आधारभुत सेवा सुविधालाई घरदैलोमा पुऱ्याउन जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १७ : गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	४८२	२४८	७३०
२	१४२	८०	२२२
३	९१	२७	११८
४	२९१	१५१	४४२
५	८५	३१	११६
६	२९८	१७५	४७३
जम्मा	१३८९	७१२	२१०१
प्रतिशत	६६.११	३३.८९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकामा लिङ्ग र उमेरसमूह अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-२९ वर्षका ५४३ पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइयो भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूहमा ४० देखि ४९ वर्षका ८ महिलाहरू रहेका छन् । २०-४९ वर्षका ७६९ पुरुषहरू गाउँपालिकामा अनुपस्थित भएको पाइयो । दोस्रो उमेर समूहमा ० देखि १९ वर्षका ६०४ पुरुषहरू अनुपस्थित रहेका छन् । थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १८ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह							
	लिङ्ग	०-९ वर्ष सम्म	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	४९	२१०	१४४	६२	९	७	४८१
	महिला	२४	१०४	१०३	१०	१	६	२४८
२	पुरूष	१३	२२	७४	२१	८	४	१४२
	महिला	७	१८	४८	७	०	०	८०
३	पुरूष	८	१७	४५	२०	१	०	९१
	महिला	२	८	१४	२	०	१	२७
४	पुरूष	२६	९५	१३२	३०	५	३	२९१
	महिला	२३	४५	५७	१६	४	६	१५१
५	पुरूष	३	१०	४३	२२	७	०	८५
	महिला	६	८	११	५	१	०	३१
६	पुरूष	३६	११५	१०५	३४	७	१	२९८
	महिला	१९	५८	८१	१३	२	२	१७५
जम्मा	पुरूष	१३५	४६९	५४३	१८९	३७	१५	१३८८
	महिला	८१	२४१	३१४	५३	८	१५	७१२
	जम्मा	२१६	७१०	८५७	२४२	४५	३०	२१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट शसक्त युवा अवस्थाको पुरुष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले गाउँपालिका बाहिर हुनु भनेको गाउँपालिकाभित्र ती सबैखाले अवसरहरू न्यून हुनु हो । अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रुपमा कम हुनुले लैङ्गिक असमानता रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्को अर्थ गाउँपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी सक्रिय सक्षम र जुझारु युवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा गाउँपालिकाबाट बाहिर रहँदा गाउँपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ । गाउँपालिकाले त्यस्ता युवाहरूलाई गाउँपालिकामा फर्केर पेशा, व्यवसाय, रोजगारी लगायतका आय आर्जनको क्रियाकलापहरू गर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा तथा स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

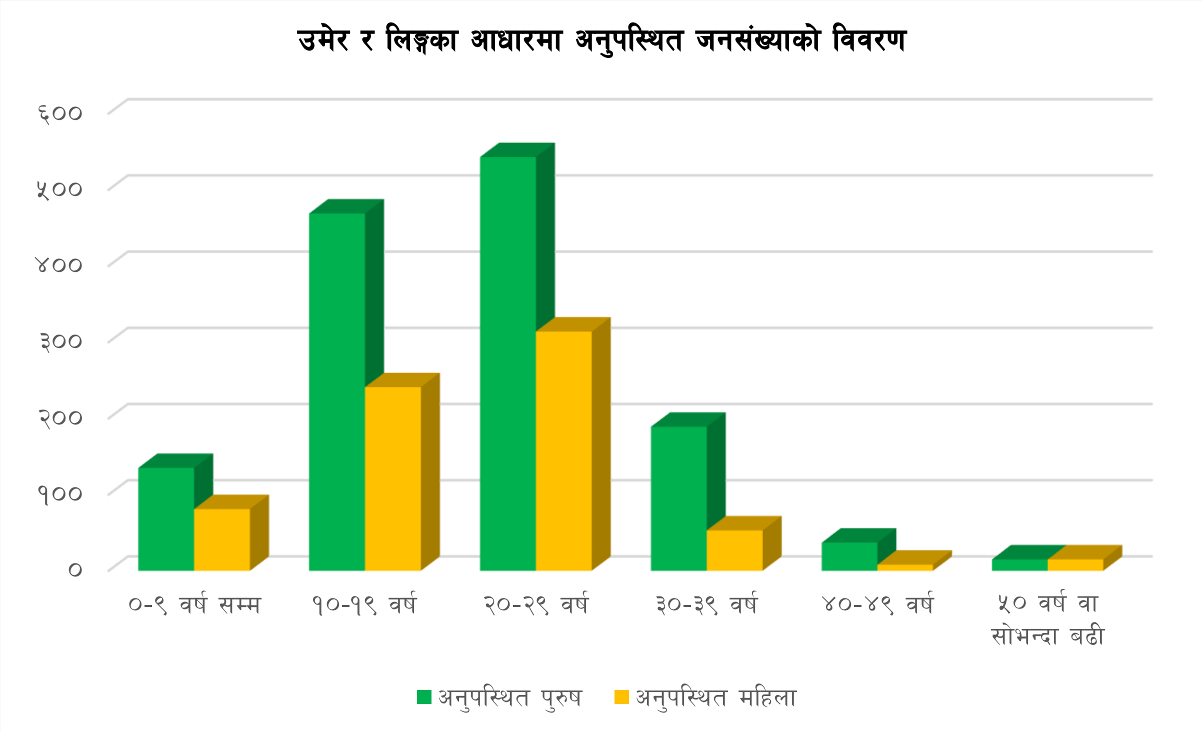

३.९.२ लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १९ : लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

अनुपस्थित हुँदा पास गरेको तह	वडा						जम्मा अनुपस्थित	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
पूर्व प्राथमिक	६	११	०	३	१	३	२४	१.२१
आधारभूत तह (१-५ कक्षा)	४९	२७	१८	६४	१०	९३	२६१	१३.१९
आधारभूत तह (६-८ कक्षा)	७१	१७	२९	६१	१२	४०	२३०	११.६२
माध्यमिक तह (९-१० कक्षा)	११४	५१	२४	७१	१४	७२	३४६	१७.४८
एसईई/एसएलसी	१६४	२६	११	६०	१७	१००	३७८	१९.१०
कक्षा १२ वा सो सरह	१९२	३८	२५	९६	४८	११३	५१२	२५.८७
स्नातक वा सो सरह	५२	१७	२	४	१	१४	९०	४.५५

अनुपस्थित हुँदा पास गरेको तह	वडा						जम्मा अनुपस्थित	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
स्नातकोत्तर र सो भन्दा माथि	१४	५	१	०	४	१२	३६	१.८२
अन्य	०	६	०	०	०	०	६	०.३०
अनौपचारिक शिक्षा	०	०	०	०	१	०	१	०.०५
साक्षर	१	३	०	०	१	०	५	०.२५
थाहा नभएको	१९	५	२	५७	४	३	९०	४.५५
जम्मा	६८२	२०६	११२	४१६	११३	४५०	१९७९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका १९७९ जना शैक्षिक स्तरको आधारमा हेर्दा पूर्व प्राथमिक शिक्षा उत्तीर्ण गर्नेहरूको संख्या २४, कक्षा १ देखि ५ कक्षा अध्ययन गरेका २६१ जना, कक्षा ६-८ अध्ययन गरेको २३० जना, कक्षा ९-१० अध्ययन गरेका ३४६ जना, एसईई/एसएलसी वा सो सरह अध्ययन गर्ने ३७८ जना, कक्षा १२ वा सो सरह अध्ययन गर्ने ५१२ जना र स्नातक वा सो सरह अध्ययन गरेका ९० जना रहेका छन् । अनुपस्थित जनसंख्या काम तथा रोजगारी वा अन्य कारणले अनुपस्थित भएको पाइयो । तथ्याङ्कलाई हेर्दा गाउँपालिकामा माध्यामिक तह अध्ययन गरी अनुपस्थित हुनेको संख्या धेरै रहेको देखिन्छ । माध्यामिक स्तरसम्मका अध्ययन पूरा गरी काम वा रोजगारमा बाहिरिने जनसंख्या र पढ्दा पढ्दै आठ कक्षा उत्तींण गरेर काम वा रोजगारीका लागि पढाइ छोड्नेको जनसंख्या उल्लेख्य रहेको पाइयो । यस हिसाबले शिक्षित र दक्ष जनशक्ति भन्दा अर्धशिक्षित र अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले अध्ययन भन्दा सामान्य स्तरको वा स्तरभन्दा न्यून खालको रोजगारी वा काममा बाहिरिएका संकेत गर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

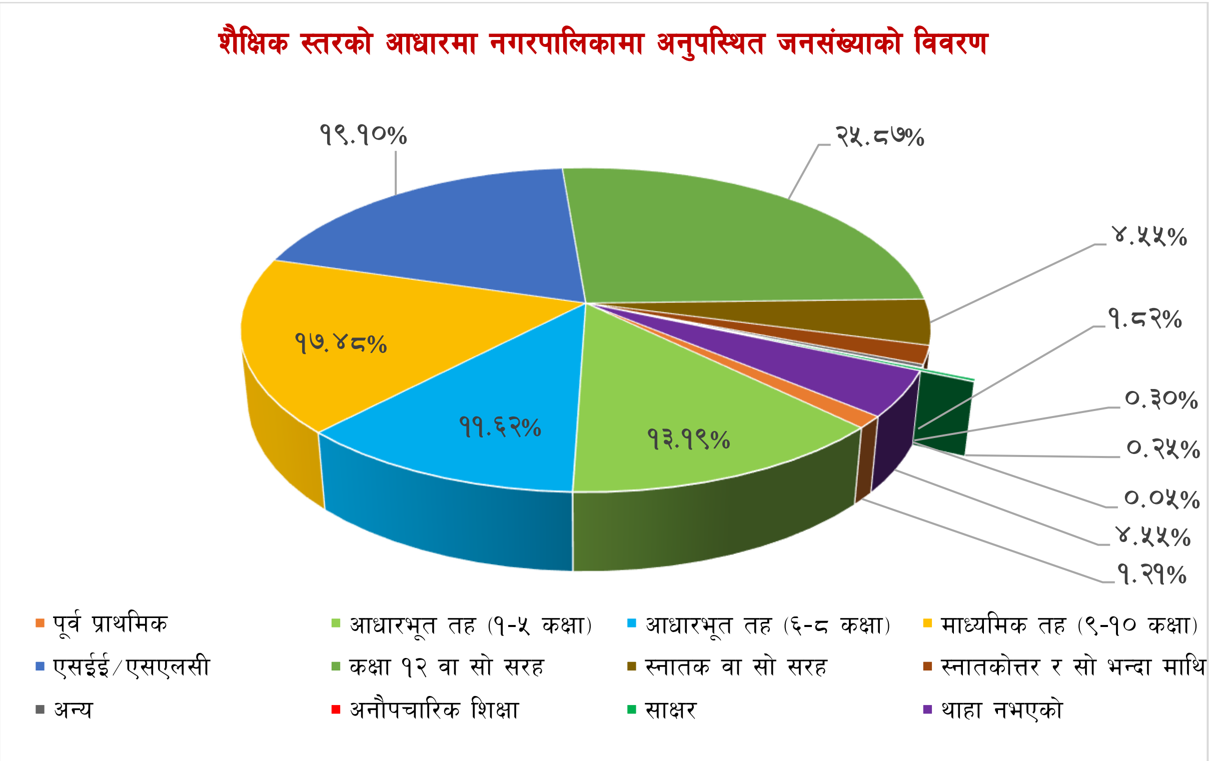

३.९.३ अनुपस्थित हुनुको कारणसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल २१०१ जनसंख्या सबैभन्दा धेरै ७५४ जना अर्थात् ३५.८९ प्रतिशत अध्ययन/तालिमको सिलसिलामा अनुपस्थित रहेका छन् । त्यसैगरी ५७६ अर्थात २७.४२ प्रतिशत काम/जागिरको खोजीको शिलशिलामा, २५६ अर्थात १२.१८ प्रतिशत निजी नोकरीको शिलशिलामा अनुपस्थित भएको देखिन्छ। थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. २० : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण								जम्मा
	अध्ययन/तालिम	काम/जागिरको खोजी	निजी नोकरी	व्यापार/व्यवसाय	थाहा छैन	आश्रित	सरकारी जागिर	अन्य	
१	३२८	१६३	१०३	१६	२४	३७	५६	३	७३०
२	५१	५०	७५	४	१४	२	८	१८	२२२
३	२८	६२	६	७	९	२	०	४	११८
४	१३६	१७३	६	१०	५०	२६	२०	२१	४४२
५	२७	४०	१०	५	९	२	३	२०	११६
६	१८४	८८	५६	८१	३	३७	१२	१२	४७३
जम्मा	७५४	५७६	२५६	१२३	१०९	१०६	९९	७८	२१०१
प्रतिशत	३५.८९	२७.४२	१२.१८	५.८५	५.१९	५.०५	४.७१	३.७१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारको पर्याप्त अवसरहरू नभएर उपयुक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ। अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण वृत्त चित्रमा उल्लेख गरिएको छ।

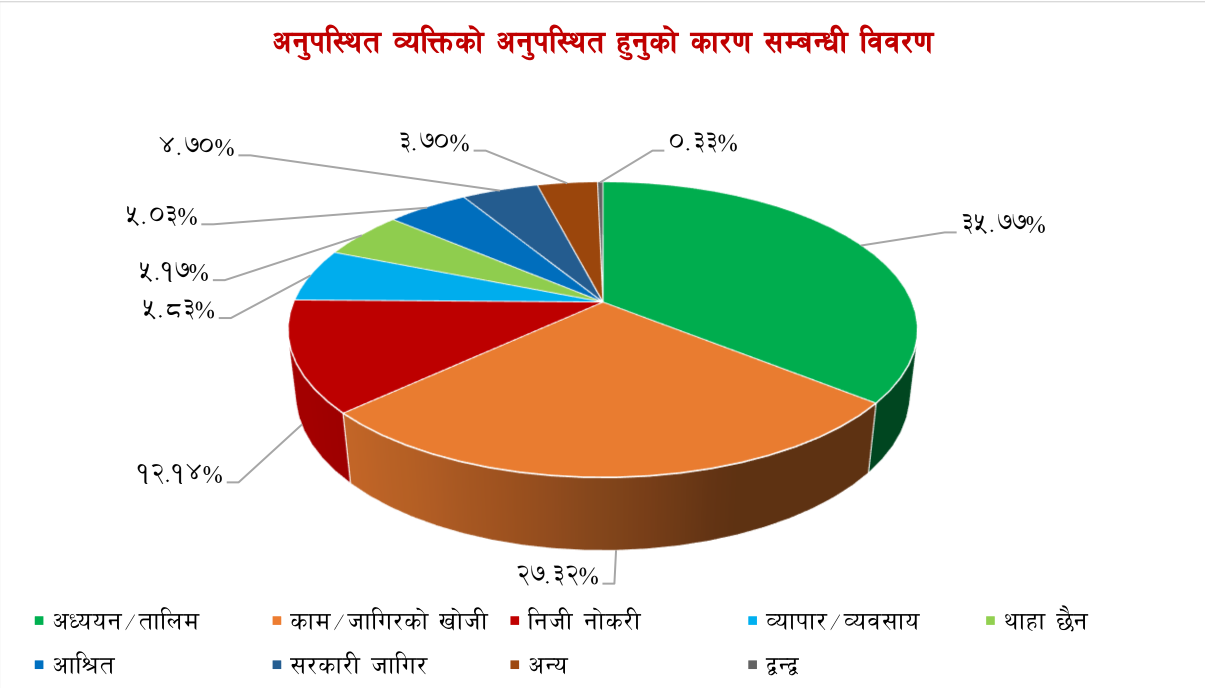

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

तालिका नं. २१ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान									जम्मा
	नेपालको अर्को जिल्ला	यस जिल्लाको अन्य पालिका	एसियाली राष्ट्र	अष्ट्रेलिया/ न्यूनील्याण्ड	यूरोपेली राष्ट्र	उत्तर अमेरिकी राष्ट्र	दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र	अफ्रिकन राष्ट्र	थाहा छैन	
१	४९९	५५	१००	३१	१८	२२	०	१	४	७३०
२	९५	१३	७०	१०	८	२	४	०	२०	२२२
३	४७	०	४९	१०	२	१	०	०	९	११८
४	३२९	१७	८०	७	७	१	०	०	१	४४२
५	६	०	५४	१७	१२	६	०	०	२१	११६
६	३५४	६	७२	१५	८	१६	०	०	२	४७३
जम्मा	१३३०	९१	४२५	९०	५५	४८	४	१	५७	२१०१
प्रतिशत	६३.३०	४.३३	२०.२३	४.२८	२.६२	२.२८	०.१९	०.०५	२.७१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका २१०१ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी १३३० जना अर्थात ६३.३० प्रतिशत जनसंख्या नेपालको अन्य जिल्लामा रहेको ४२५ अर्थात २०.२३ प्रतिशत जनसंख्या एसियाली राष्ट्र रहेको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट ठूलो संख्याको अनुपस्थित जनसंख्या देश बाहिर गएको देखिन्छ जसमा रोजगारीको सिलसिलामा एसियाका विभिन्न मुलुकहरूमा पुग्नेको संख्या भने सबै भन्दा बढी रहेका छन् । अर्को तर्फ अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी इलाकामा, सरकारी नोकरीको सिलसिलामा अन्य जिल्ला तथा अध्ययन तथा अन्य अवसरको कारण देशका मुख्य शहरहरू र राजधानी काठमाडौंमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। यस बाहेक अन्य यूरोपियन देशहरू, अमेरिका र अष्ट्रेलिया जानेहरूको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ। विकसित मुलुक भन्दा छिमेकी मुलुक भारत र उदाउँदा औद्योगिक खाडी राष्ट्रहरू तथा मलेसियामा कामको लागि बाहिरिएकोले त्यो जनसंख्या जोखिमयुक्त र कडा श्रमयुक्त काम गर्न बाध्य रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

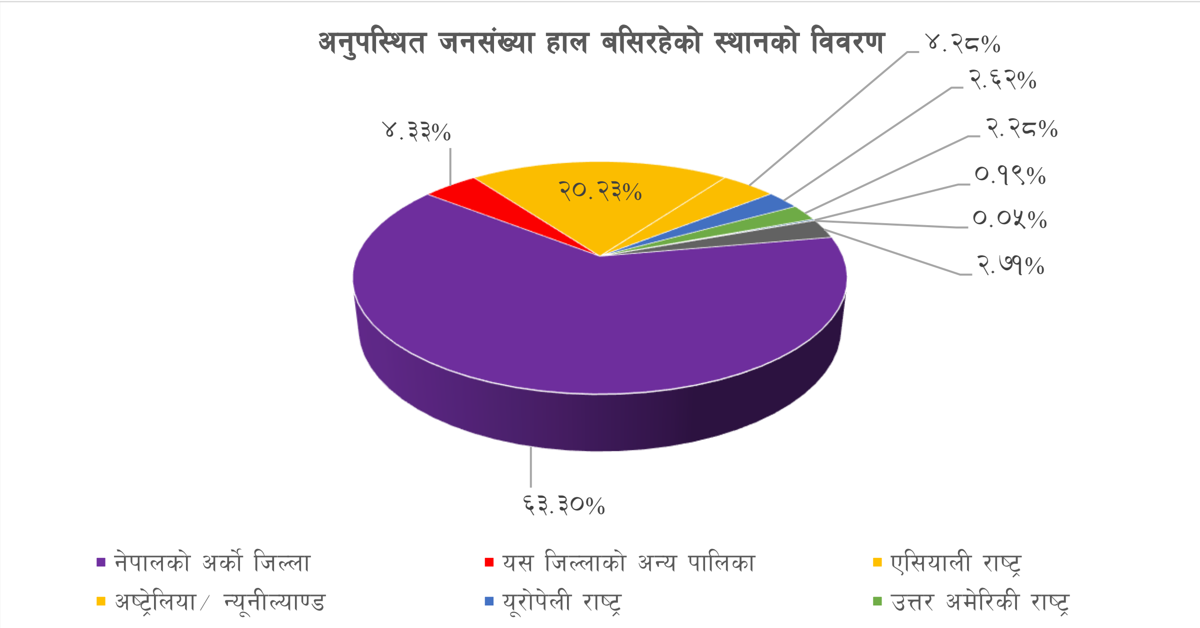

खण्ड - ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार

४.१ प्रमुख आर्थिक विवरण

आर्थिक सम्वृद्धिका आधारहरू गाउँपालिकामा हुने मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरू नै हुन् । जति आर्थिक क्रियाकलापहरूमा तीब्रता आउँछ त्यति नै गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र चलायमान र सुदृढ हुँदै जान्छ। मुख्यतया नेपाली अर्थतन्त्र कृषि, पर्यटन, साना तथा घरेलु उद्योग, वैदेशिक रोजगार, बैङ्किङ, व्यापार, सेवा क्षेत्र आदिमा केन्द्रित छ । उच्च प्रविधिमा आधारित अन्तराष्ट्रिय स्तरका उद्योगहरूको विकास भइनसकेको अवस्थामा धेरैजसो आर्थिक क्रियाकलापहरू निर्वाहमुखी नै रहेका छन् ।

४.१.१ आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २२ : आर्थिक रुपले सक्रिय तथा आश्रित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	०-१४ वर्ष (आश्रित जनसंख्या)		१५ वर्ष - ५९ वर्ष (सक्रिय जनसंख्या)		६० वर्ष र सोभन्दा माथि (आश्रित जनसंख्या)	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला
१	३७७	३४८	९४३	११३६	२६३	२८७
२	२९६	२६७	८९३	९२०	१६४	१८२
३	४२४	४३५	११४३	११७२	२००	१९१
४	३६९	३६१	८५६	१०८३	१९४	१९१
५	२४८	२४३	६८७	७४८	१५३	१४४
६	३३६	३१०	८८२	९१९	२३७	२२५
जम्मा	२०५०	१९६४	५४०४	५९७८	१२११	१२२०
प्रतिशत	११.५०	११.०२	३०.३१	३३.५३	६.७९	६.८४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेको कुल जनसंख्यामध्ये आर्थिक रूपले सक्रिय पुरुषको जनसंख्या ५,४०४ अर्थात ३०.३१ प्रतिशत, महिला जनसंख्या ५,९७८ अर्थात ३३.५३ प्रतिशत रहेको छ ।

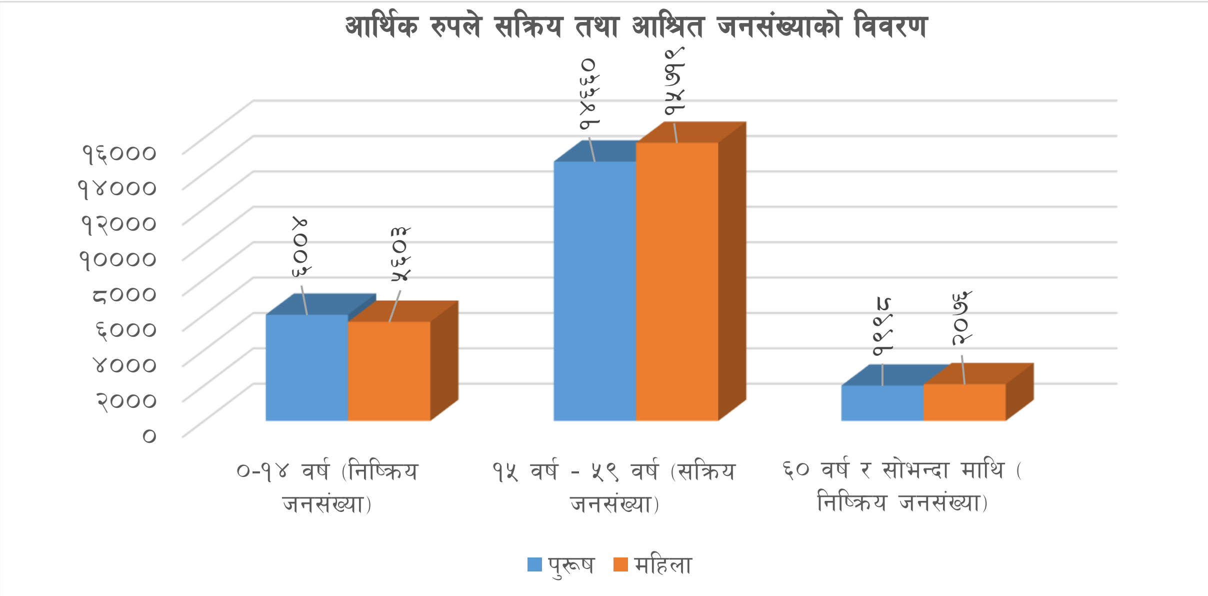

४.१.२ मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. २३ : मुख्य पेशाको आधारमा घरपरिवारको विवरण

परिवारको मुख्य पेशा	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
नोकरी/जागिर (सरकारी वा अर्ध सरकारी संस्थामा)	२३	३०	६	२१	६	५७	१४३	३.१०
नोकरी/जागिर (गैर सरकारी संस्थामा)	५	५	१	४	२	६	२३	०.५०
नोकरी/जागिर (निजी संस्था वा घर आदिमा)	१४	५	१	२४	७	१२	६३	१.३७
ज्याला मजदुरी (कृषि क्षेत्रमा)	२७१	६४	९३	५१	१३२	१५३	७६४	१६.५९
ज्याला मजदुरी (गैर कृषि क्षेत्रमा)	२३	८	२८	१४	११	९	९३	२.०२
पेशागत काम	४	३	२९	३३	८	११	८८	१.९१
व्यापार व्यवसाय	५६	३०	१४	५३	३५	१११	२९९	६.४९
स्वरोजगार	९	१२	१	६	१०	०	३८	०.८३
घरेलु तथा साना उद्योग	७	७	०	०	२०	१	३५	०.७६
आफ्नै उद्योगधन्दा	५	४	०	१	६	३	१९	०.४१
ठेक्का पट्टा	७	०	४	६	०	५	२२	०.४८
कृषि पेशा	४८३	४७४	७१५	५५३	३३०	३९१	२९४६	६३.९६
अन्य	१७	१३	०	२१	८	१४	७३	१.५८
जम्मा	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका घरपरिवार मध्ये कृषि पेशालाई मुख्य पेशा बनाएका घरपरिवारको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात २९४६ (६३.९६ प्रतिशत) रहेको छ। दोस्रोमा ज्याला मजदुरी (कृषि क्षेत्र) मुख्य पेशा रहेको घरपरिवारको संख्या ७६४ अर्थात १६.५९ प्रतिशत रहेको छ । तेस्रोमा व्यापार व्यवसाय मुख्य पेशा रहेको २९९ अर्थात ६.४९ प्रतिशत घरपरिवार रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

४.१.३ घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २४ : घरायसी काममा दैनिक औषत खर्च गर्ने समयको आधारमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	दैनिक घरायसी काममा संलग्न समय					
	१ घण्टा	२-३ घण्टा	४-६ घण्टा	७-८ घण्टा	९-१२ घण्टा	१२ घण्टाभन्दा बढी
१	४३८	७९८	७३१	७७२	१२६	२६
२	३८९	६११	४६९	६६५	२२१	१२
३	१७३	७४३	१९५२	११५	२२	६
४	१००	३३६	७२०	१२७४	१६४	२
५	६१	५७४	९००	१८१	२००	४
६	४२२	५९६	५५०	५०७	३९७	३३
जम्मा	१५८३	३६५८	५३२२	३५१४	११३०	८३
प्रतिशत	१०.३५	२३.९२	३४.८१	२२.९८	७.३९	०.५४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कुल जनसंख्यामध्ये घरायसी काममा औषत रूपमा दैनिक खर्च गर्ने समयको आधार जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा धेरै ४-६ घण्टा समय खर्च गर्ने जनसंख्याको रहेको छ जुन ५,३२२ अर्थात् ३४.८१ प्रतिशत हो। दोस्रोमा २ देखि ३ घण्टा समय दिने जनसंख्या ३,६५८ अर्थात २३.९२ प्रतिशत रहेको छ। तेस्रोमा ७ देखि ८ घण्टा दिने जनसंख्या ३,५१४ अर्थात् २२.९८ प्रतिशत रहेको छ। दैनिक १ घण्टा मात्र घरायसी कामको लागि समय दिने जनसंख्या १५८३ अर्थात १०.३५ प्रतिशत रहेको छ भने १२ घण्टाभन्दा बढी घरायसी काममा समय दिने जनसंख्या जम्मा ८३ अर्थात ०.५४ प्रतिशत रहेको छ।

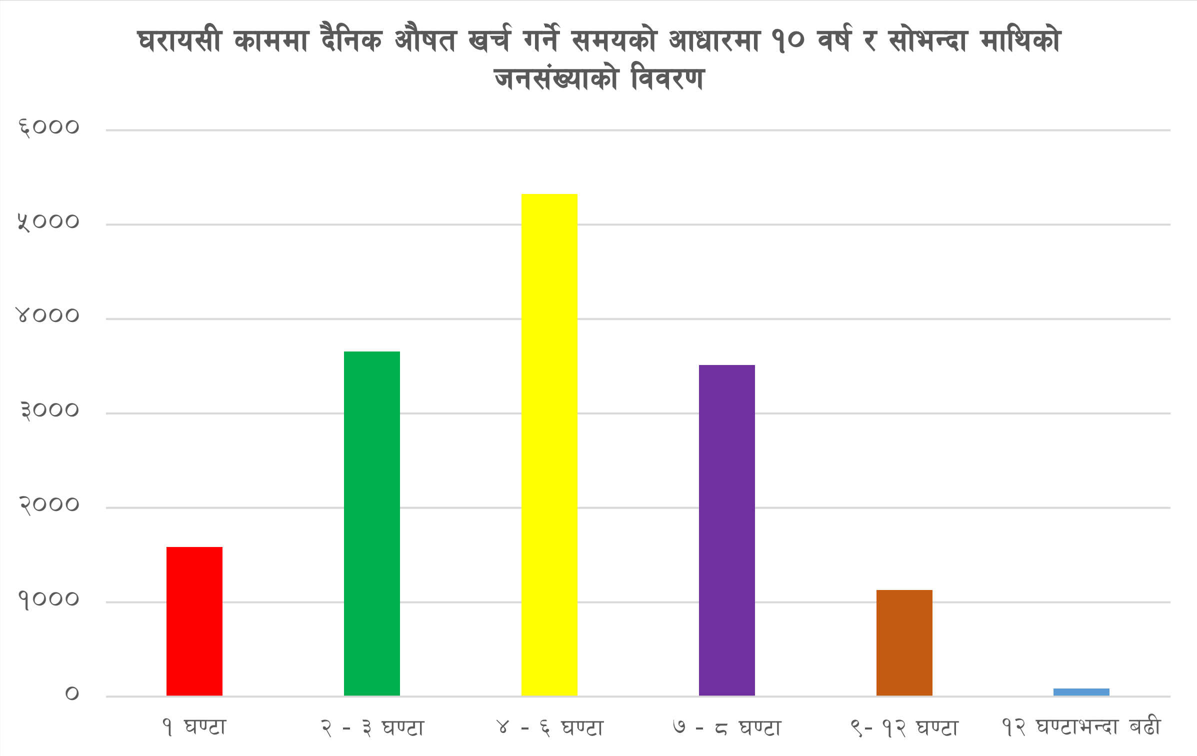

४.१.४ परिवारको वार्षिक आम्दानीको विवरण

गाउँपालिका वा गाउँपालिका बाहिरबाट हुने विभिन्न आम्दानीका श्रोतहरूबाट प्राप्त आम्दानी रकमलाई सो आम्दानीको श्रोतमा संलग्न घरपरिवारको संख्याले भाग गर्दा आउने वार्षिक रकमको आधारमा गाउँपालिकामा भइरहेका प्रमुख आर्थिक गतिविधिहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ। तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा धेरै अर्थात ६७६ घरपरिवारले आफ्नो आम्दानी व्यापार व्यवसायबाट आम्दानी भएको बताएका छन् भने दोस्रोमा ९५० घरपरिवारले नोकरीबाट आम्दानी भएको र तेस्रोमा १६६० घरपरिवारले दैनिक ज्यालादारीबाट आम्दानी गर्ने गरेको बताएका छन्। त्यस पश्चात् चौथो, र पाँचौमा क्रमशः पेन्सनबाट र कृषि/पशुपालन/माछापा/मौरीपालनबाट वार्षिक आम्दानीबाट भएको आम्दानीहरू पर्दछन्। यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्योग र बढी आम्दानी हुने खालका उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न परिवारहरूको संख्या न्यून छ भने सेवा र व्यापार व्यवसायमा संलग्न परिवारहरूको संख्या उच्च रहेको छ। दीर्घकालीन विकास र सम्वृद्धिका हिसाबले कमाइको लागि आफ्नो स्थान छाडेर बाहिरिने युवा जनसंख्याको अनुपस्थितिले स्थानीय स्तरमा विकास असम्भव प्रायः हुन्छ। जल्दो बल्दो उमेरको उत्पादनशील जनशक्ति उर्जावान समयमा बाहिरिने र शिथिल हुँदा फर्किने वा पलायन हुने परिस्थिति श्रृजना हुँदा विकास निर्माण कार्य अपेक्षाकृत अगाडि बढ्न सक्दैन।

तालिका नं. २५ : वार्षिक आम्दानीको विवरण

(रकम रू. हजारमा)

आम्दानीका श्रोत		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
कृषि/पशुपालन/माछापा/मौरीपालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६
	जम्मा आम्दानी	६५९८३	६९९२	४१३८०	२५६५०	१५१३०	३९४६०	१९४५९५
उद्योग सञ्चालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१०	७	४	१३	१०४	८	१४६
	जम्मा आम्दानी	१०८२४	४१६४	११४०	३७३२	९९१२०	६७२०	१२५७००
व्यापार व्यवसायबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१४५	४०	८५	१००	१३७	१६९	६७६
	जम्मा आम्दानी	८१९९६	१४३२८	२५५३६	३३४८०	१७३५३२	१२४३४४	४५३२१६
नोकरीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२२९	१८१	१०४	८५	२०५	१४६	९५०
	जम्मा आम्दानी	८४०४२	९७४१८	३४२७२	२४५९४	११५३४४	७९३९२	४३५०६२
पेन्सनबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	३१३	१६३	१८१	२०३	१६१	१८६	१२०७
	जम्मा आम्दानी	३२८६६	२०३००	३१३६१	१३९५२	९६१७८	२०५८५	२१५२४२
घर तथा जग्गा भाडाबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	३६	११	१४	२५	५०	४६	१८२
	जम्मा आम्दानी	३९७३	३००६	२८०८	२४००	६८७०	८५५०	२७६०७
सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडाबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	१२	६	७	२४	३०	१४	९३
	जम्मा आम्दानी	३७४४	१०६८	२५८०	४५८४	११९२८	४३०८	२८२१२
व्याज तथा लाभांशबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	१०	०	२	११	१५	२८	६६
	जम्मा आम्दानी	३९०	०	३२४	७१०	५१०२	४७६४	११२९१
दैनिक ज्यालादारीबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	१८९	१३४	५८५	१२८	२९८	३२६	१६६०
	जम्मा आम्दानी	२६८२७	३१३२८	७३४९०	१८३१२	१०४२९२	७४१०६	३२८३५६
वैदेशिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६
	जम्मा आम्दानी	३४८४२	१२१३७	१९१२५	१५१४०	१३९७१	१३०७२	१०८२८७
आन्तरिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६
	जम्मा आम्दानी	५९१२	१४५०	४९३	२८६७	४९३०	२१५६	१७८०८
अन्य मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	२६	३९	२८३	६२	२१२	४०	६६२
	जम्मा आम्दानी	४०४४	४८४९	५००८०	१२६१२	५४१६७	८८८०	१३४६३२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

४.१.५ परिवारको खर्चको विवरण

गाउँपालिकामा घरपरिवारले वार्षिकरुपमा गर्ने खर्चका प्रमुख शीर्षकहरू मध्ये औसतरुपमा सबैभन्दा बढी चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा भएको खर्च उच्च रहेको छ। तत्पश्चात दोस्रोमा खाद्य वस्तुको खरिदमा खर्च, तेस्रोमा शिक्षामा र चौथोमा स्वास्थ्यको लागि खर्च गरेको पाइन्छ। चाडपर्व, सामाजिक संस्कारको खर्च पछि

आधारभूत मानवीय आश्यकता मध्येको प्रमुख खाद्य क्षेत्रमा गरेको खर्च समेत प्रमुख तीन खर्च मध्येमा पर्दछ । यसरी तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरुप संघीय संविधानले आधारभूत मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेका खाद्य संम्प्रभुता, निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच जस्ता हकहरूको सुनिश्चितता गर्न समग्र राज्य तथा स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । यी हकहरूको सुनिश्चितता राज्य पक्षबाट हुन सकेमा अधिकांश गाउँपालिकावासीहरूलाई गरिबीको रेखामुनिबाट माथि उठाउन सकिन्छ। राज्यको दायित्वमा पर्ने क्षेत्रहरूमा साधारण नागरिकहरूले ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्ने अवस्था हुनु सकारात्मक होइन । यस गाउँपालिकाका घरपरिवारले गर्ने गरेको खर्चको विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २६ : वार्षिक खर्चका आधारमा परिवारको विवरण

(रकम रू. हजारमा)

खर्च शीर्षक		वडा नं.						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
खाद्य वस्तुको खरिदमा खर्च	परिवार संख्या	९१४	५२२	८८८	७७१	५६८	७६३	४४२६
	जम्मा खर्च	११७९००	६८२०७	७५६००	६४८०७	१४४८६४	१००६९९	५७२०७७
शिक्षामा खर्च	परिवार संख्या	६१६	३७५	५५६	५०८	३८६	४६२	२९०३
	जम्मा खर्च	९४१०४	५२६७९	२४२७८	३६८०३	७६३७५	४६४८८	३३०७२७
स्वास्थ्यको लागि खर्च	परिवार संख्या	८०७	४१४	८८४	७७९	५६४	७३३	४१८१
	जम्मा खर्च	५४३५३	४१०४८	२४६४६	४०३४३	६४५४१	३३९०२	२५८८३३
चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा खर्च	परिवार संख्या	९२२	६३५	८८५	७८५	५५५	७६८	४५५०
	जम्मा खर्च	६९४४१६	२५६५४२	३०१९८४	४२७०६८	३३७६३७	५०५८४२	२५२३४८८
मनोरञ्जनमा खर्च	परिवार संख्या	८१२	११०	६५८	३९८	३५६	३९७	२७३१
	जम्मा खर्च	३२८२२	१०९२०	१३१९३	१५८३६	९०९७	१५७७०	९७६३९
लत्ताकपडा, जुत्ता, चप्पल आदिमा वार्षिक अनुमानित खर्च	परिवार संख्या	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६
	जम्मा खर्च	२५६८७	१३७०७	१११५८	१८५२४	१५०९२	१४८०४	९८९७१
सामान्य घरायसी मर्मत सम्भार वार्षिक अनुमानित खर्च	परिवार संख्या	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६
	जम्मा खर्च	३४३१	११६१६	१५६७	८६२९	३३४९	१५५०	३०१४२
अन्य खर्च	परिवार संख्या	७००	३४९	७५५	७१३	४७४	१६४	३१५५
	जम्मा खर्च	४४१०५	२१५१६	१६७१४	२८५४८	३२४६६	५३९०	१४८७३९
घ्यण्ट. कृषिमा वार्षिक अनुमानित लगानी	परिवार संख्या	७३९	५७२	७३३	६०९	५२०	५७६	३७४९
	जम्मा खर्च	३७६८४	२४१९०	१८३३०	२७७६४	१५०४१	१९०९५	१४२१०३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

४.१.६ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्राप्त गर्नेहरूको परिवारमा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा प्राथमिकता दिनुभएको छ भनेर सोधिएकोमा ५३.६० प्रतिशत घरपरिवारले घरायसी उपभोगमा खर्च गर्ने, दोस्रोमा १२.९० प्रतिशतले ऋण तिरको र तेस्रोमा १०.८९ प्रतिशतले घर बनाएको बताएका छन् ।

तालिका नं. २७ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धी विवरण

विवरण	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
घरायसी उपभोग	११५	४०	१८	५२	१८	७७	३२०	५३.६०
ऋण तिरेको	११	७	३०	१०	११	८	७७	१२.९०
घर बनाएको	२७	१३	०	८	८	९	६५	१०.८९
बचत गरेको	३	०	१	१३	१७	६	४०	६.७०
शिक्षामा खर्च गरेको	४	६	४	३	८	७	३२	५.३६
थाहा छैन	१३	०	०	०	२	०	१५	२.५१
जग्गा किनेको	५	४	०	१	०	०	१०	१.६८
स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	४	१	०	०	२	२	९	१.५१
खर्च गरेर सकिएको	०	२	०	२	२	१	७	१.१७
व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	०	३	२	०	१	०	६	१.०१
विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	१	२	०	१	१	०	५	०.८४
गरगहना खरिद गरेको	०	१	१	०	०	२	४	०.६७
अरूलाई ऋण दिएको	०	१	०	०	१	१	३	०.५०
अन्य	१	०	०	०	०	१	२	०.३४
वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	०	०	१	१	०	२	०.३४
जम्मा अनुपस्थित	१८४	८०	५६	९१	७२	११४	५९७	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

यसरी समय र श्रम खर्चेर पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्चनु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ। यसरी प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्यधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ। यो एक बाध्यात्मक अवस्था हो। किनकी आधारभूत आवश्यकता पूर्ति पहिलो आवश्यकता हो। यसरी गाउँपालिकाले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज थप विपन्नतातर्फ धकेलिने वा यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ। विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च हुने प्राथमिकताको क्षेत्रसम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

४.१.७ गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा)

विश्व बैङ्कको सहयोगमा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले तयार पारेको "नेपालमा गरिबी : नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण तेस्रो २०६६/६७" नाम दिएर प्रकाशन गरिएको प्रतिवेदनमा नेपालमा सालाखाला गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या २५ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ। त्यस पश्चात थप प्रतिवेदन तयार भएको छैन भने हाल त्यो प्रतिशत घटेको अनुमान लगाउन सकिन्छ। उक्त प्रतिवेदनमा औषतमा प्रतिव्यक्ति प्रतिवर्ष रु. १९,२६१ रुपैयालाई गरिबीको रेखा मानिएको छ। भने त्यो शहरी क्षेत्रमा बढी अर्थात् ४०,९३३ र ग्रामीण क्षेत्रमा १५,९९८ रहेको उल्लेख छ।

४.१.८ वार्षिक आम्दानीले परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण

तालिका नं. २८ : आफ्नो वार्षिक आम्दानीले मासिक परिवार चलाउन पुग्नेको विवरण

वडा	० - ३ महिना	३ - ६ महिना	७ - ९ महिना	१० - ११ महिना	१२ महिना	जम्मा
१	८१	१०९	३२	९	६९३	९२४
२	१५४	१६६	४१	१५	२७९	६५५
३	१२०	१९९	२८७	४३	२४३	८९२
४	१०५	१७८	८५	१०१	३१८	७८७
५	५३	९३	५६	४०	३३३	५७५
६	५	१५	३७	४१	६७५	७७३
जम्मा	५१८	७६०	५३८	२४९	२५४१	४६०६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना धान्नेको संख्या २,५४१ घरपरिवार देखिन्छ । त्यसैगरी ३ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवारको संख्या ५१८ रहेको छ । झण्डै एक चौथाइ जनसंख्याले वार्षिकरुपमा गर्ने अत्यन्त न्यून आम्दानीले बाह्रै महिना दुःख गुजारा गरी खर्च धान्ने गरेको स्पष्ट हुन्छ । अर्कोतर्फ वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने २,०६५ घरपरिवारहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागू भइसकेको र स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भइसकेको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य १ मै सबै प्रकारका गरीबीको अन्त्य गर्ने उल्लेख भएको अवस्थामा यस्ता गरीबीमा रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्मअनुसार सवलीकरण र संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

घरधुरीको वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिना सम्बन्धी विवरण

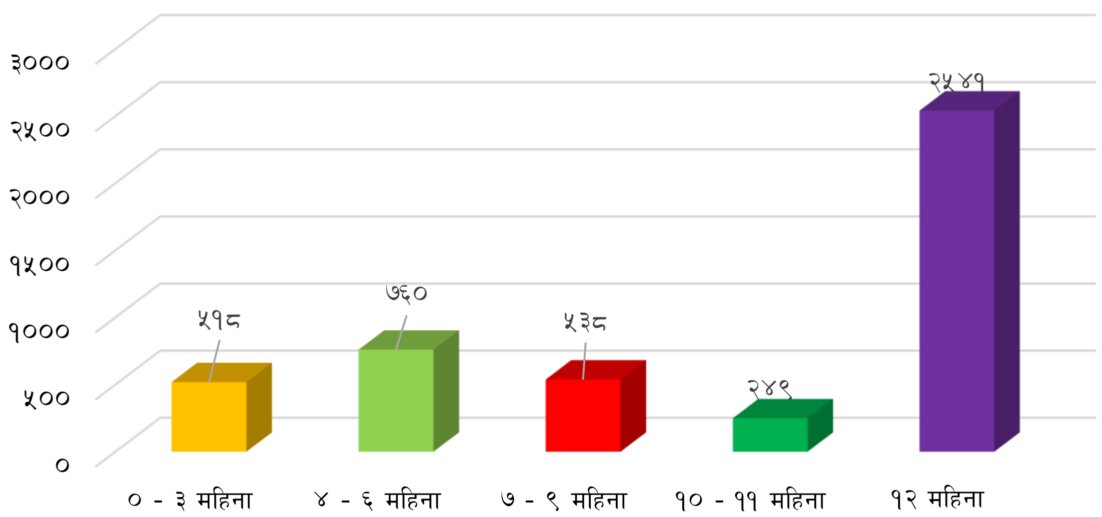

४.१.९ ऋण भएको घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. २९ : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

वडा	ऋण नभएका परिवार		ऋण भएका परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४३४	४६.९७	४९०	५३.०३	९२४
२	४२२	६४.४३	२३३	३५.५७	६५५
३	६३९	७१.६४	२५३	२८.३६	८९२
४	४४४	५६.४२	३४३	४३.५८	७८७
५	३५५	६१.७४	२२०	३८.२६	५७५
६	४६३	५९.९०	३१०	४०.१०	७७३
जम्मा	२७५७	५९.८६	१८४९	४०.१४	४६०६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कूल ४६०६ घरपरिवारहरूमध्ये विभिन्न वित्तीय संस्था, सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न वा व्यापार व्यवसायमा लगानी गर्न ऋण लिने घरपरिवारहरूको संख्या १८४९ अर्थात ४०.१४ प्रतिशत र ऋण नलिने घरपरिवारहरूको संख्या २७५७ अर्थात ५९.८६ प्रतिशत रहेका छन् । ऋण लिनुका उद्देश्यहरूमध्ये अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ति गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादनमूलक व्यवसाय गर्न ऋण लिनेको संख्याभन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ ।

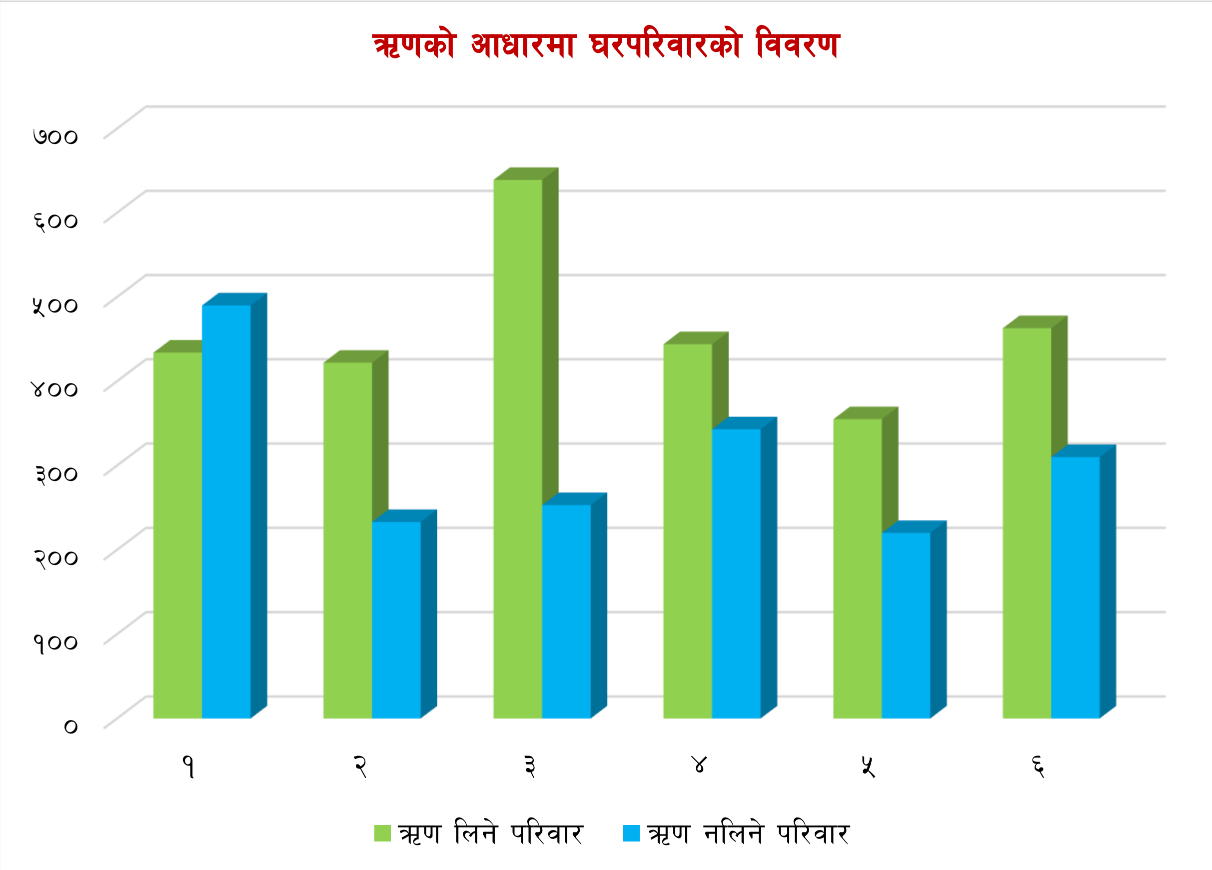

४.१.१० ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवाको विवरण

तालिका नं. ३० : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

ऋण लिनुको कारण	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि	८२	३७	४४	१०२	४२	८७	३९४
कृषि व्यवसायको लागि	५५	१०८	१२२	५७	४८	३३	४२३
घर बनाउन/जग्गा जमिन किन्न	३२०	८१	७१	१३१	१३०	२०८	९४१
जन्म/मृत्यु/विवाह/ ब्रतबन्धको लागि	१०	१०	१८	४	४	२	४८
चाडपर्व मनाउन	२	४	७	४	१	१	१९
औषधी उपचारको लागि	२१	१	२३	१०	३५	७	९७
शैक्षिक शुल्क तिर्न / शैक्षिक सामग्री किन्न	३६	०	३	७	६	५	५७
घरायसी उपभोग गर्न	३१	११	३४	७९	२०	८	१८३
परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन	१५	१४	११	१३	११	४	६८
अन्य प्रयोजनका लागि	०	९	१	१	२	०	१३
जम्मा ऋणी	४९०	२३३	२५३	३४३	२२०	३१०	१८४९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा ऋण लिनेहरूको प्रयोजन हेर्दा सबैभन्दा बढी घर बनाउन तथा जग्गा जमिन किन्नका लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ९४१ दोस्रोमा कृषि व्यवसायको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ४२३, तेस्रोमा व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि ऋण लिनेको संख्या ३९४, चौथोमा घरायसी उपभोग गर्नको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या १८३ रहेका छन् । चाडपर्व मनाउन, जन्म/मृत्यु/विवाह/ब्रतबन्धको लागि, र शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक सामग्री किन्नका लागि निकै कम घरपरिवारले ऋण लिएको देखिन्छ । जसमध्ये १९ घरपरिवारले चाडपर्व मनाउन, ४८ जन्म/मृत्यु/विवाह/ब्रतबन्धको लागि, र ५७ परिवारले शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक सामाग्री किन्न ऋण लिएको देखिन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जीवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानवीय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै भवन निर्माण तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ । नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पुरा गर्ने दायित्व राज्यको हुने संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न जस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानीय तथा संघीय सरकारले नागरिकका यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

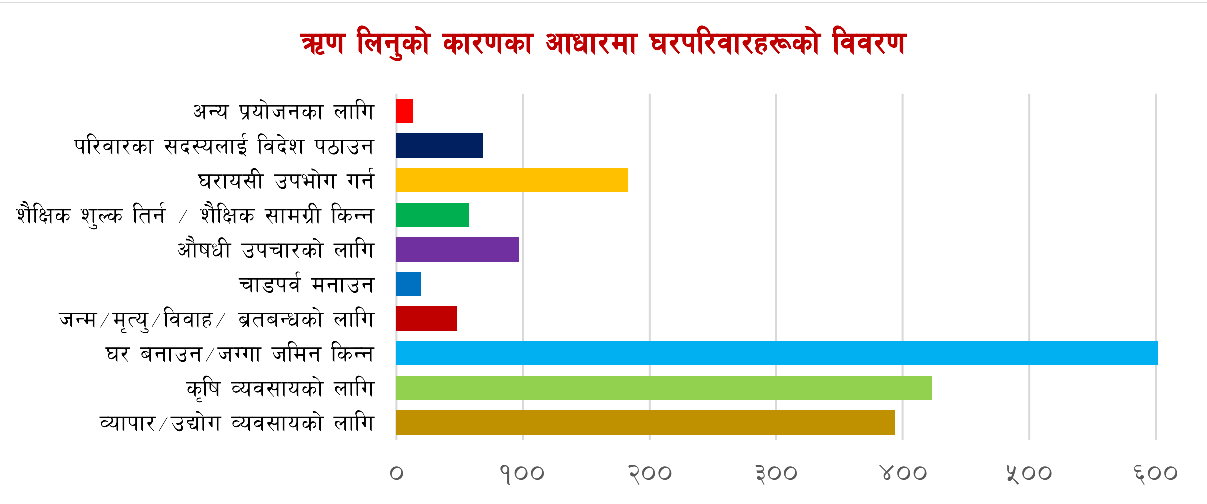

४.१.११ तालिम प्राप्त जनशक्तिको विवरण

तालिका नं. ३१ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी वडागत विवरण

वडा	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएका	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम नलिएका	जम्मा	प्रतिशत
१	६८	२८२३	२८९१	१८.९१
२	११४	२२५३	२३६७	१५.४८
३	९८	२९१३	३०११	१९.६९
४	१५७	२४३९	२५९६	१६.९८
५	२३१	१६८९	१९२०	१२.५६
६	२५४	२२५१	२५०५	१६.३८
जम्मा	९२२	१४३६८	१५२९०	१००
प्रतिशत	६.०३	९३.९७	१००	

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका १५,२९० जनसंख्यालाई के तपाईले कुनै औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिनुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएको छ भन्नेको संख्या ९२२ अर्थात ६.०३ प्रतिशत र औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएको छैन भन्नेको संख्या १४,३६८ अर्थात ९३.९७ प्रतिशत देखिन्छ। गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्दा र रोजगार तथा पेशालाई उन्नत, प्रविधियुक्त र बढी उत्पादन मूखी बनाउन मानव संसाधन विकासको मूल आधार भनेको शिक्षा र तालिम नै हो। गाउँपालिकाको ९३.९७ प्रतिशत जनसंख्या कुनैपनि प्रकारको तालिम वा सिप विहिन हुनु भनेको मानव संशाधन विकासको अत्यन्त गम्भीर अवस्था भएकोले सीप विकास तथा तालिमका माध्यमबाट मानव संशाधन विकासमा उल्लेख्य फड्को मार्न सके मात्र कार्यक्षमता विकास मार्फत वृहद विकासमा अघि बढ्न सकिन्छ। यसतर्फ सबैको ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

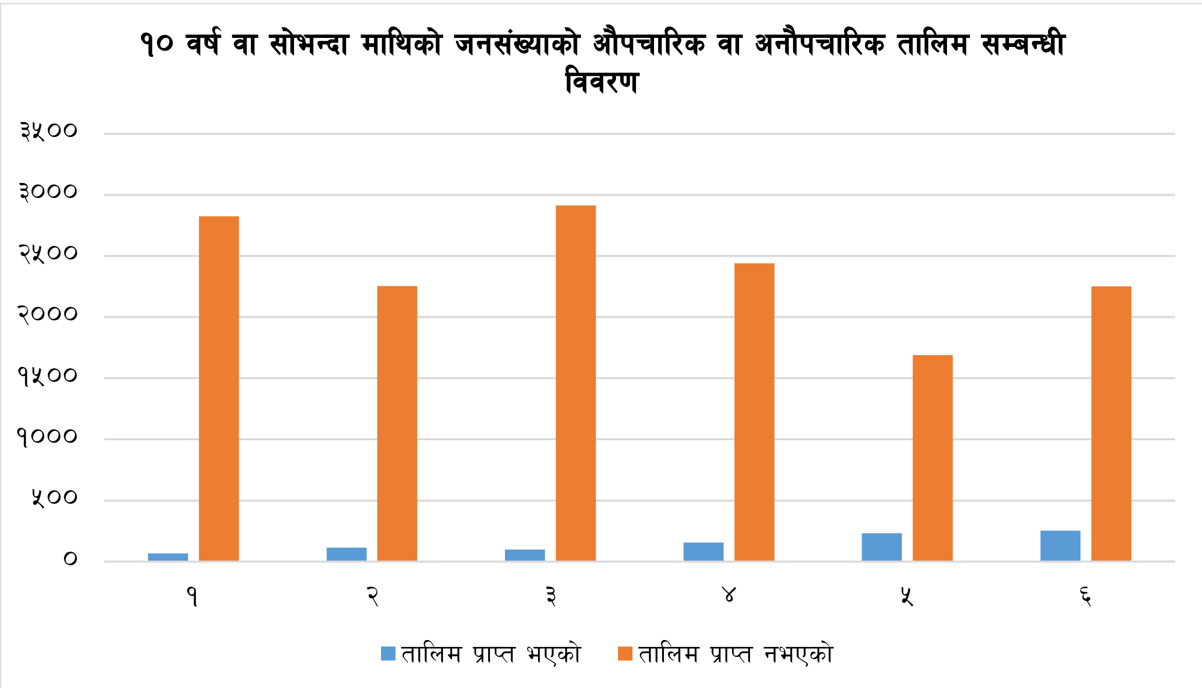

४.१.१२ मुख्य शिप वा क्षमताको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ३२ : औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण

तालिमको विषय	वडा नं.						जम्मा संख्या	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
शिक्षण शिकाई सम्बन्धी	२०	७	११	२६	६०	४८	१७२	१८.६६
सवारी चालक सम्बन्धी	१६	२	२७	३०	३३	३८	१४६	१५.८४
पोशाक बनाउने / सिउने	२	१६	२०	१७	१३	२३	९१	९.८७
सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी	५	४	८	२०	२८	२१	८६	९.३३
अन्य	१	३७	५	७	१३	२२	८५	९.२२
कृषि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी	२	१५	५	९	२२	२०	७३	७.९२
होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी	६	०	१	३	२०	१०	४०	४.३४
कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी	४	३	४	१	१४	९	३५	३.८०
केश सजावट / श्रृंगार सम्बन्धी	०	७	३	३	८	८	२९	३.१५
मानव स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी	२	३	०	५	३	१४	२७	२.९३
आत्मसुरक्षा सम्बन्धी / शारीरिक सुगठन	५	०	०	१५	०	०	२०	२.१७
फर्निचर बनाउने सम्बन्धी	०	२	३	१	९	४	१९	२.०६
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी	०	१	३	१	२	१०	१७	१.८४
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी	१	१	१	३	२	७	१५	१.६३
बिजुली जडान सम्बन्धी	०	२	१	३	१	५	१२	१.३०
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक	०	२	३	१	०	५	११	१.१९
इन्जिनियरिङ डिजाईन सम्बन्धी	२	०	२	४	०	३	११	१.१९
प्लम्बिङ सम्बन्धी	०	८	०	२	१	०	११	१.१९
गरगहना बनाउने / मर्मत गर्ने	१	२	०	०	१	१	५	०.५४
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला	०	०	०	२	०	३	५	०.५४
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता	०	०	०	३	०	१	४	०.४३
जुत्ता चप्पल बनाउने	०	०	१	०	०	१	२	०.२२
हस्तकला / चित्रकला सम्बन्धी	०	०	०	१	०	१	२	०.२२
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी सम्बन्धी	०	२	०	०	०	०	२	०.२२
साहित्य श्रृजना सम्बन्धी	०	०	०	०	१	०	१	०.११
जमिनको सर्भेक्षण सम्बन्धी	१	०	०	०	०	०	१	०.११
जम्मा	६८	११४	९८	१५७	२३१	२५४	९२२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेको कुल जनसंख्या मध्ये जम्मा ९२२ जनामा कुनै न कुनै किसिमको विशेष सीप वा दक्षता भएको देखिन्छ । यी मध्ये सबैभन्दा बढी शिक्षण सिकार्य सम्बन्धी दक्षता भएकाहरूको संख्या १७२ अर्थात् १८.६६ प्रतिशत, दोस्रोमा सवारी चालक सम्बन्धी दक्षता भएकाहरूको संख्या १४६ अर्थात् १५.८४ प्रतिशत रहेको छ । तेस्रोमा पोशाक बनाउने/सिउने सम्बन्धी सीप भएकाहरूको जनसंख्या ९१ जना अर्थात् ९.८७ प्रतिशत रहेका छन् । यी बाहेक जुत्ता, चप्पल बनाउने, छपाइ सम्बन्धी, प्लम्बिङ सम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङ सम्बन्धी डिजाइन गर्नेको संख्या नगण्य रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भएतापनि गाउँपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सिपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ । दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निमार्णमा सहयोग पुग्नुका सबै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ । यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । गाउँपालिकामा अधिकांश जनसंख्या अदक्ष वा अर्धदक्ष हुनाले गाउँपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.१३ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था

मौलिक हक अन्तर्गत नेपालको संविधानको धारा ३६ मा खाद्य सम्बन्धी हकको व्यवस्था गरिएको छ । सोही धाराको उपधारा २ मा प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ भने उपधारा ३ मा प्रत्येक नागरिकलाई कानून बमोजिम खाद्य संम्प्रभुताको हक हुनेछ भनी स्पष्ट उल्लेख छ । सरकारले २०७७ सालदेखि धान तथा उखुको समर्थन मूल्य तोक्न पनि थालेको छ । यसलाई खाद्यसंप्रभुता कार्यान्वयनको एक अंशको रुपमा पनि लिइएको छ । गाउँपालिकाले पनि जीवनको प्रमुख आधारको रुपमा रहेको खाद्यान्नको सूरक्षा र आपूर्तिको अवस्था प्रति संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकामा प्रशस्त मात्रामा रहेको खेतीयोग्य जमिनलाई सिँचाइको समुचित प्रबन्ध गरी वैज्ञानिक पद्धतिमार्फत उत्पादन बढाउन सके आत्मनिर्भर बन्ने सहज परिस्थिति निर्माण हुन सक्ने कुरामा कुनै दुविधा छैन ।

४.१.१४ आयात तथा निर्यातको अवस्था

कुनै पनि गाउँपालिका आर्थिकरुपले सबल हुनका लागि आयात भन्दा निर्यात बढी हुनु अनिवार्य छ । आयात भन्दा निर्यातको आयतन ठूलो हुँदा यसले व्यापार नाफा वृद्धि भई आर्थिक स्तर माथि उठ्न मद्दत गर्दछ । गाउँपालिका भित्र उत्पादन हुने उपजहरूलाई प्रर्वद्धन गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने उपजमा आत्मनिर्भर भई निर्यात बढाउन सकेमात्र गाउँपालिकाको आर्थिक हैसियत वृद्धि हुन सक्छ ।

गाउँपालिकाबाट आलु, टाइचिन धान, कोदो लगायतका निर्यात गर्न सकिने अवस्था छ भने अतिरिक्त खाद्य सामाग्री लत्ता कपडा, घरायसी विद्युतीय उपकरण, निर्माण सामाग्रीहरू, शिक्षण सामाग्री, रसायनिक मल, फलफूल स्वास्स्थ्य औषधी तथा उपकरण जस्ता वस्तुहरूको आयात हुने गरेको छ । निर्यातभन्दा आयात बढी हुनुले गाउँपालिकाको व्यापार घाटा स्पष्ट अनुमान गर्न सकिन्छ । यद्यपि यकिन तथ्याङ्कका लागि भने गाउँपालिकाले विशेष पहलकदमी लिन जरुरी छ ।

४.१.१५ औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादनको अवस्था

स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रचुरताका हिसाबले नेपाल सम्पन्न रहे तापनि यसको दिगो सदुपयोगमा भने निकै पछाडि परेको यर्थाथ हामी सामु छ । हामी कहाँ उपलब्ध श्रोतहरूमा काठ, जडिबुटी, खोटो, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्बल, स्लेट, फलफूल, कोइला, खाद्यान्न, तरकारी आदि पर्दछन् । यस प्रकारका कच्चा पदार्थहरूको व्यवसायिक उत्पादन र दिगो सदुपयोग गर्दा गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष सकारात्मक योगदान पुग्दछ ।

गाउँपालिकामा प्रशस्त मात्रामा वन क्षेत्र भएकाले वनपैदावरमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । साथै व्यवसायिक पशुपालनबाट पनि प्रशस्त लाभ उठाउन सकिन्छ। होचादेखि अग्ला पहाडी धरातल भएकोले पर्यावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन गरी ढुङ्गा खानी पनि सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।

४.१.१६ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण

नेपालमा परिवारको जमिन माथिको स्वामित्वको विषयलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेरिन्छ । नेपालको अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित हुँदा जमिन माथिको स्वामित्वलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेर्नु स्वाभाविक भएतापनि पछिल्लो समयमा वैदेशिक रोजगार लगायत अन्य सेवा क्षेत्रमा मानिसहरूको पहुँच वृद्धि हुँदा गैह्र कृषि क्षेत्रबाट आफ्नो आर्थिक हैसियत निर्माण गर्ने परिपाटी सुरु भएको पाईन्छ । अर्कोतर्फ जमिनमाथिको स्वामित्वलाई आफ्नो थातथलो वा आवासको स्थलकारुपमा समेत हेरिन्छ । यसर्थ हरेक नागरिकको जमिनमाथिको स्वामित्वलाई सदियौंदेखि एक प्रमुख आर्थिक सामाजिक तथा राजनैतिक मुद्दाकोरुपमा हेर्रिदै आएको छ । त्यस्तै नेपालमा जमिनको वितरण अवैज्ञानिक रहेको छ । प्राय किसानहरू भूमिहीन छन् भने भूमिमा प्रशस्त स्वामित्व भएकाहरूले सामान्यतया खेतिपाती गर्दैनन् वा केही मात्र गर्दछन् । सामुदायिक आत्मनिर्भर केन्द्र (CSRC) को वेबसाइटमा उल्लेख भए अनुसार नेपालमा २६.१ प्रतिशत कृषक परिवारहरूको आफ्नो स्वामित्व रहेको जमिन छैन । जम्मा १९.७१ प्रतिशत महिलाहरूको जमिनमा स्वामित्व रहेको छ र करिब ४४ प्रतिशत तराई दलितहरू सुकुम्बासी अवस्था रहेका छन् ।

तालिका नं. ३३ : भू-स्वामित्वको वडागत विवरण

वडा	भूमि विहिन परिवार संख्या	भूमि हुने परिवार संख्या	जम्मा परिवार संख्या
१	५१	८७३	९२४
२	१४	६४१	६५५
३	५	८८७	८९२
४	१८	७६९	७८७
५	१४	५६१	५७५
६	३३	७४०	७७३
जम्मा	१३५	४४७१	४६०६
प्रतिशत	२.९३	९७.०७	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कुल परिवार मध्ये १३५ अर्थात २.९३ प्रतिशत परिवार भूमि विहिन रहेका छन् भने ४४७१ अर्थात ९७.०७ प्रतिशत परिवारको आफ्नो भूमि रहेको तथ्याङ्कले देखाउछ । वडा अनुसार वडा नं १ मा सबैभन्दा धेरै अर्थात ५१ भूमि विहिन परिवार रहेको देखिन्छ । यस्तै सबैभन्दा कम अर्थात ५ भूमि विहिन परिवार वडा नं. ३ मा रहेका छन् ।

४.२ कृषि

आज उच्चतम विकास हासिल गरेका औद्योगिक राष्ट्रहरूको विकासको मेरुदण्ड कृषि नै रहेको इतिहासले देखाउँछ । यूरोप, अमेरिका तथा एसियाली महाशक्ति राष्ट्रहरूको सम्पन्नताको आधारशीला समेत कृषि क्रान्तिमा आधारित भएको पाईन्छ । तसर्थ तत्कालका लागि कृषि बाहेकका अन्य विकल्पहरू न्यून रहेको र कृषिमा पर्याप्त संभावना रहेको हाम्रो देशमा विकासका अन्य महत्वाकांक्षी योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व खाद्यान्न, फलफूल तरकारीका साथै समग्र कृषि उपजहरूमा आत्मनिर्भर बनी निर्यात समेत वृद्धि गर्न कृषि क्षेत्रमा क्रान्ति नै गर्नुपर्ने पहिलो अनिवार्य आवश्यकता रहेको छ । उच्च प्रविधिहरू विकास भईसकेको आजको यूगमा समेत हाम्रो निर्वाहमूखी परम्परागत खेति प्रणालीमा सिमित रहिरहनु एक प्रकारको विडम्बना नै छ । तसर्थ स्थानीय सरकारले संभाव्यता हेरि व्यवसायिक र वैज्ञानिक कृषिका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कृषि पूर्वाधारहरूको विकास मार्फत कृषि उत्पादन र विकासमा क्रान्ति गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

४.२.१ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

आफ्नै स्वामित्वको जमिनमा होस् वा अर्काको जमिन, खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारको संख्या ३,७६८ अर्थात् ८१.८१ प्रतिशत र असंलग्न घरपरिवारको संख्या ८३८ अर्थात् १८.१९ प्रतिशत रहेको छ । यस मध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारहरू ७३९ वडा नं. १ मा र कम घरपरिवारहरू ५३९ वडा नं. ५ मा रहेका छन् । यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अन्य पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन् । वडाअनुसार विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३४ : कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषिमा आवद्ध भएको परिवार संख्या		कृषिमा आवद्ध नभएको परिवार संख्या		जम्मा परिवार संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	७३९	७९.९८	१८५	२०.०२	९२४
२	५७२	८७.३३	८३	१२.६७	६५५
३	७३३	८२.१७	१५९	१७.८३	८९२
४	६०९	७७.३८	१७८	२२.६२	७८७
५	५३९	९३.७४	३६	६.२६	५७५
६	५७६	७४.५१	१९७	२५.४९	७७३
जम्मा	३७६८	८१.८१	८३८	१८.१९	४६०६

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

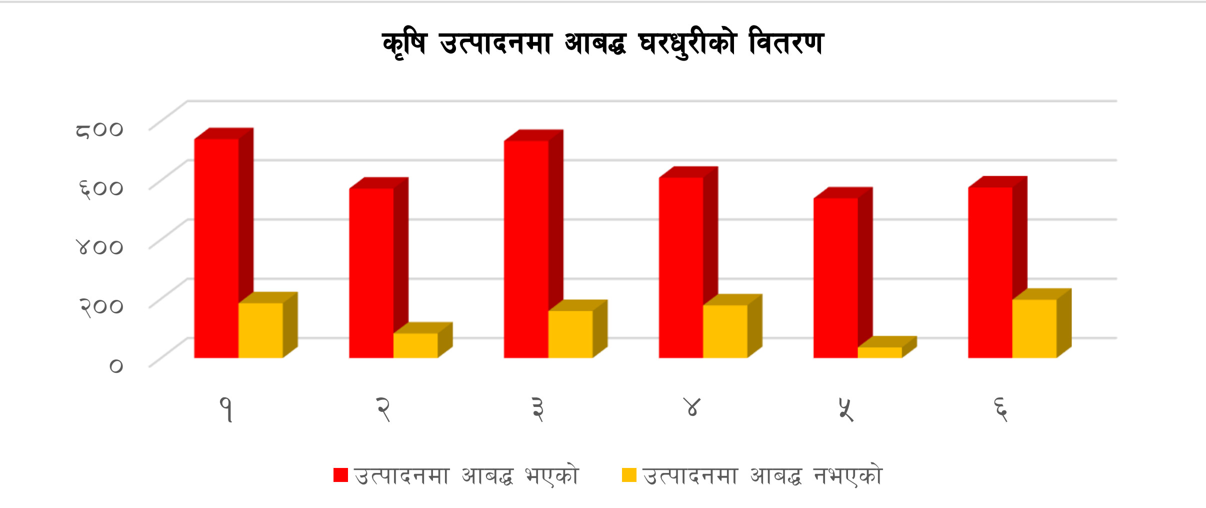

४.२.२ कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण

(क) खाद्यान्न बाली

गाउँपालिकामा सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, मकै, कोदो, गहुँ, आलु, आदि हुन्। यस्तै दलहन बालीमा भटमास उत्पादन हुने गर्दछ। तेलहन बालीमा तोरी उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, काउली, घिरौला, गोलभेडा, करेला, फर्सि, सिमी, बन्दा कोपि लगायत प्रमुख तरकारी बालीमा हुन्। यस्तै फलफुलमा आँप, केरा, लिची, सुन्तला, आदिको उत्पादन हुन्छ। गाउँपालिकामा सबैभन्दा ठूलो क्षेत्रमा खाद्यान्न, तरकारी बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले सानो क्षेत्रमा फलफुल बाली लगाइने गरेको छ।

तालिका नं. ३५ : प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण

१	खाद्यान्न बाली	नगदे वाली	मसला वाली,	तेलहनवाली	दलहनवाली
	धान, मकै, कोदो, गहुँ, आलु,	आलु, खुर्सानी, काउली, काक्रो, सिमी, गोलभेडा, काक्रो	बेसार, लसुन, धनिया, अदुवा	तोरी	भटमास
२	तरकारी वाली	फलफूल	अन्य		
	आलु, काउली, घिरौला, गोलभेडा, करेला, फर्सि, सिमी, बन्दा कोपि	आँप, केरा, लिची, सुन्तला			

स्रोत : लिखु गाउँपालिका, २०७७

(ख) हिउँदे बाली

- गाउँपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा कोदो, फापर, गहुँ, जौ, उखु, मास, गहत, भटमास, तोरी, तिल, केरा, सुन्तला, आलु आदि छन्।

(ग) वर्षे बाली

- गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, केरा, अम्बा, आरु, नासपाति, आदि छन्।

४.२.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

नेपालमा भौगोलिक विविधिताका कारणले गर्दा जलवायुमा ठुलो विविधता रहेको छ। माटोको बनावट समेत स्थान पिच्छे फरक-फरक रहेको छ। तसर्थ एक प्रकारको जलवायु र माटोमा हुने विरुवा अर्को प्रकारको जलवायु र माटोमा हुँदैन र अर्को भिन्न प्रकारको विरुवा हुने गर्दछ। यसैका कारण स्थान विशेष कृषि उपज पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी त्यस्ता स्थानहरूमा सघनरुपमा जलवायु उपयुक्त बालीनालीहरू लगाउने नीति नेपाल सरकारले लिएको छ। यस्ता पकेट क्षेत्रहरूले कुनै पनि स्थानको उपज विशेष पहिचान स्थापित गर्न समेत ठुलो सहयोग पुग्दछ ।

पकेट क्षेत्र भन्नाले राष्ट्रिय आवश्यकता र स्थानीय संभाव्यताका आधारमा तोकिएको बाली/ वस्तुमा न्युनतम १० हेक्टर जमिनमा जिल्ला स्तरमा सञ्चालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रलाई बुझिन्छ। यसको प्रमुख उद्देश्य पकेटमा समावेश गरिएका बाली/वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै पकेट क्षेत्रमा मौसमी रोजगारी सिर्जना गर्नु हो। कृषि मन्त्रालयले स्थानीय संभाव्यताको आधारमा सडकको पहुँच, सिँचाईको उपलब्धता, विद्युतको उपलब्धता, तोकिएको क्षेत्रफल चक्लाबन्दी भएको एउटै कोरिडोरमा रहेको कृषि बाली/व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्र भनिन्छ। कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले परिवर्तित नेपालको संरचना अनुसार ७ प्रदेशमा संभावित व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट क्षेत्र)

निर्धारण गरेको छ । तराई,पहाडी र हिमाली जिल्लाहरूमा बालीको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक/निजी साझेदारीमा पकेट क्षेत्र घोषणा भईरहेको छ। राष्ट्रियस्तरमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्न पकेट क्षेत्र अवधारणा अनुसार कृषि उत्पादन बढाउने लक्ष्य राखिएको छ।

गाउँपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस गाउँपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले गाउँपालिकामा विभिन्न क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरी नगदेबाली, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन जस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रसस्त संम्भावना देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा रहेका पकेट क्षेत्रको विवरण निम्नअनुसार रहेको छ।

तालिका नं. ३६ : कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र. सं.	कृषि/पशु पंक्षी पकेट क्षेत्रको विवरण	ठेगाना
१	साना व्यवसायिक तरकारी पकेट केन्द्र निरन्तरता कार्यक्रम	वडा नं. ४, चौघडा
२	साना व्यवसायिक तरकारी पकेट केन्द्र	वडा नं. ३ र ६

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.२.४ कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण

गाउँपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनको घरपरिवार अनुसार आधा हेक्टरभन्दा कम जमिनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरपरिवारको संख्या २५५५ अर्थात् ७६.५० प्रतिशत, आधा हेक्टर देखि १ हेक्टर जमिनमा खेती गर्ने घरपरिवारको संख्या ६०५ अर्थात् १८.११ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि २ हेक्टर जमिनमा खेतीगर्नेको घरपरिवार संख्या १६२ अर्थात् ४.८५ प्रतिशत, २ हेक्टर देखि ३ हेक्टर खेतीगर्ने घरपरिवारको संख्या १४ अर्थात ०.४२ प्रतिशत र ३ हेक्टरभन्दा माथि जमिनमा खेती गर्ने घर परिवारको संख्या ४ अर्थात ०.१२ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको संविधानको, भाग ४, धारा ५१ (ङ)२) बमोजिम "अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने" राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीतिअनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफामूलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ।

तालिका नं. ३७ : कृषिमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	०.१-०.५ हे. भएको परिवार संख्या	०.५- १ हे. भएको परिवार संख्या	१- २ हे. भएको परिवार संख्या	२-३ हे. भएको परिवार संख्या	३ हे. भन्दा बढी भएको परिवार संख्या	जम्मा कृषिमा आवद्ध परिवार	जम्मा क्षेत्रफल
१	५४१	१६०	३१	४	०	७३६	२६४.०९
२	३६३	७३	८	०	०	४४४	१३८.८४
३	५८७	१०४	३०	३	१	७२५	२३८.२७
४	३१४	१६	४	०	०	३३४	६६.९८
५	३९१	११४	२९	१	०	५३५	२०८.९६
६	३५९	१३८	६०	६	३	५६६	२७८.३२
जम्मा	२५५५	६०५	१६२	१४	४	३३४०	११९५.४६
प्रतिशत	७६.५०	१८.११	४.८५	०.४२	०.१२	१००	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

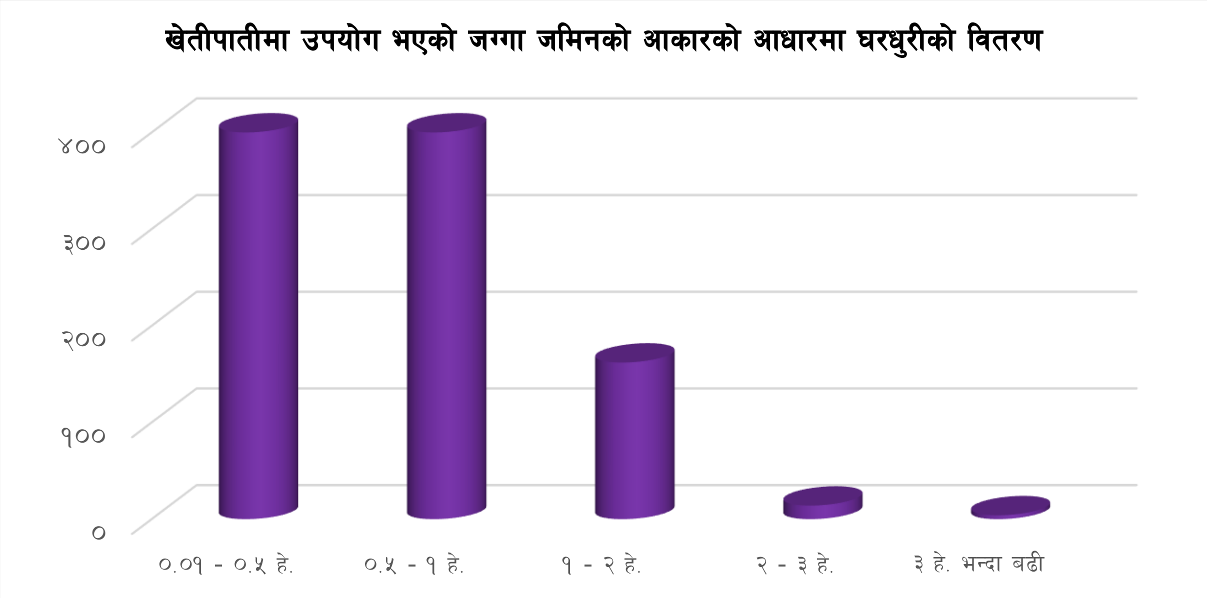

४.२.५ कृषिका पशुपन्छी पालन गर्ने परिवारको विवरण

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा करिब ११ प्रतिशत र कूल कृषि ग्राहस्थ उत्पादनमा २६.८ प्रतिशत योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ । गाउँपालिकाको कूल ४६०६ घरपरिवारहरू मध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्या २४८१ अर्थात ५३.८६ प्रतिशत र नपाल्ने घरपरिवारको संख्या २,१२५ अर्थात ४६.१४ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट उल्लेख्य संख्यामा घरपरिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ। वडा नं. १ मा तुलनात्मकरुपमा धेरै घरपरिवारले पशुपंक्षी पालन गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा धेरै घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पालेको तथ्याङ्कमा देखिए पनि पशुपालन व्यवसायिक नभई घरेलु प्रयोजनको लागि मात्र पाल्नेको संख्या अत्यधिक रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३८ : घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवार		पशुपंक्षी पालन नगर्ने परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५००	५४.११	४२४	४५.८९	९२४
२	३८७	५९.०८	२६८	४०.९२	६५५
३	४२७	४७.८७	४६५	५२.१३	८९२
४	३०५	३८.७५	४८२	६१.२५	७८७
५	४२१	७३.२२	१५४	२६.७८	५७५
६	४४१	५७.०५	३३२	४२.९५	७७३
जम्मा	२४८१	५३.८६	२१२५	४६.१४	४६०६

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

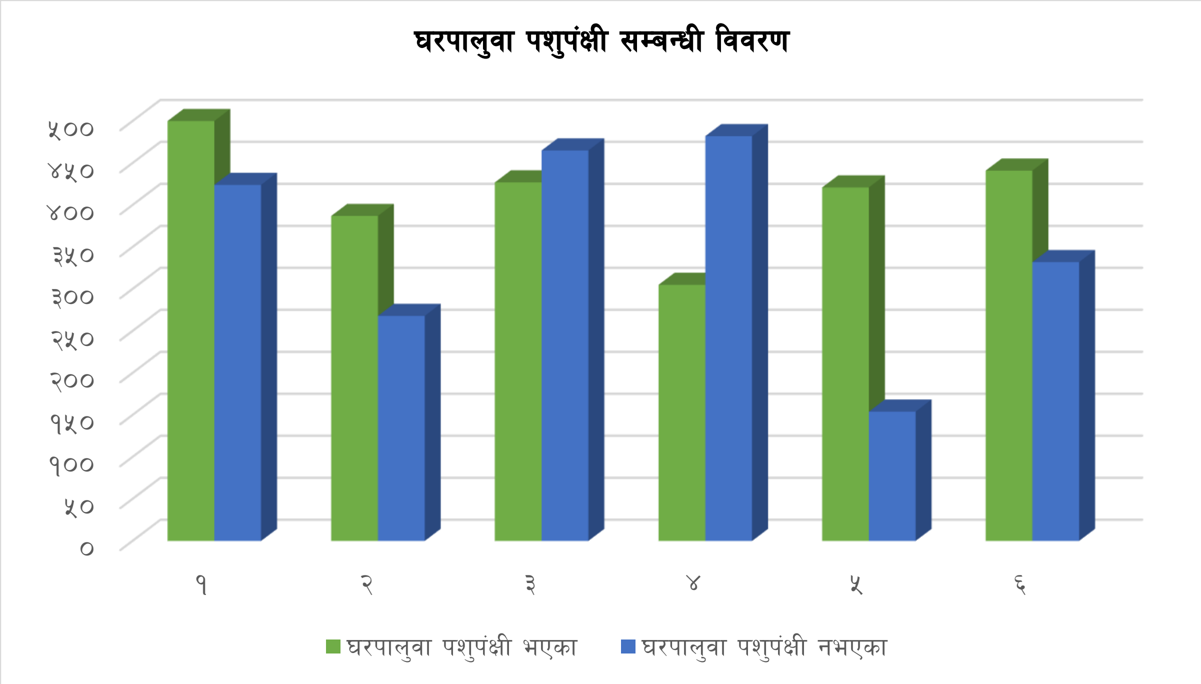

४.२.६ कृषि बाली उत्पादन तथा बिक्रीसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ३९ : अन्नबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
धान	३२६४	३२६३	१६५३२५००.९८	५१.४१	६५८०६८६.४०	२८.९०	३७१६८७००	२१.९०
मकै	१७८८	१७८९	८७३१०४.०८	२.७१	३०५६०९२.००	१३.४२	९७९४००	०.५८
गहुँ	८२	८२	२५१३९.५०	०.०८	३३०.००	०.००	५०००	०.००
कोदो	४४१	४४२	१७४८१०.००	०.५४	६४१९२.००	०.२८	३५०००	०.०२
मास	१	१	७.००	०.००				
मुसुरो	१	१	३५०.००	०.००				
भटमास	४४	४४	३८१६.५०	०.०१	२९९४.५०	०.०१	१५९६००	०.०९
बोडी	३	३	८१.६४	०.००				
सिमी	६	६	२५.५०	०.००	१.००	०.००	१५००	०.००
केराउ	२	२	१००.००	०.००	८०.००	०.००	१००००	०.०१
तोरी/सरसौँ	८३	८३	१२३१०.५०	०.०४	१७५०.००	०.०१	२५०००	०.०१
आलु	२०९०	२०९०	१४३६२३९१.००	४४.६६	१२८८६३९६.००	५६.६०	१२९४०४६००	७६.२६
काउली	५३	५३	४९६५३.००	०.१५	५२०३६.००	०.२३	५४९२००	०.३२
बन्दा	२२	२२	९३८०.००	०.०३	७६००.००	०.०३	१४७०००	०.०९
गोलभेडा / टमाटर	३	३	५०००.००	०.०२	५८००.००	०.०३	३५०००	०.०२
मुला	५३	५३	१३८४.००	०.००				
गाँजर	२	२	५५.००	०.००				

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
भेडे खुर्सानी	१	१	५.००	०.००				
भण्टा/भ्यान्टा	२	२	२२५.००	०.००	२२०.००	०.००	३५००	०.००
प्याज	२८	२८	३७२.००	०.००	४०.००	०.००	५०००	०.००
घिउ सिमी	१	१	१०.००	०.००				
काक्रो	८	८	३४९३.००	०.०१	२८६५.००	०.०१	९४५००	०.०६
फर्सी	८	८	३२८०.००	०.०१	३४००.००	०.०१	६८०००	०.०४
करेला	९	९	३४२३.००	०.०१	३३५०.००	०.०१	८७०००	०.०५
घिरौला	१७	१७	३००४.००	०.०१	२८९०.००	०.०१	८९०००	०.०५
चिचिन्ना	१	१	३.००	०.००				
लौका	६	६	११७३.००	०.००	१०००.००	०.००	१९०००	०.०१
रायोको साग	१७४	१७४	९०७१.००	०.०३				
चम्सुरको साग	२	२	६५.००	०.००				
पिडालु	५	५	४८.००	०.००				
तरुल	१	१	१००.००	०.००				
अन्य तरकारी बाली	१	१	४००००.००	०.१२	६००००.००	०.२६	६००००	०.०४
लिची	४	४	१०९०.००	०.००	२००.००	०.००	२००००	०.०१
केरा	६	६	७७५.००	०.००				
सुन्तला	३	३	१३०००.००	०.०४	१२५००.००	०.०५	१२००००	०.०७
एभोकाडो	१	१	१०.००	०.००				
लसुन	५१	५१	५६७.००	०.००				
बेसार	७	७	२८५.००	०.००	५६०.००	०.००	८०००	०.००
खुर्सानी	५०	५०	१३७९३.००	०.०४	१२०६८.००	०.०५	३९८५००	०.२३
अदुवा	१३	१३	१४६१०.००	०.०५	११३५०.००	०.०५	२०३५००	०.१२
धनिया	१५	१४	१८६.००	०.००				
जम्मा	८३५२	८३५२	३२१५८६९७		२२७६८४०१		१६९६९६०००	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

कृषि कार्यमा संलग्न घरपरिवार मध्ये ३२६३ घरपरिवारले धान लगाउने गरेका छन् भने आफूले उत्पादन गरेको बिक्रीसमेत गर्ने गरेका छन् । तथ्याङ्क संकलनका विगत १२ महिनामा सबै प्रकारका अन्नको जम्मा उत्पादन ३,२१,५८,६९७ केजी भएको र बिक्री २,२७,६८,४०१ केजी भएको देखिन्छ । अन्नको बिक्री बाट रु. ५८९९०१०० आम्दानी भएको छ । यहाँ लगाउने मुख्य अन्नबालीमा धान र गहुँ रहेको छ भने एकदम थोरै परिवारले मकै पनि लगाउने गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं. ४० : दलहनबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
मास खेती	१	१	७.००	०.१६				
मुसुरो खेती	१	१	३५०.००	७.९९				
भटमास खेती	४४	४४	३८१६.५०	८७.१२	२९९४.५०	९७.३७	१५९६००	९३.२८
बोडी खेती	३	३	८१.६४	१.८६				
सिमी खेती	६	६	२५.५०	०.५८	१.००	०.०३	१५००	०.८८
केराउ खेती	२	२	१००.००	२.२८	८०.००	२.६०	१००००	५.८४
जम्मा	५७	५७	४३८१		३०७६		१७११००	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

कृषि कार्यमा संलग्न घरपरिवार मध्ये ५७ घरपरिवारले दलहनबाली लगाउने गरेका छन्। तथ्याङ्क संकलनका विगत १२ महिनामा सबै प्रकारका दलहनबालीको जम्मा उत्पादन ४३८१ केजी भएको र बिक्री ३०७६ केजी भएको देखिन्छ। दलहनबालीको बिक्री बाट रु. १,७१,१०० आम्दानी भएको छ। यहाँ लगाउने मुख्य दलहनबालीमा मुसुरो, बोडी र केराउ रहेको छ भने एकदम थोरै परिवारले गहत पनि लगाउने गरेको पाइन्छ।

तालिका नं. ४१ : तेलहनबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
तोरी/सस्यूँ खेती	८३	८३	१२३१०.५०	१००.००	१७५०.००	१००.००	२५०००	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

कृषि कार्यमा संलग्न घरपरिवार मध्ये ८३ घरपरिवारले तेलहनबाली लगाउने गरेका छन्। तथ्याङ्क संकलनका विगत १२ महिनामा सबै प्रकारका तेलहनबालीको जम्मा उत्पादन १२३१० केजी भएको र बिक्री १७५० केजी भएको देखिन्छ। तेलहनबालीको बिक्री बाट रु. २५,००० आम्दानी भएको छ। यहाँ लगाउने मुख्य तेलहन बालीमा तोरी/सस्युँ रहेको छ।

तालिका नं. ४२ : तरकारीबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
आलु	२०९०	२०९०	१४३६२३९१.००	९९.१०	१२८८६३९६.००	९८.९३	१२९४०४६००	९९.११
काउली	५३	५३	४९६५३.००	०.३४	५२०३६.००	०.४०	५४९२००	०.४२
बन्दा	२२	२२	९३८०.००	०.०६	७६००.००	०.०६	१४७०००	०.११
गोलभेडा/टमाटर	३	३	५०००.००	०.०३	५८००.००	०.०४	३५०००	०.०३
मुला	५३	५३	१३८४.००	०.०१				
गाँजर	२	२	५५.००	०.००				
भेडे खुर्सानी	१	१	५.००	०.००				

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
भण्टा/भ्यान्टा	२	२	२२५.००	०.००	२२०.००	०.००	३५००	०.००
प्याज	२८	२८	३७२.००	०.००	४०.००	०.००	५०००	०.००
घिउ सिमी	१	१	१०.००	०.००				
काँक्रो	८	८	३४९३.००	०.०२	२८६५.००	०.०२	९४५००	०.०७
फर्सी	८	८	३२८०.००	०.०२	३४००.००	०.०३	६८०००	०.०५
करेला	९	९	३४२३.००	०.०२	३३५०.००	०.०३	८७०००	०.०७
घिरौंला	१७	१७	३००४.००	०.०२	२८९०.००	०.०२	८९०००	०.०७
चिचिन्ना	१	१	३.००	०.००				
लौका	६	६	११७३.००	०.०१	१०००.००	०.०१	१९०००	०.०१
रायोको साग	१७४	१७४	९०७१.००	०.०६				
सम्सुरको साग	२	२	६५.००	०.००				
पिडालु	५	५	४८.००	०.००				
तरुल	१	१	१००.००	०.००				
अन्य तरकारी बाली	१	१	४००००.००	०.२८	६००००.००	०.४६	६००००	०.०५
जम्मा	२४८७	२४८७	१४४९२१३५		१३०२५५९७		१३०५६१८००	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

कृषि कार्यमा संलग्न घरपरिवारमध्ये २०९० घरपरिवारले आलु, ५३ घरपरिवारले काउली र २२ जनाले बन्दा तरकारी लगाउने गरेका छन् । तथ्याङ्क संकलनका विगत १२ महिनामा सबै प्रकारका तरकारीको जम्मा उत्पादन १,४४,९२,१३५ केजी भएको र बिक्री १,३०,२५,५९७ केजी भएको देखिन्छ । तरकारीको बिक्रीबाट रु. १३,०५,६१,८०० आम्दानी भएको छ। यहाँ लगाउने मुख्य तरकारीमा आलु, काउली र मुला रहेको छ भने एकदम थोरै परिवारले तरुल, घ्यू सिमी र भेडे खुर्सानी लगाउने गरेको पाइन्छ।

तालिका नं. ४३ : मसलाबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
लसुन	५१	५१	५६७.००	१.९३				
बेसार	७	७	२८५.००	०.९७	५६०.००	२.३४	८०००	१.३१
खुर्सानी	५०	५०	१३७९३.००	४६.८५	१२०६८.००	५०.३३	३९८५००	६५.३३
अदुवा	१३	१३	१४६१०.००	४९.६२	११३५०.००	४७.३४	२०३५००	३३.३६
धनिया	१५	१४	१८६.००	०.६३				
जम्मा	१३६	१३५	२९४४१	१००	२३९७८	१००	६१००००	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

कृषि कार्यमा संलग्न घरपरिवार मध्ये ५१ घरपरिवारले लसुन, ७ घरपरिवारले बेसार र ५० घरपरिवारले खुर्सानी लगाउने गरेका छन् । तथ्याङ्क संकलनका विगत १२ महिनामा सबै प्रकारका मसलाबालीको जम्मा उत्पादन २९४४१ केजी भएको र बिक्री २३९७८ केजी भएको देखिन्छ । मसलाबालीको बिक्रीबाट

रु.६,१०,००० आम्दानी भएको छ। यहाँ लगाउने मुख्य मसलाबालीमा लसुन, बेसार, खुर्सानी र धनिया रहेको छ ॥

तालिका नं. ४४ : फलफूलबाली उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बालीको प्रकार	खेती गर्ने परिवार संख्या	बिक्री गर्ने परिवार संख्या	उत्पादन परिमाण		बिक्री परिमाण		बिक्री रकम	
			(केजीमा)	प्रतिशत	(केजीमा)	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
लिची	४	४	१०९०.००	७.३३	२००.००	१.५७	२००००	१४.२९
केरा	६	६	७७५.००	५.२१				
सुन्तला	३	३	१३०००.००	८७.३९	१२५००.००	९८.४३	१२००००	८५.७१
एभोकाडो	१	१	१०.००	०.०७				
जम्मा	१४	१४	१४८७५		१२७००		१४००००	

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

कृषि कार्यमा संलग्न घरपरिवार मध्ये ४ घरपरिवारले लिची, ६ घरपरिवारले केरा र ३ परिवारले सुन्तला लगाउने गरेका छन्। तथ्याङ्क संकलनका विगत १२ महिनामा सबै प्रकारका फलफूलको जम्मा उत्पादन १४,८७५ केजी भएको र बिक्री १२,७०० केजी भएको देखिन्छ। फलफूलको बिक्रीबाट रु. १,४०,००० आम्दानी भएको छ। यहाँ लगाउने मुख्य फलफुलमा लिची, केरा सुन्तला रहेको छ भने एकदम थोरै परिवारले एभोकाडो लगाउने गरेको पाइन्छ

४.२.७ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषि बालीबाट अपेक्षित उत्पादन लिनका लागि बालीनालीको उचित स्याहार संभार आवश्यक छ। विशेषत बालीनालीलाई रोग तथा किराले आक्रमण गर्ने हुँदा रोग तथा किराबाट बच्न समयमै उच्च सतर्कता अपनाउने र रोकथाम बारे जानकारी हासिल गर्नु अति आवश्यक छ। अर्कोतर्फ बालीनालीमा लाग्ने र लाग्न सक्ने रोग तथा किराको सही ढङ्गले पहिचान हुन समेत जरुरी छ। रोग तथा किराको सही पहिचान हुन सके समय मै त्यसको रोकथाम हुन गई उत्पादनलाई सुरक्षित गर्न सकिन्छ।

तालिका नं. ४५ : खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	फड्के, फट्याङ्ग्रा गवारो, हिस्पा	मरुवा, डढुवा, खैरे रोग
२	गहुँ	कीटकिटे, धमिरा, लाहि	कालो पोके, पहेलो सिन्दुरे, खैरो सिन्दुरे, डढुवा, गन्हाउने कालो पोके आदि।
३	मकै	ऋमेरिकी फौजी कीरा, खुर्मे किरा, गबारो, फेदकटुवा आदि	ध्वाँसे थोप्ले रोग, उत्तरी पाते डढुवा, दक्षिणी पाते डढुवा, डाँठ कुहिने रोग आदि।
४	कोदो	लाही, फेद कटुवा, खुम्रे, रातो कमिला, धमिरा, आलुको पुतली	
५	तोरी	करौते झिङ्गा, लाहि	करौते झिङ्गा, लाहि आदि
६	आलु	फेदकटुवा, आलुको पुतली, रातो कमिला, लाहि आदि	फेदकटुवा, आलुको पुतली, रातो कमिला, लाहि आदि।

स्रोत : लिखु गाउँपालिका, २०७७

४.२.८ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

तालिका नं. ४६ : तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१.	आलु	फेदकटुवा, आलुको पुतली, रातो कमिला, लाहि आदि	फेदकटुवा, आलुको पुतली, रातो कमिला, लाहि आदि ।
२.	प्याज	थ्रिप्स, लाहि आदि	प्रपल ब्लच, डढुवा आदि

स्रोत : लिखु गाउँपालिका, २०७७

४.३ पशु विकास

गाउँपालिकामा विशेषगरी गाई, भैंसी, बाखा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन् । यसबाट गाउँपालिकाबासीहरूको जीविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार भईरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा कृषि सेवाको पुरकको रुपमा पशुपालन व्यवसाय रहेको देखिन्छ यस्तै लिखु गाउँपालिकामा पनि विभिन्न व्यवसायिक तथा सामान्य पशुपालन हुने गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा पशुपालन व्यवसायलाई अझ व्यवस्थित बनाउन सके अर्थतन्त्रमा विकास हुने देखिन्छ ।

४.३.१ पशुपन्छी पालनसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा कूल ४,६०६ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमा ७९१ गाई/गोरु, २,४०२ भैंसी/राँगा, ८१३९ भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा पाल्ने गरेका छन् । गाई र भैंसीको तुलनामा उल्लेख्य संख्यामा भेडा/बाखा पाल्ने गरेको कारण तुलनात्मक रूपमा भेडा बाखा पाल्न सहज हुने र मासु बिक्रीबाट आम्दानी समेत राम्रो हुने भएकोले हो । यद्यपी भेडा/बाखाको समेत व्यवसायिक उत्पादन भने हुन सकेको छैन । त्यसैगरी गाउँपालिकामा सुङ्गुर/बंगुर, याक/नाक/चौरी, घोडा/खच्चर/गधा, हाँस/कुखुरा पालेका छन् । अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र स्थानीय जातका हाँस/कुखुराबाट राम्रो आम्दानी हुने भएकोले प्राय ग्रामीण क्षेत्रका सबैजसो घरपरिवारले हाँस/कुखुराको पालन गरेको पाइन्छ । धेरै परिवारले गाई/गोरु तथा बाखा साथै ५९८५९ कुखुरा र २७४ हाँस पालेको भए पनि व्यवसायिकरूपमा पाल्नेहरूको संख्या भने न्युन छ । यसले गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिमा ठोस टेवा पुऱ्याउन सक्दैन । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४७ : कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण

वडा.नं	गाई/गोरू	भैंसी/राँगा	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	बंगुर/सुंगुर	याक/नाक/चौरी	घोड/खच्चर/गधा	अन्य चौपाया	कुखुरा	हाँस	अन्य पंक्षी
१	१३१	४९१	१२५८	४०	१६		१३	५३५९	८	२४
२	१२२	३६९	८०१	२८			३	२८५६	४३	
३	६५	३१२	२१५४	९८	५६	३२	३२	५१५०	४२	९२
४	१६३	२३९	८३३	१२			२२	१२३५	७२	२
५	९४	४३९	१५४७	१५			६	४५८९	६७	५
६	२१६	५५२	१५४६	१९२			४	४०६७०	४२	
जम्मा	७९१	२४०२	८१३९	३८५	७२	३२	८०	५९८५९	२७४	१२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

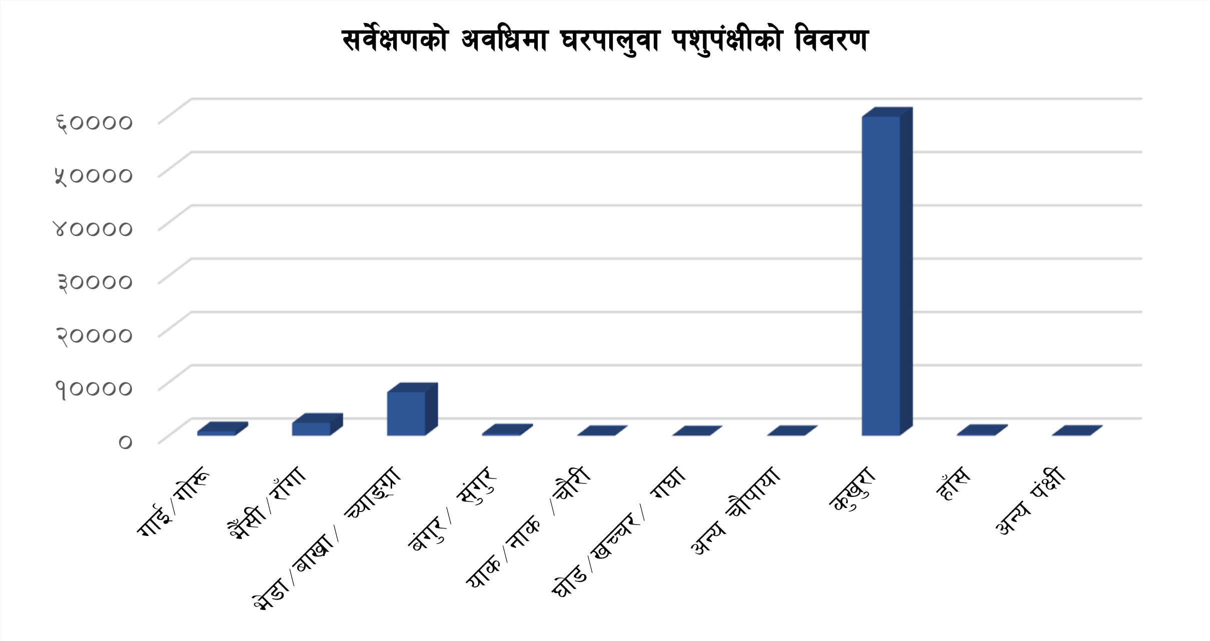

४.३.२ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरणक

तालिका नं. ४८ : पशुपंक्षीहरूको विक्रिका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा)

पशुपन्छीको विवरण		वडा						जम्मा
		१	२	३	४	५	६	
गाई/गोरु	बिक्री गर्ने परिवार	१	६	३	२	१	२	१५
	बिक्री संख्या	१	६	१०	२	३	३	२५
भैसी/राँगा	बिक्री गर्ने परिवार	३	७	२३	२१	२१	१९	९४
	बिक्री संख्या	३	१२	४८	२०	२२	२८	१३३
भेडा/बाखा/च्याङग्रा	बिक्री गर्ने परिवार	१२	१५	१०६	२०	४८	५३	२५४
	बिक्री संख्या	३६	५०	२४५	४४	८९	१९९	६६३
बंगुर/सुंगुर	बिक्री गर्ने परिवार	४	४	१६	४	०	३	३१
	बिक्री संख्या	१७	१७	११९	४		४१५	५७२
याक/नाक/चौंरी	बिक्री गर्ने परिवार	०	०	५	०	०	०	५
	बिक्री संख्या			४०				४०
घोडा/खच्चर/गधा	बिक्री गर्ने परिवार	०	०	७	०	०	०	७
	बिक्री संख्या			५६				५६
अन्य पशु	बिक्री गर्ने परिवार	१	१	१	१	२	१	७
	बिक्री संख्या	१	८	८	८	४	२	३१
कुखुरा	बिक्री गर्ने परिवार	९	१०	१८	१३	२३	३३	१०६
	बिक्री संख्या	३५२९	१०७७	२६५०	५६	२१९९	५२३०	१४७४१
हाँस	बिक्री गर्ने परिवार	०	०	६	७	२	०	१५
	बिक्री संख्या			२४	१३	३००१		३०३८
अन्य पन्छी	बिक्री गर्ने परिवार	२	०	२	०	०	१	५
	बिक्री संख्या	१६		१०			८	३४

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

गाउँपालिकामा कुल पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये १५ घरपरिवारले बितेका १२ महिनाभित्र २५ वटा गाई/गोरु बिक्री गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी ९४ घरपरिवारले १३३ वटा भैंसी/राँगा, २५४ घरपरिवारले ६६३ वटा भेडा/बाखा, ३१ घरपरिवारले ५७२ वटा बंगुर/सुंगुर, ५ घर परिवारले ४० वडा याक/नाक/चौरी, ७, घरपरिवारले ५६ वडा घोडा/खच्चर/गधा, ७ घरपरिवारले ३१ वटा अन्य चौपाया, १०६ घरपरिवारले १४,७४१ वटा कुखुरा, १५ घरपरिवारले ३,०३८ वटा हाँस र ५ घरपरिवारले ३४ वटा अन्य पंक्षी बिक्री गरेको पाइन्छ ।

यस गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पालन व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गरी पशुपंक्षी पाल्न सकिने सम्भावना भएको हुनाले त्यसका लागि पशुपंक्षी पालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान, बजारको व्यवस्था तथा सहुलियतपूर्ण ऋण र पशुपंक्षी बिमालाई प्रभावकारी ढंगले लागू गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा यस गाउँपालिकामा भेडा/बाखा र हाँस/कुखुराको पालन तुलनात्मक रूपमा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो । यद्यपि तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यवसायिक उत्पादन भएको देखिँदैन । यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

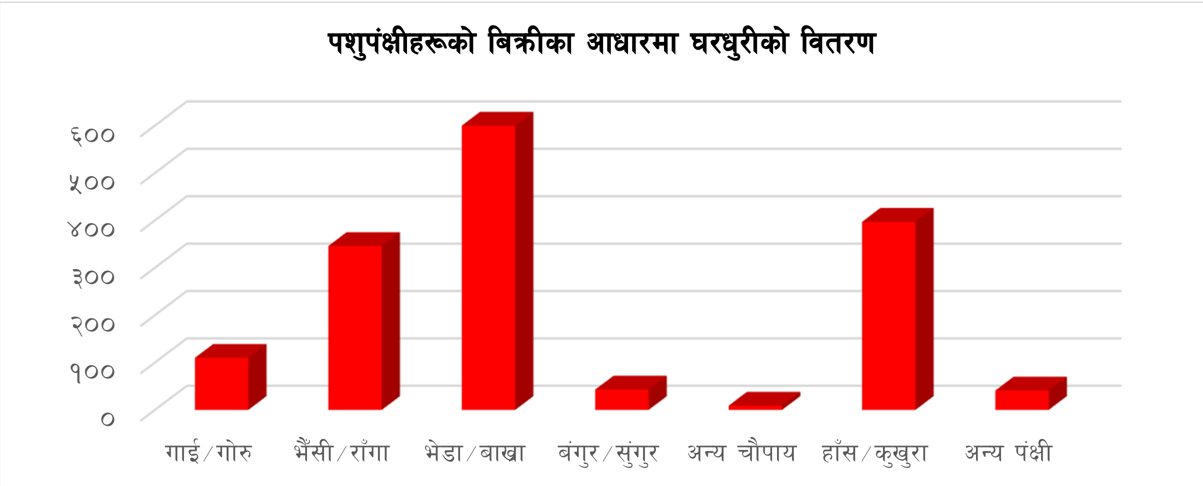

४.३.३ पशुपन्छी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४९ : पशुपन्छी जन्य वस्तुको उत्पादन र बिक्रीसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

पशुपंक्षी जन्य उत्पादन	एकाइ	उत्पादन गर्ने परिवार	उत्पादन परिमाण	बिक्री परिमाण	बिक्रीबाट आम्दानी रु.
दूध	लिटर	२८८	४०६५७२	१४९९४६	३१४५१६०
दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)	लिटर	१६	७३६	३५७	७६०००
	किलो ग्राम	१०४	७३१९	६६०	१३६०००
अण्डा	क्रेट	२१	९९	३२	१५८००

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

गाउँपालिकामा पशुपन्छी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये कुल २८८ घरपरिवारले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी १२० परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, २१ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ ।

पशुपन्छी पाल्ने घरपरिवारको संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपन्छीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ । तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उत्पादनमुखीभन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ । यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा बाख्राको पशुपंक्षीजन्य उत्पादनभन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ । पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमुखी र व्यवसायिक बनाउन नसक्दा आम्दानी सीमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ । यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैको ध्यान जानु जरुरी छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

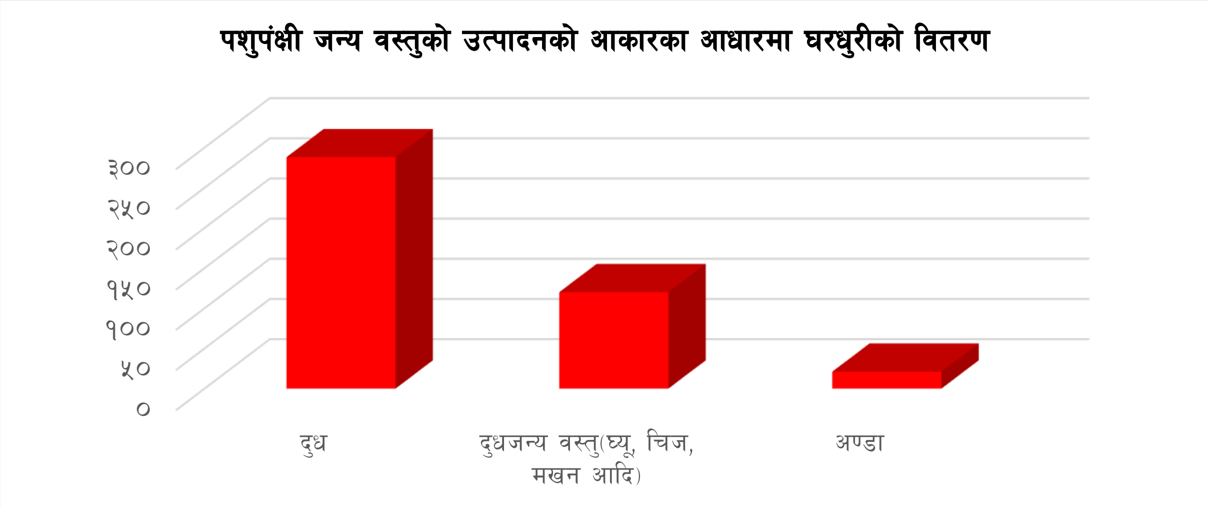

४.३.४ व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्महरूको विवरण

नेपालका अधिकांश क्षेत्रमा निर्वाहमुखी, परम्परागत र असंगठित खेति गर्ने प्रचलन विद्यमान छ । कृषि व्यवसायलाई सम्मानित, प्रतिफलमुखी र वैज्ञानिक बनाउन यसलाई संगठित र संस्थागत ढङ्गले विकास गर्न जरुरी छ । हाल देशका विभिन्न स्थानहरूमा व्यवसायिक कृषि फर्महरू दर्ता भई संगठित र संस्थागत हिसाबले खेतिपाती गर्ने अभ्यासको सुरुवात भएको छ । यसरी वैज्ञानिक हिसाबले फर्म दर्ता गरी कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्दा राज्यद्वारा दिइने अनुदान र प्रविधिहरू सहयोग प्रदान गर्न समेत सहयोग पुग्दछ । यसले कृषि व्यवसायलाई संगठित र व्यवसायिक बनाउन मद्दत पुऱ्याउँछ ।

तालिका नं. ५० : कृषक तथा पशुपालन समूहहरूको विवरण

सि.नं.	व्यवसायको नाम	वडा नं.	व्यवसायीको नाम
१.	डि.पि. एस् कृषि तथा पशुपालन फार्म	१	दिपेन्द्र राई
२.	कमला कृषि फर्म	१	कमला कुँवर
३.	बिमला तरकारी तथा कृषि फार्म	१	बिमला ढकाल
४.	सृजनशिल कृषि फर्म	१	राजाराम ढकाल
५.	लिखु कृषि तथा पशुपालन फार्म	१	मुना नगरकोटी
६.	श्री भैरवीमाई पशुपालन तथा कृषि फर्म	१	शान्ता धमला अधिकारी
७.	श्री नाटयश्वरी कृषि फर्म	१	कष्ण राई
८.	सम्मर कृषि तथा पशुपालन फार्म	१	कमला तामाङ
९.	विजी माउन्टमल्टी प्रपोज प्रा. ली	१	प्रकास ढकाल
१०.	सुवोध एण्ड सुमिना कृषि फार्म	१	गोमा लामिछाने

सि.नं.	व्यवसायको नाम	वडा नं.	व्यवसायीको नाम
११.	हराभरा कृषि फर्म	१	ईव कु. ढकाल
१२.	गैरीगाउँ कृषि तथा पशुपालन फार्म	१	गुन्ज कुमारी श्रेष्ठ
१३.	शुभ दृषि पशुपालन तथा कृषि फार्म	१	सुमिना गजुरेल
१४.	श्री पाथीभरा अर्गानिक कृर्षि फार्म	१	मछिन्द्र ब. तामाङ
१५.	लक्ष्मी नारायण कृषि तथा पशुपालन फार्म	१	सरस्वती ढकाल
१६.	रयांस कृषि फर्म	१	सुमन थापा
१७.	बोहेरोपानी कृषि तथा पशुपालन फार्म	१	गीनु तामाङ
१८.	शिवालय कृषि तथा पशुपंन्छी फार्म	२	संजिव लामिछाने
१९.	राकिना कृषि फार्म	२	मुकेस धमला
२०.	नमस्ते नेपाल पशुपंन्छी फार्म	२	रामशरण बानिया
२१.	मन्दिरा देवी कृषि फार्म	२	कुल बाहादुर थापा
२२.	ब्यूरेनी कृषि फार्म	२	सुमन घले
२३.	शिवयन एग्रिकल्चर प्रा.लि	२	शिवहरी ढकाल
२४.	एस.वि कृषि फार्म तथा बाखा फार्म	२	सावित्री ढकाल
२५.	राजेश्याम कृषि फार्म	२	श्याम बहादुर राई
२६.	धमला कृषि फार्म	२	सन्तोष धमला
२७.	s.s.s.d कृषि तथा पशुपालन फार्म	२	डिल्ली प्रसाद ढकाल
२८.	बोगटी कृषि फार्म	३	हरी बहादुर बोगटी
२९.	कमला कृषि फार्म	३	कमला पाठक
३०.	संगिता एण्ड मीना कृषि फार्म	३	संगिता राई
३१.	गणेश भैरवी अर्गानिक एग्रो फार्म	३	ठाकुर प्रसाद थपलिया
३२.	गुनी कृषि फार्म	३	सिता गुनी
३३.	सूर्यमति कृषि फार्म	३	शारदा थापा
३४.	अकला देवि कृषि फार्म	३	जुनकीरी राई
३५.	बच्छलादेवि कृषि फार्म	३	विजुली राई
३६.	तर देवि कृषि फार्म	३	श्याम बहादुर राई
३७.	श्री गणेश एग्रो टुरिजम	३	नारायण सेढाई
३८.	दाजुभाई राई बहुउद्धेशिय कृषि फार्म	३	संजिव बहादुर राई
३९.	मछिन्द्र कृषि फार्म	३	मछिन्द्र राई
४०.	चण्डेश्वरी आयान कृषि फार्म	४	मनोज राई
४१.	शुभ लक्ष्मि कृषि फार्म	४	लक्ष्मि राई
४२.	श्री एस. कृषि फार्म	४	सुनिता राई
४३.	चक्र देवि कृषि तथा पशुपालना फार्म	४	भरत राई
४४.	सौगात कृषि तथा बाखापालना फार्म	४	कान्छि मैया श्रेष्ठ
४५.	दुर्गा देवि कृषि तथा पशुपालन फार्म	४	दुर्गा देवि भट्ट

सि.नं.	व्यवसायको नाम	वडा नं.	व्यवसायीको नाम
४६.	सि.एन बहुउद्धेशिय कृषि फार्म	४	चक्र बहादुर राई
४७.	सन्देश कृषि तथा पशुपन्छी फार्म	४	सुनिता तामाङ
४८.	डंगोल एग्रोभेट	४	लिलामान डंगोल
४९.	गिता कृषि फार्म	४	गिता राई
५०.	आष्मा कृषि फार्म	४	गिता राई
५१.	R.D कृषि तथा पशुपालन फार्म	४	राधेश्याम राई
५२.	चौघडा एग्रोभेट सेन्टर	४	चिन्वल कुमार राई
५३.	कविता कृषि फार्म	४	कविता राई
५४.	कालाखेती कृषि फार्म	५	हरि प्राद कालाखेती
५५.	लगनशिल कृषि तथा पशुपालन फार्म	५	विमला तिमिल्सिना
५६.	भगवती कृषि फार्म	५	गोमा श्रेष्ठ
५७.	श्री पाँचकन्या देवी कृषि फार्म	५	समिता राई
५८.	मनोज कृषि फार्म	५	मनोज घिमिरे
५९.	उमा महेश्वर कृषि फार्म	५	विष्णु प्रसाद घिमिरे
६०.	कालिका देवि कृषि तथा पशुपालन फार्म	५	प्रेम कुमारी श्रेष्ठ
६१.	निरन्जना ठाडा महादेव फर्म	५	लक्ष्मी पाठक
६२.	भेटुवाल कृषि फार्म	६	नरहरि भेटुवाल
६२.	वनदेवि कृषि तथा पशुपंन्छी फार्म	६	यशोधा सुवेदी
६४.	जि.सी मल्टी कृषि फार्म	६	कोपिला जि.सी
६५.	लिखु मल्टी कृषि फार्म	६	सत्ये देवि श्रेष्ठ
६६.	कालिका कृषि पशुपंन्छी तथा नर्सरी फार्म	६	मिरा थापा
६७.	महादेव स्थान कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	सावित्री न्यौपाने धमला
६८.	सुन्दरा देवि कृषि पसल	६	जनक थपलिया
६९.	बच्छला कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	शुशिला खतिवडा
७०.	लिखु कृषि पशुपन्छी पालन तथा अनुसन्धान केन्द्र	६	रामहरी डंगोल/देविका भुजेल समेत
७१.	नवदुर्गा एकिकृत कृषी तथा पशुपालन फार्म	६	दुर्गा भण्डारी
७२.	सिद्धिगणेश कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	सुरेन्द्र पाण्डे
७३.	भैरव बालकुमारी कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	सुवर्ण देवि अधिकारी
७४.	थानापति कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	जनक थपलिया
७५.	राधिका कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	राधिका पौडेल
७६.	ठूलोखोरीया माछापालन तथा कृषि फार्म	६	चन्द्र बहादुर घर्ती क्षेत्री
७७.	लाम्पाटी कृषि फार्म	६	सुरेश महर्जन
७८.	महालक्ष्मी कृषि पशुपंन्छी पालन फार्म	६	कमला थापा
७९.	बरदान कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	सावित्रि लामिछाने
८०.	सुमिना कृषि औजार मर्मत तथा बिक्री केन्द्र	६	सुमिना श्रेष्ठ

सि.नं.	व्यवसायको नाम	वडा नं.	व्यवसायीको नाम
८१.	लामा कृषि फर्म	६	सरस्वती लामा
८२.	पाठक एग्रो फार्म एण्ड रिसर्च सेन्टर	६	सुजन पाठक
८३.	जाल्पादेवि सिताके कृषि तथा पशुपंन्छी फार्म	६	बिमला नगरकोटी
८४.	कालिमाटी पशुपंन्छी पालन तथा कृषि फार्म	६	सचेत लामिछाने
८५.	पूर्णिमा तरकारी तथा फलफूल पसल	६	सन्तोष अधिकारी
८६.	नमुना कृषि फार्म	६	बासुदेव डंगोल
८७.	वनदेवी कृषि तथा पशुपालन फर्म	६	भोला भण्डारी
८८.	अन्तमान स्मृती कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	सानी डंगोल
८९.	प्रिन्सेस कृषि तथा पशुपालन फार्म	६	मीना भण्डारी

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.३.५ कृषक समूहको विवरण

परम्परागत कृषिको व्यवसायिकरण तथा आधुनिकीकरण गर्न अहिले विभिन्न कृषि समूहहरू सञ्चालित छन् यसले कृषि व्यवसायलाई सहजीकरण गर्नुको साथै कृषि व्यवसायमा केही सेवा सुविधाहरू दिँदै व्यवसायीहरूलाई उर्जा प्रदान गरेको छ । कृषक समूहको विवरणले कुनै पनि गाउँपालिका कृषि क्षेत्रमा रहेको कृषकको संलग्नता र कृषि क्रियाकलापको अवस्थाको जानकारी गराउनुको साथै आगामी दिनहरूमा के कस्ता कार्यक्रमहरू ल्याउन आवश्यक छ भन्ने कुरालाई सहज बनाउने देखिन्छ ।

४.३.६ कृषि तथा पशुसेवासँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिको विवरण

तालिका नं. ५१ : कृषि प्राविधिकको विवरण

क्र.सं.	प्राविधिक पदको नाम	ठेगाना	सङ्ख्या	कैफियत
१.	प्राविधिक सहायक (कृषि शाख)		१ जना	
२.	ना.प.स्वा.प्रा. (पशु सेवा)		१ जना	

स्रोत : गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.३.७ पशुपन्छीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषकहरूको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रूपमा रहेको पशुपंक्षीहरूको पालन यस गाउँपालिकाको प्रमुख पेशामध्ये एक हो । गाउँपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी र जुका पर्दछन्। गाउँपालिकाको वन जङ्गलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस गाउँपालिकामा एदाकदा देखिने गरेको छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा पशुको अवैध आवत जावत, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी आदि मान्न सकिन्छ। यी रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भैरहेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरुद्ध यस गाउँपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाटफुट रूपमा देखिने गरेका छन्। गाउँपालिकामा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य समेत गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा समेत सञ्चालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग

नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ। सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो माहामारी फैलिएको पाइँदैन । तथापि यहाँका पशुपंक्षीहरूमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीज जस्ता रोगहरूको र पंक्षीहरूमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रूपमा लाग्ने गरेको छ ।

४.४ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठित रूपमा आफ्नो उपजको आफैँ बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार शृङ्खला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण गर्ने प्रचलन विकास हुन थालेको छ। गाउँपालिका निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका विभिन्न खालका ढाँचाहरू अभ्यासमा आएका छन् । यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भइ नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् । हालसम्म बजारीकरण ढाँचामा विभिन्न कृषि बजारीकरणका मोडलहरू विकास र अभ्यास भएको देखिन्छ । कृषि उपज बजारीकरणका ढाँचाहरूले एकले अर्कोलाई विस्थापन गरेका छैनन्, तर एकले अर्काको विकास गर्ने परिस्थिति निर्माण गरेका भने पक्कै छन् । गाउँपालिकामा विभिन्न बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ ।

४.४.१ कृषि उपज संकलन केन्द्र हाटबजार तथा डेरीहरूको विवरण

ठुलोस्तरको कृषि उत्पादन तथा संकलन केन्द्रको व्यवस्था नभएको ग्रामीण परिवेशमा सानो परिमाणमा उत्पादन हुने उपजहरूलाई विभिन्न पायक पर्ने स्थानहरूमा संकलन केन्द्रको रुपमा विकास गर्दा बजारीकरण गर्न सहयोग पुग्दछ। यसरी विभिन्न स्थानमा संकलन केन्द्रको विकास गर्दा व्यापारिहरूलाई निश्चित स्थानबाट निश्चित परिमाणमा उपजहरूमा खरिद गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा यसले बजार प्रणालीको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ। तर यस गाउँपालिकामा स्थानिय हाटबजारहरू लाग्ने अभ्यास शुन्य रहेको छ। स्थानिय कृषकहरूले यहाँ उत्पादित सामाग्रीहरू आआफ्नो घरबाट नै छरछिमेकमा बिक्री गर्ने परिपाटी रहेको तथा साना ठूला व्यापारीहरूलाई उत्पादित सामाग्रीहरू बिक्री स्थल सम्म आफ्नो अनुकुलको समयमा पुर्याउने परिपाटी रहेको छ ।

४.४.२ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र

कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु जति जरुरी छ त्यति नै उत्पादित सामाग्रीहरूको सूरक्षित भण्डारण गर्नु जरुरी हुन्छ । उचित ढङ्गले भण्डारण गर्दा कृषि उपजमा रहेको पोषक तत्वलाई कायम राख्न समेत मद्दत पुग्दछ। भण्डारण वैज्ञानिक नहुँदा एकातर्फ उत्पादित उपजको गुणस्तर कमजोर हुने र नष्ट समेत हुन जान्छ तसर्थ कृषि उपजलाई वैज्ञानिक तवरले भण्डारण गरी बेमौसममा समेत बजारमा उपलब्धता भए बजार मूल्य सन्तुलनमा राख्न सहयोग पुग्दछ। यसका लागि आवश्यकताका आधारमा विभिन्न स्थानमा चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र र डेरीहरू स्थापना गर्नु आवश्यक छ ।

४.४.३ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण

विभिन्न समयमा आयोजना हुने कृषि मेला तथा कृषि प्रर्दशनीहरूले एकातर्फ कृषि बजारीकरणलाई व्यापक सहयोग पुऱ्याउँछन् भने अर्कोतर्फ किसानहरूको आत्मबल समेत वृद्धि हुन गई कृषि क्षेत्रको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । स्थानीय तहहरूले कृषक तथा व्यापारीहरूको सहकार्यमा प्रत्येक वर्ष नियमितरुपमा यस प्रकारका

कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको आयोजना गर्दा वार्षिक कृषि गतिविधि सम्बन्धी पात्रोको निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

४.५ पर्यटन विकास

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन, वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा चित्ताकर्षण पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रुपमा परिचित छ । पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको वरदान हो । यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक समृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ । तसर्थ पर्यटन नीति, २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ । गाउँपालिकामा पनि पर्यटन विकासका प्रचुर सम्भावनाहरू रहेका छन् ।

गाउँपालिका भित्र साना ठूला गरी लगभग ६० ओटा भन्दा बढी मठ मन्दिर रहेका छन भने धेरै जसो धार्मिक स्थलहरू सडक संजालबाट टाढा रहेका छन छन् ।

यस गाउँपालिकाको वडा न. ६ मा २ ओटा, वडा न. ५ मा २ ओटा, वडा न.१ मा १ ओटा, तथा वडा न ३ मा १ ओटा गरी जम्मा ६ ओटा पर्यटकको लागि खान तथा बस्न सहित होटलहरू रहेका छन् । स्थानीय बासिन्दाका अनुसार सन् २०२१ मा करिव १०,००० पर्यटकहरूले लिखु गाउँपालिका भ्रमण गरेका थिए ।

४.५.१ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक)

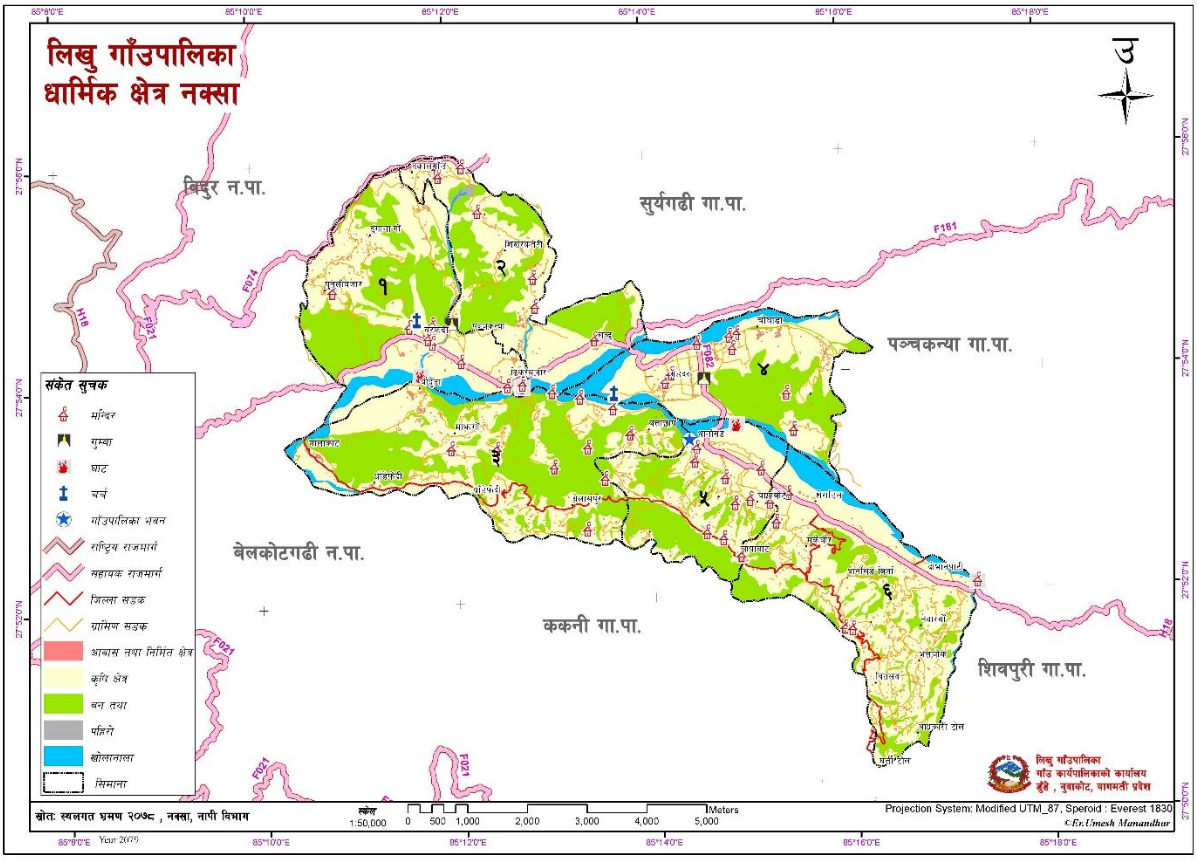

नक्सा नं. २ : *गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक पूर्वाधारको नक्सा*

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं लिखुगाउँपालिकामा हरियाली उच्च पहाडी मनोरम दृश्यहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५२ : पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरूको विवरण

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
१.	ब्रम्हायणी मन्दिर	१	नरदेउ	९ आना		पब्लिक	धार्मिक, एतिहास
२.	नारायणथान	१	नारायणथान	३ आना		,,	
३.	उत्पतेश्वर महादेव	१	ढिकुरे	१ रोपनी	गोरेटो बाटो	,,	
४.	गोरखनाथ मन्दिर	१	राहुल सुवारा	१२ आना	पुगेको	,,	
५.	समुन्द्रादेवी	१	खानीगाउँ	२ रोपनी	पुगेको	,,	
६.	हिमालय देवी	१	राम्चे	३ आना			
७.	शिलादेवी	१	राम्चे	३ आना	पुगेको		
८.	चौताराडी महादेव	१	चौताराडी	३ रोपनी	,,		
९.	बुद्ध मन्दिर	२	बाह्रविसे	६ आना	,,		
१०.	चण्डेश्वरी देवी	१	खानेगाउ	२ आना	,,		
११.	सरस्वती	१	नौघरेटोल	३ आना	,,		
१२.	महालक्ष्मी	१	खानीगाउँ	३ आना			
१३.	सुनादेवी	१	खानीगाउँ	२ आना			
१४.	राममन्दिर	१	पुतली बजार	३ आना			
१५.	राधाकृष्ण मन्दिर	१	राहुल सुवेरा	३ आना			
१६.	राम मन्दिर समिवोट	१	वडाकार्यालय नजिक	४ आना			
१७.	पञ्चकन्या	१	पञ्चकन्या	२ आना			
१८.	चण्डेश्वरी मन्दिर	२	लब्धु		पुगेको		
१९.	सिद्धेश्वर शिवमन्दिर	२	लवले		,,		
२०.	भूपालेश्वर शिव मन्दिर	२	पुगेको		,,		निर्माणधिन
२१.	शिव शिवालय	२	माझिपानी		,,		
२२.	धनेश्वरी मन्दिर	२	खानीगाउँ				
२३.	सुन्दरादेवी मन्दिर	२	डाँडागाउँ				
२४.	चण्डेश्वरी मन्दिर	२	पिपलडाँडा				
२५.	क्षेत्रपाल मन्दिर	२	किनापति				
२६.	शिवालय मन्दिर	२	माझीपानी				
२७.	मन्दिरामाई मन्दिर	२	पाउदुरे				
२८.	जलदेवि मन्दिर	३	पट्टावारी	१ रोपनी	पुगेको		

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
२९.	जाल्पादेवि मन्दिर	३	नागी	२ रोपनी	,,		
३०.	गुप्तेश्वर महादेव	३	,,	१० आना			
३१.	चुनदेवि मन्दिर	३	काजीगाउँ	१ रोपनी			
३२.	गणेश गौडा	३	पट्टाबारीको सिरान	३ रोपनी	पैदलमार्ग		
३३.	पञ्चकन्या मन्दिर	३	चामवोटे	१ रोपनी	छैन		
३४.	बच्छलादेवि	३	डुम्रिगाउँ	१ रोपनी	छैन		
३५.	पञ्चकन्या	३	पट्टाबारी		पुगेको		
३६.	शक्तिश्वर महादेव बागे	३	बागे		,,		
३७.	बुढीसेरा महादेव	३	महादेवटार	८ आना	,,		
३८.	मालाकोट गणेश मन्दिर	३	मालकोट	१ रोपनी	,,		
३९.	बागेश्वरी मन्दिर	३	चौखडा	२ रोपनी	नपुगेको		
४०.	चक्रदेवी	३	,,	१ रोपनी	,,		
४१.	नरदेवी	३	,,	१ रोपनी			
४२.	भँडारनीदेवी	४	भण्डारीनीदेवी	१ रोपनी			
४३.	गणेशथान	४	गणेशथान बजार	४ आना			
४४.	भिमसेनथान	४	गड्खा गाउँ	३ आना			
४५.	चण्डीथान	४	,,	३ आना			
४६.	कन्यादेवि मन्दिर	४	,,	२ आना			
४७.	थानापति मन्दिर	४	चौघडा बगैचा	१ रोपनी			
४८.	राधाकृष्ण मन्दिर	४	बाउन चौतारा	९ आना			
४९.	बौद्ध गुम्बा	४					
५०.	एक्लेसिय चर्च	४					
५१.	निरन्जना मन्दिर	५	वेलासपूर	४ रोपनी	पुगेको	पब्लिक	धार्मिक
५२.	कालिका मन्दिर	५	गणेशथान	३ रोपनी	,,	,,	,,
५३.	मनकामना मन्दिर	५	राउतडाडा	३ आना	,,	,,	,,
५४.	महादेव मन्दिर	५	महादेवटार	१ रोपनी	छैन	,,	,,
५५.	शिव मन्दिर	५	वागटि टोल	३ आना	पुगेको	,,	,,
५६.	सरस्वती मन्दिर	५	डाडागाउँ	३ आना	पुगेको		,,
५७.	सिद्धीगणेश मन्दिर	५	बागखोर	३ आना	,,		
५८.	चण्डी मन्दिर	५	राइगाउँ	२ आना	नपुगेको		
५९.	शिव मन्दिर	५	डि बगैचा	२ आना	,,		
६०.	पञ्चकन्या मन्दिर	५	पञ्चकन्या	२ आना	पुगेको		
६१.	महादेव मन्दिर	५	शिमलवोट	१ आना	,,		

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	ठेगाना	क्षेत्रफल	सडकको पहुँच	स्वामित्व	विशेषता
६२.	सातविश्वेश्वर महादेव मन्दिर	५					
६३.	महादेवथान	६	महादेवस्थान	१।२ रोपनी	,,	पब्लिक	धार्मिक
६४.	बच्छलादेवी	६	मकैचौर	४ रोपनी	,,	,,	,,
६५.	भिमसेन स्थान	६	,,	३ रोपनी	,,	,,	,,
६६.	कृष्ण मन्दिर	६	दोवाटे	४ आना	,,	,,	,,
६७.	ठाडे महादेव	६	सेरा डिल	४ आना	,,	,,	,,
६८.	रामेश्वरधाम	६					
६९.	सन्तानेश्वर मन्दिर	६					
७०.	राधाकृष्ण मन्दिर	६					
७१.	छहरे निसी मण्डली	६	टहरे				
७२.	लामपाटी मण्डली	६	लामपाटी				

स्रोत : वडास्तरीय छलफल, २०७८

४.५.२ होटल, रिसोर्ट, होमस्टे तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी विवरण

कुनैपनि क्षेत्रको विकासका लागि सो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण पूर्वाधारहरूको समुचित विकास गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेपालमा पर्यटनको प्रचुर संभावना भएतापनि पर्यटन पूर्वाधारको अभावका कारण पर्यटन क्षेत्रको व्यापक विकासमा वाधा सिर्जना भएको छ । पर्यटन पूर्वाधार अन्तर्गत सहज यातायात सुविधा, होटल, लज तथा रेष्टुरेन्ट, पर्यटन गाईड, सूचना केन्द्रहरू, उद्धार संयन्त्र, सञ्चार, सूरक्षा तथा पर्यटकीय गतिविधिहरू नै हुन् । पर्यटनको संभावना हेरी यी पूर्वाधारहरूको आवश्यकताका आधारमा क्रमश विकास गर्नु पर्यटन विकासका लागि अपरिहार्य छ ।

क्र.सं.	होटल, रेष्टुरेन्टको नाम	ठेगाना
१.	आर.एम.पि पट्टाबारी खाजा घर	लिखु, ६
२.	पाण्डे गाउँ गणेश होमस्टे	लिखु, ३
३.	एस रोज होटल एण्ड खाजा घर	लिखु, ६
४.	बारबिक होटल एण्ड लज	लिखु, ४
५.	शौभाग्य चिया तथा खाजा घर	लिखु, ४
६.	सदिक्षा चिया तथा खाजाघर	लिखु, ४
७.	श्री कालिका होटल एण्ड गेष्ट हाउस	लिखु, ६

४.५.३ सार्वजनिक स्थल, पाटीपौवा र चौतारा

पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरू हाम्रा साँस्कृतिक चिनारी हुन् । यी परम्परागत संरचनाले हाम्रो पुर्ख्यौलीलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । त्यसैले यी संरचनाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र स्तरोन्नती गरी भावी पुस्तालाई समेत हाम्रो परम्परा र संस्कृतिसँग परिचित गराउनु पर्दछ । यसो गरेको खण्डमा हाम्रो परम्परागत मौलिक पहिचान बच्दछ । विकासका आधुनिक संरचना बनाउने क्रममा हामीले मौलिक साँस्कृति सम्पदाको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापुर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउने चौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन । विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center)वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रुपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रुपमा रहेका छन् भने सडक सञ्चालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रुपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दायित्व हामी सबैको हो ।

तालिका नं. ५३ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण

वडा नं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू	ठेगाना
१	महादेवस्थान पाटी	ढिकुरे १
१	राम मन्दिर पाटी	राममन्दिर
१	राधाकृष्ण पाटी	वराफेदी
१	रानीपौवा	सानीपौवा
१	ठूलीपौवा	पुतलीबजार
२	लवले पाटी, चौतारा	लवले २
२	धमला गाउँ पाटी, चौतारा	धमला गाउँ
३	पट्टावारी पित्रीधाम	
३	मालाकोट पाटी (धर्मशाला)	
३	चौखडा मरनपाटी	
४	सितलपाटी	ठूलोचौर
४	गणेशथान चौतारा	गणेशथान
४	भक्तलाल चौतारा	भक्तलाल मन्दिर
४	राधाकृष्ण मन्दिर चौतारा	बाउनचौर
५	दोवाटे प्रतिक्षालय	दोवाटे
५	वरफमुहान चौतारा प्रतिक्षालय	दावाटे
५	फेदी चौतारा	राक्से
५	भेडा राख्ने पार्क	भेडा राख्ने चौर
५	अमिलवोटे चौतारा	अमिलवोटे
५	डुडे चौतारा	डुडे
५	जगत पिप्लाबोट पाटी	थाङसिङ
६	लाम्पाटी पाटी	लाम्पाटी
६	महादेवस्थान पाटी	महादेवस्थान

वडा नं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू	ठेगाना
६	कुखुरे चौतारा	कुखुरे चौतारा
६	भट्ट थोक चौतारा	भट्ट थोक चौतारा

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.५.४ स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ अधिकांश हिन्दु धर्म मान्ने मानिसहरू रहेका छन् भने इस्लाम, क्रिस्चियन, बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरू पनि छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, कर्कट संक्रान्ति, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरू, ईद, वकरईद, इदुलफितर, क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष, असारे १५ आदि चाडपर्वहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा मनाईने स्थानीय चाडपर्व, जात्रा तथा मेला सम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५४ : स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेलाहरूको विवरण

क्र.सं.	चाडपर्व/जात्रा/मेला	कहिले मनाइन्छ	मनाउने जातजाति/समुदाय
१	दशै, तिहार, तीज, माघी, होलीपूर्णिमा, कृष्णअष्टमी, लगायतका पर्वहरु		हिन्दु
२	माघी, (कुलपानीमा मेला लाग्ने)	साउन	सबै हिन्दु धर्म
३	शिवरात्री , साउने सक्रान्ती, होली, चैते दशै		
४	माघेसक्रान्ती, तिज , कृष्णजन्माष्टमी		हिन्दु
५	कृष्ण जन्मअष्टमी	भदौमा	हिन्दु
६	शिवरात्री मेला	शिवरात्री को दिन	हिन्दु
७	शिवरात्री मेला	शिवरात्री	
८	माघी, अटवरी,		
९	होली (फागु पूर्णिमा)	फाल्गुण	हिन्दु
१०	क्रिसमस		कृश्चियन धर्मावलम्बी
११	इद बकरइद		मुस्लीम

स्रोत : गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.६ उद्योग व्यापार तथा बैङ्किङ

कृषिको विकास पश्चात कुनै पनि देशको आर्थिक क्रान्तिका लागि आवश्यक क्षेत्र भनेको उद्योग नै हो । औद्योगिक विकासका लागि राणाशासन काल देखि नै विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएता पनि औद्योगिक क्रान्ति नै हुने प्रकारका ठुला स्तरका उद्योगहरू नेपालमा खुल्न सकेका छैनन् । भएका उद्योगहरू समेत रुग्ण हुँदै बन्द हुनु अर्को दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था छ । कृषिको विकास सँगसँगै कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गरी नेपालका उत्पादनहरूको उपभोग विश्व बजारमा पुऱ्याउन सकेमात्र नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट माथि उठ्ने आधार तयार हुन्छ । उद्योगलाई प्रर्वद्धन गर्न स्थानीय श्रोतमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता र प्रोत्साहन गर्न जरुरी हुन्छ ।

४.६.१ उद्योगहरूको विवरण

औद्योगिक विकासका लागि राणाशासन कालदेखि नै विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएता पनि औद्योगिक क्रान्ति नै हुने प्रकारका ठुला स्तरका उद्योगहरू नेपालमा खुल्न सकेका छैनन् । भएका उद्योगहरू समेत रुग्ण हुँदै बन्द हुनु अर्को दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था छ । कृषिको विकास सँगसँगै कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गरी नेपालका उत्पादनहरूको उपभोग विश्व बजारमा पुऱ्याउन सकेमात्र नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट माथि उठ्ने आधार तयार हुन्छ । उद्योगलाई प्रर्वद्धन गर्न स्थानीय श्रोतमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता र प्रोत्साहन गर्न जरुरी हुन्छ ।

साना उद्योग, कृषिमा आधारित सबै प्रकारका उद्योगहरू, घरेलु उद्योग, मझौला उद्योग, ठूला उद्योग, सेवामूलक उद्योग, सरकारी उद्योग, समुदायमा आधारित उद्योग, संकलन तथा प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग गाउँपालिकामा ठुला उद्योगहरू सञ्चालनमा आउन नसके पनि गाउँपालिकामा उपलब्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् जसले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ ।

तालिका नं. ५५ : गाउँपालिकामा सुचिकृत भएका उद्योग तथा वाणिज्यको विवरण

क्र.सं.	उद्योग तथा बाणिज्यको विवरण	ठेगाना
१.	सीता पाण्डे	लिखु ६
२.	आर.एम.पि पट्टाबारी खाजा घर	लिखु ६
३.	बिजीमाइन्ड मल्टी प्रपोज	लिखु १
४.	नविन फर्निचर	लिखु २
५.	लामा कृषि फर्म तथा ढुवानी सेवा	लिखु ६
६.	सूर्यमति फनिर्चर	लिखु ६
७.	चण्डी भूमि कुखुरा पालन फर्म	लिखु ४
८.	भट्ट बाखा फर्म	लिखु ६
९.	श्री राम डेरी उद्योग	लिखु १
१०.	शीवायन एग्रीकल्चर प्रा.लि	लिखु २
११.	न्यू श्रेष्ठ डेकोर एण्ड पसल	लिखु ५
१२.	होटल हिमचुली	लिखु ६
१३.	पाण्डे गाउँ गणेश होम स्टे	लिखु ३
१४.	राई फ्रेस मिट शप	लिखु ४
१५.	थ्री आर श्रेष्ठ मिट शप	लिखु ४
१६.	त्री नेत्र इलेक्ट्रोनिक्स ग्यालरी	लिखु ६
१७.	एस रोज होटल एण्ड खाजा घर	लिखु ६
१८.	एस.एस.किराना पसल	लिखु ४
१९.	लिखु इन्टरनेट एण्ड टिभी नेटवर्क सर्भिस	
२०.	कार्की हाटल एण्ड किराना स्टोर	लिखु ४

क्र.सं.	उद्योग तथा बाणिज्यको विवरण	ठेगाना
२१.	भेटवाल कृर्षि फर्म	लिखु ६
२२.	सिद्धवश्वर गाई पालन फर्म	लिखु २
२३.	शुभ लक्ष्मी कृषि फर्म	लिखु ४
२४.	बारबिक होटल एण्ड लज	लिखु ४
२५.	राई बाखा पालन फर्म	लिखु ३
२६.	बोगटी तरकारी फर्म	लिखु ३
२७.	सीता खाद्य तथा किराना पसल	लिखु ५
२८.	सानी कुखुरा फर्म (खारेज गरेको)	लिखु ३
२९.	सुविन ग्याँस तथा पोल्ट्री सप्लायर्स	लिखु ६, छहरे
३०.	मिलन लेदर सुज सेन्टर	,, ६
३१.	कालाखेती कृषि फर्म	,, ५
३२.	श्री स्वदेशीय लघु वित्त वितिय संस्था	,, ६
३३.	कालिका बाखा फार्म	,, ५
३४.	गोर्खाली मोबाइल सेन्टर	,, ५
३५.	ऐ.के. बुक्स एण्ड स्टेशनरी	,, ६
३६.	चण्डीश्वरी आयन कृषि फर्म	,, ४
३७.	सुन्दरादेवी बाखा फर्म	,, ३
३८.	लामा फर्निचर उद्योग	,, २
३९.	सुन्दरादवी बाखा फर्म	,, ३
४०.	पर्विता ब्यूटी पार्लर एण्ड कस्मेटीक सेन्टर	,, ४
४१.	सेरे पञ्जाब होटल एण्ड लज	,, ५
४२.	काठमाडौ पोल्ट्री प्रा.लि	,, २
४३.	मार्कापोलो इन्टर प्राइजेज	,, ६
४४.	अप्सरा टेलर्स एण्ड फेन्सी हाउस	,, १
४५.	के.एम. कन्ट्रक्सन सेवा	,, ४
४६.	चिनजान मिटमार्ट सेन्टर एण्ड रेष्टुरेन्ट	,, ४
४७.	लिखु अर्गानीक कृषि फर्म	,, ६
४८.	सुन्दरीटार किराना पसल	,, २
४९.	भैरवी डिजीटल फोटो एण्ड स्टेशनरी	,, ३
५०.	पवी एग्रीकल्चर प्रा.लि	,, ४
५१.	रिहना एण्ड रिचना विजुली पसल	,, ५
५२.	ए.वि.सी राइस मील	लिखु ६

क्र.सं.	उद्योग तथा बाणिज्यको विवरण	ठेगाना
५३.	भण्डारी इलेक्ट्रोनिक्स सप्लायर्स	,, ६
५४.	दुर्गा लक्ष्मी निर्माण सेवा	,, ४
५५.	लामिछाने कस्मेटीक पसल	,, ६
५६.	शुसान्त किराना पसल	,, ५
५७.	श्री गुनी कृषि फर्म	,, ३
५८.	निरन्जना किरना पसल	,, ३
५९.	उग्रचण्डी पिसानी पेलानी उ.	,, ४
६०.	श्रेया किराना पसल	,, ३ डुम्रे
६१.	गोरखनाथ राइस मिल	,, २ बगर
६२.	चिउरी बोटे कृषि तथा पशुपन्छी पालन फर्म	,, ३
६३.	पाण्डे एग्रो फर्म	,, ६
६४.	श्रेष्ठ मासु पसल	,, ४
६५.	पाण्डे किराना पसल	,, ३ गहते
६६.	लिखु परामर्श सेवा	,, ४
६७.	शान्ति किराना पसल	,, ३
६८.	शौभाग्य चिया तथा खाजा घर	,, ४
६९.	सुष्मा दिदिको किराना पसल एण्ड प्लाष्टिक भाडा पसल	,, ६
७०.	आर.एन. स्टोर्स	,, ४
७१.	सदिक्षा चिया तथा खाजाघर	,, ४
७२.	भीजन कम्प्यूटर सेन्टर	,, १
७३.	श्री.आर श्रेष्ठ मिट शप	,, ४
७४.	निरन्जना ठाडा महादेव बाखा फर्म	,, ५
७५.	श्री कालिका होटल एण्ड गेष्ट हाउस	,, ६
७६.	श्री.एस. कृषि फर्म	,, ४
७७.	लिखु मल्टी कृषि फर्म	,, ६
७८.	जि.सी मल्टी कृषि फर्म	,, ६
७९.	ईशा किराना पसल	,, ३
८०.	बागेश्वरी किराना पसल	,, ३
८१.	वनदेवी कृर्षि तथा पशुपन्छी फर्म	,, ६
८२.	वनदेवी राइस मील	,, ६
८३.	R.S पाउरोटी उद्योग	,, १
८४.	शिवालय कर्षि तथा पशु , पंछी फर्म	,, २
८५.	चौघडा खाद्य सप्लायर्स	,, ४

क.सं.	उद्योग तथा बाणिज्यको विवरण	ठेगाना
८६.	S.K किराना पसल	,, ४
८७.	भैरवी किराना पसल	,, ४

स्रोत : लिखु गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

४.६.२ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

देशका ठुला शहरहरू बाहेक ग्रामीण इलाकाहरूमा सघन बस्तीहरू भएका क्षेत्रमा मानवीय गतिविधिहरू जस्तै : शिक्षा, स्वास्थ्य, अन्य सेवा, व्यापार तथा वाणिज्य केन्द्रित भएको पाईन्छ । यस्ता केन्द्रहरूलाई नै बजार केन्द्रहरू भनिन्छ । शहरी विकास र सुविधाका दृष्टिकोणले पूर्णरुपमा विकास हुन नसकेता पनि भविष्यमा विकसित हुन सक्ने क्षेत्रका रुपमा यस्ता केन्द्रहरूमा मानवीय गतिविधिहरू केन्द्रित र विकसित भईरहेको पाईन्छ । उपयुक्तता हेरी नयाँ क्षेत्रमा बजारको विकास गर्न नसकिने होइन तथापि केही मात्रामा विकसित भईसकेका यस्ता क्षेत्रहरूमा थप विकास गर्न सहज भने हुन्छ ।

गाउँपालिकाको मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५६ : वडाअनुसार मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण

वडा नं.	मुख्य व्यापारिक केन्द्रको विवरण
१	ढिकुरे, चौतारा डि
२	बगर बजार, लब्धु
३	डुडे, मालकोट, पट्टाबारी, ढाडेफेदी, चौखुँडा
४	चौघडा बजार
५	अमिलबोटे, दोवाटे
६	छहरे, कुमाल ठाँटी, सेरा डिल

स्रोत : लिखु गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.६.३ मुख्य बजारकेन्द्र सम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

तालिका नं. ५७ : नजिकाको बजार केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट सम्म	३० मिनेट सम्म	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	५३८	१६६	१२५	८६	९	९२४
२	३१४	१६७	१६७	७	०	६५५
३	३५	१३५	६०८	११२	२	८९२
४	१००	२०४	४६८	१५	०	७८७
५	२२६	२११	११०	२३	५	५७५
६	२६५	१५०	१३७	१६६	५५	७७३
जम्मा	१४७८	१०३३	१६१५	४०९	७१	४६०६
प्रतिशत	३२.०९	२२.४३	३५.०६	८.८८	१.५४	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

४.६.४ सहकारी संस्थाहरूको विवरण

गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई गाउँपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन् । सहकारी संस्थाप्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तीय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ । गाउँको उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता, र बहुद्देश्यीय आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ। साथै यी संस्थाहरूले नियमित रुपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ। यी सहकारी संस्थाहरूबाट कृषि, उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी हुने गरेको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका सहकारी संस्थाहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५८ : सहकारी संस्थाहरूको विवरण

सि.नं.	सहकारी संस्थाको नाम	ठेगाना
१	पुष्पाञ्जली कृषि सहकारी संस्था	लब्धु
२	नयाँवस्ती कृषि सहकारी संस्था	बगरबजार
३	शितलादेवी कृषि सहकारी संस्था	छहरेटोल
४	मालकोट आयआर्जन कृषि सहकारी संस्था	मालकोट
५	स्वागतम सामाजिक उद्यमी महिला सहकारी	पट्टाबारी
६	सूर्यमती कृषि सहकारी	चौखुंडा
७	जन्मभूमी कृषि सहकारी	वेशी डिही
८	चुनदेवी कृषि सहकारी	,, ,,
९	कन्या देवी सहकारी	गडखार
१०	दुप्चेश्वर कृषि सहकारी	माथिल्लो बगैचा
११	बागवानी कृषि सहकारी	चौघडा
१२	मानवहित कृषि सहकारी संस्था	अमिलवोटे
१३	कालिका कृषि सहकारी संस्था	दोवाटे
१४	थानसिङ कृषि सहकारी संस्था	कुमाल ठाँटी
१५	अन्नपूर्ण कृषि सहकारी संस्था लि.	सेरा डिल
१६	राक्सेश्वरी बहुउद्दश्यीय सहकारी संस्था	कुमाल ठाँटी
१७	पशुपति कृषि सहकारी संस्था लि.	भट्ट थोक
१८	नमुना सहकारी संस्था लि.	लिखु-१
१९	नारायण देवी सहकारी संस्था लि.	लिखु-१
२०	सनुस बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	
२१	सम्पन्न बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	
२२	परोपकार सहकारी संस्था लि.	लिखु-६
२३	अन्नपूर्ण सहकारी संस्था लि.	लिखु-६
२४	मातृसेवा सहकारी संस्था लि.	लिखु-६
२५	वितलव सहकारी संस्था लि.	लिखु-६

स्रोतः लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

४.६.५ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैंकबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । बैङ्किङ प्रणालीहरूमा व्यापक विकास भइरहँदा उनीहरूले प्रदान गर्ने सेवाहरू समेत विस्तार हुँदै गईरहेका छन् । हाल विभिन्न बैंङ्कहरूले ए.टी.एम. सेवा, भिसा कार्ड सेवा महशुल भुक्तानी सेवा लगायत बीमाहरूको समेत व्यवस्था गरेका छन् । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भइसकेको छ। यस गाउँपालिकामा रहेको बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५९ : बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम

क्र.सं.	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम	प्रकार	ठेगाना
१.	लुम्बिनी विकास बैक		ढिकुरे १
२.	निरधन उत्थान लघुवित्त	लघुवित्त	ढिकुरे १
३.	सिटी एक्प्रेस मनि ट्रान्सफर		,,
४.	महिला लघु वित्त		,,
५.	एन. आइ. सि एसिया लघु वित्त		,,
६.	नेपाल सेवा लघुवित्त		,,
७.	ग्लोवल आइ.एम.ई लघुवित्त		
८.	सिटी एक्सप्रेस		
९.	ज्योति विकास बैंक	विकास	कुमालठाँटी
१०.	कृषि विकास बैक		,,
११.	नाडेप लघुवित्त	लघुवित्त	,,
१२.	सिभिल लघुवित्त	,,	,,

स्रोतः लिखु गाउँपालिका कार्यालय, २०७८

४.६.६ बैंक तथा सहकारी संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

तालिका नं. ६० : नजिकको बैङ्कसम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

वडा	१५ मिनेट सम्म	३० मिनेट सम्म	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	४६१	२४३	१६१	५०	९	९२४
२	१९८	२६१	१९२	४	०	६५५
३	९	९८	६५३	१२८	४	८९२
४	८२	२०७	४७३	२४	१	७८७
५	७२	८४	३६०	५४	५	५७५
६	१७४	१११	२६३	१६०	६५	७७३
जम्मा	९९६	१००४	२१०२	४२०	८४	४६०६
प्रतिशत	२१.६२	२१.८०	४५.६४	९.१२	१.८२	१००

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

तालिका नं. ६१ : नजिकको सहकारी संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

वडा	१५ मिनेट सम्म	३० मिनेट सम्म	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	४८४	२३५	१४३	५२	१०	९२४
२	१९६	२६३	१९१	५	०	६५५
३	११	१००	६५२	१२८	१	८९२
४	२७१	३६२	१५४	०	०	७८७
५	२२६	१८२	१३६	२४	७	५७५
६	१७७	२४१	१७४	११९	६२	७७३
जम्मा	१३६५	१३८३	१४५०	३२८	८०	४६०६
प्रतिशत	२९.६४	३०.०३	३१.४८	७.१२	१.७४	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

४.६.७ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ६२ : परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	बैंकमा खाता भएको घरपरिवार	बैंकमा खाता नभएको घरपरिवार	थाहा नभएको	जम्मा
१	८११	५७	५६	९२४
२	३९३	२६१	१	६५५
३	६६५	१८७	४०	८९२
४	४९९	२२१	६७	७८७
५	४७५	७१	२९	५७५
६	५३६	१७०	६७	७७३
जम्मा	३३७९	९६७	२६०	४६०६

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७८

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ४६०६ घरपरिवारमध्ये ३,३७९ घरपरिवारको बैङ्क खाता रहेको, ९६७ घरपरिवारको बैङ्क खाता नरहेको र २६० घरपरिवारलाई थाहा नभएको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाका ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ । राज्यलाई वित्तीय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

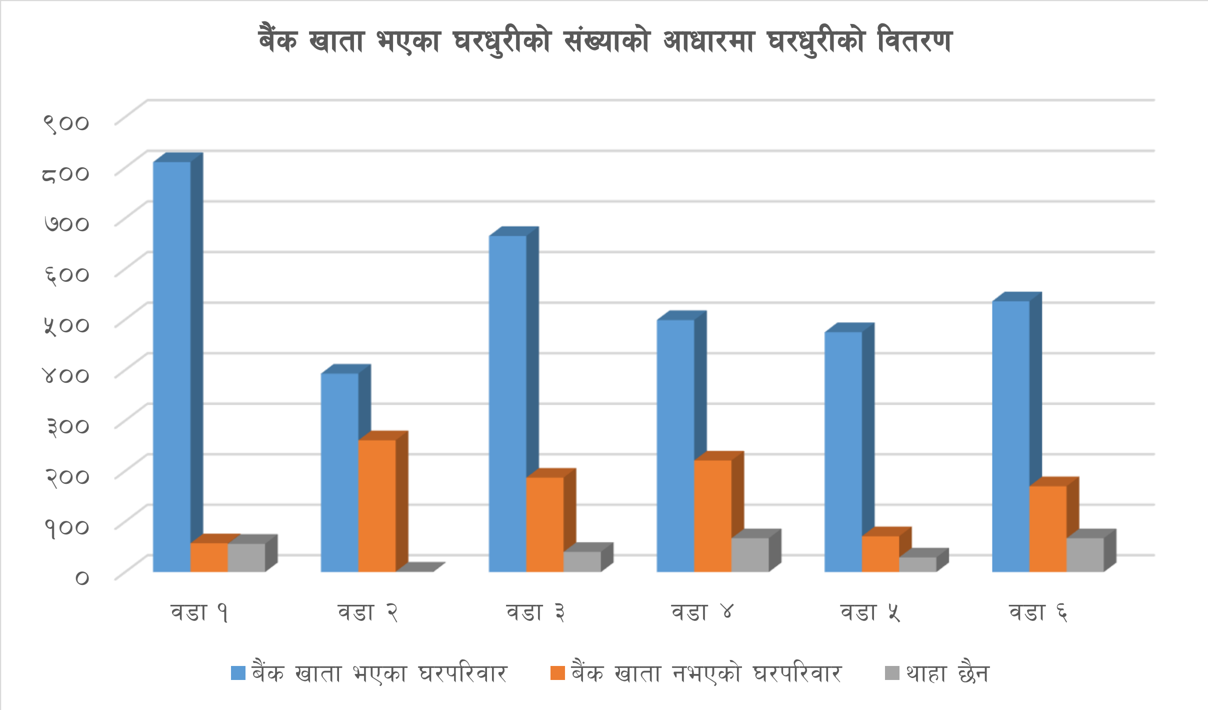
बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण
९००
८००
७००
६००
५००
४००
३००
२००
१००
०
वडा १
वडा २
वडा ३
वडा ४
वडा ५
वडा ६
बैंक खाता भएका घरपरिवार
बैंक खाता नभएको घरपरिवार
थाहा छैन

खण्ड - ५: सामाजिक अवस्था

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन

५.१.१ विद्यालयहरूको विवरण

शिक्षाक्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरूप यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७७/७८ सम्म सञ्चालन भईरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण हेर्दा गाउँपालिकामा पठनपाठनका लागि आधारभूत विद्यालयको सङ्ख्या २, प्राथमिक विद्यालय ११, माध्यमिक विद्यालय ४, र निजी विद्यालयको संख्या ६ गरी जम्मा २३ वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन् ।

तालिका नं. ६३ : गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको किसिम	संख्या
१.	आधारभूत विद्यालय	२
२.	प्राथमिक विद्यालय	११
३.	माध्यमिक विद्यालय	४
४.	निजी विद्यालय	६
	जम्मा	२३

स्रोत: गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.१.२ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

तालिका नं. ६४ : शैक्षिक संस्थाहरूको विस्तृत विवरण

सि.नं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.
१.	क्षेत्रपाल मा.वि		९८५११८१२४३
२.	महेन्द्र महेशदेव मा.वि		९८४१५४८६७७
३.	नारायणदेवी मा.वि		९८५१११२२३३
४.	नवप्रकाश मा.वि		९८४७३४८९२५
५.	बच्छला आ.वि		९८६५४५२२९०
६.	सिद्धी गणेश प्रा.वि		९८४१७७२९२०
७.	कालिकादेवी प्रा.वि		९८६०८५९००८,
८.	निरञ्जना प्रा.वि		९८४९९८८४८८
९.	पञ्चकन्या प्रा.वि		९८६०९१९४३२
१०.	गणेश सुर्य आ.वि		९८५१२१८०८०
११.	महेन्द्रोदय जनसेवा प्रा.वि		९८५१११७३७७
१२.	कन्यादेवी प्रा.वि		९८४०१८०१४३
१३.	कृष्ण प्रा.वि		९८६०९०४६२५
१४.	चण्डेश्वरी प्रा.वि		९८६०१८९३५१
१५.	शिवालय प्रा.वि		९८४३५३८९५६
१६.	महालक्ष्मी प्रा.वि		९८४९०२५५३७

सि.नं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.
१७.	रतन्देउ प्रा.वि		९८५१०८८७८७
१८.	सेई बोर्डिङ स्कुल		९८५११३९९२५
१९.	ज्योतिकुञ्ज ऐकडेमी		९८४१७९४५३४
२०.	शान्तिकुञ्ज ऐकडेमी		९८४९७२५३१७
२१.	नथेस्टार ई.वो स्कुल		९८६००८५१७०
२२.	पब्लिक भिजन एकडेमी		९८६९२८२७२२
२३.	वेस्टर्न इटर्नल वो. स्कुल		

स्रोतः लिखु गाउँपालिका शिक्षा शाखा, २०७८

(नोट : नयाँ शिक्षा ऐन अनुसार कक्षा १ देखि ८ सम्मको तहलाई आधारभूत तह र कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक तहमा घोषणा गरिएको छ । त्यस्तै कक्षा १ भन्दा मुनिको तहलाई बाल विकास भनेर नामाकरण गरिएको छ ।)

तालिका नं. ६५ : शैक्षिक सत्र २०७७ अनुसार विद्यार्थी विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	बाल विकास केन्द्र			समुदायमा आधारित			कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१.	लिखु गाउँपालिका	२९८	३६५	६६३	४	७	११	८३८	८९४	१७३२	४५५	४२४	८७९	२६३	२५२	५१५	१८५	१११	२९६
२.	कन्यादेवी प्राथमिक विद्यालय	५	६	११	०	०	०	१९	१२	३१	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३.	महेन्द्रोदय जनसेवा प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	२५	३७	६२	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४.	छेत्रपाल माध्यमिक विद्यालय	७	१५	२२	१	०	१	९८	७१	१६९	१३१	११२	२४३	८१	६८	१४९	८६	३९	१२५
५.	शक्तिकुञ्ज एकेटेमी	१२	३१	४३	०	०	०	१८	५४	७२	११	१६	२७	९	१४	२३	०	०	०
६.	नारायणादेवी उच्च माध्यमिक विद्यालय	८	९	१७	०	०	०	५८	७१	१२९	१०३	९२	१९५	८१	६०	१४१	५७	४७	१०४
७.	रतनदेउ प्राथमिक विद्यालय	४	७	११	०	०	०	२६	३०	५६	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८.	श्री कृष्ण आधारभूत विद्यालय	८	६	१४	०	०	०	२०	१७	३७	०	०	०	०	०	०	०	०	०
९.	शिवालय प्राथमिक विद्यालय	७	४	११	०	०	०	४	६	१०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१०.	चण्डेश्वरी प्राथमिक विद्यालय	६	८	१४	०	०	०	८	७	१५	०	०	०	०	०	०	०	०	०
११.	नर्थ स्टार इङ्गलिस बोर्डिङ स्कुल	२२	३९	६१	०	०	०	६७	७२	१३९	४०	५५	९५	१३	२६	३९	०	०	०
१२.	महालक्ष्मी प्राथमिक विद्यालय	७	४	११	०	०	०	५	४	९	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१३.	नव प्रकाश माध्यमिक विद्यालय	४	७	११	०	०	०	३७	४१	७८	१८	१६	३४	०	६	६	०	०	०
१४.	निरन्जन प्राथमिक विद्यालय	१०	१०	२०	०	०	०	४२	२२	६४	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१५.	पञ्चकन्या प्राथमिक विद्यालय	११	३	१४	०	०	०	२२	१८	४०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१६.	्गणेश सुर्य प्राथमिक विद्यालय	१७	१४	३१	०	०	०	६६	४१	१०७	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१७.	महेन्द्र माध्यमिक विद्यालय	३	५	८	३	७	१०	४६	५७	१०३	५८	५३	१११	५१	२८	७९	४२	२५	६७

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	बाल विकास केन्द्र			समुदायमा आधारित			कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१८.	कालिका देवी प्राथमिक विद्यालय	१०	१५	२५	०	०	०	३५	३७	७२	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१९.	सिद्धि गणेश प्राथमिक विद्यालय	४	९	१३	०	०	०	३८	३०	६८	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२०.	बछला आधारभूत विद्यालय	५	३	८	०	०	०	२९	२२	५१	३८	२७	६५	०	०	०	०	०	०
२१.	एसइआइ इङ्गलिस बोर्डिङ स्कुल	७२	८३	१५५	०	०	०	११३	१४३	२५६	३४	३४	६८	१५	२५	४०	०	०	०
२२.	वेर्स्टन इन्टरनल इङ्गलिस बोर्डिङ स्कुल	२२	२८	५०	०	०	०	२८	४१	६९	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२३.	ज्योती कुञ्ज एकेडेमी	५४	५९	११३	०	०	०	३४	६१	९५	२२	१९	४१	१३	२५	३८	०	०	०

स्रोतः नगरपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७८

५.१.३ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता

तालिका नं. ६६ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका जनसंख्याको वडागत साक्षरताको विवरण

वडा	पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्नमात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२०९५	६६.६१	५	०.१६	१०४५	३३.२३	३१४५
२	१५७३	६१.६१	४४	१.७२	९३६	३६.६६	२५५३
३	२२४८	६८.०२	३	०.०९	१०५४	३१.८९	३३०५
४	१८१२	६३.८०	२३	०.८१	१००५	३५.३९	२८४०
५	१४८६	७१.१७	१९	०.९१	५८३	२७.९२	२०८८
६	१८०२	६५.६५	१०	०.३६	९३३	३३.९९	२७४५
जम्मा	११०१६	६६.०६	१०४	०.६२	५५५६	३३.३२	१६६७६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिप भन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ। गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समूहका कुल १६.६७६ जनसंख्या मध्ये ११,१२० अर्थात् ६६.६८ प्रतिशत साक्षर रहेका छन्। गाउँपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या ११,०१६ छन् भने पढ्न मात्र सक्ने १०४ जना रहेका छन्। पढ्ने र लेख्न नजान्ने (दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर) जनसंख्या ५,५५६ अर्थात ३२.३२ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं ५ रहेको छ जसको साक्षरता ७२.०८ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं २ जसको साक्षरता केवल ६३.३४ प्रतिशत रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समुहका जनसंख्याको वडागत साक्षरता

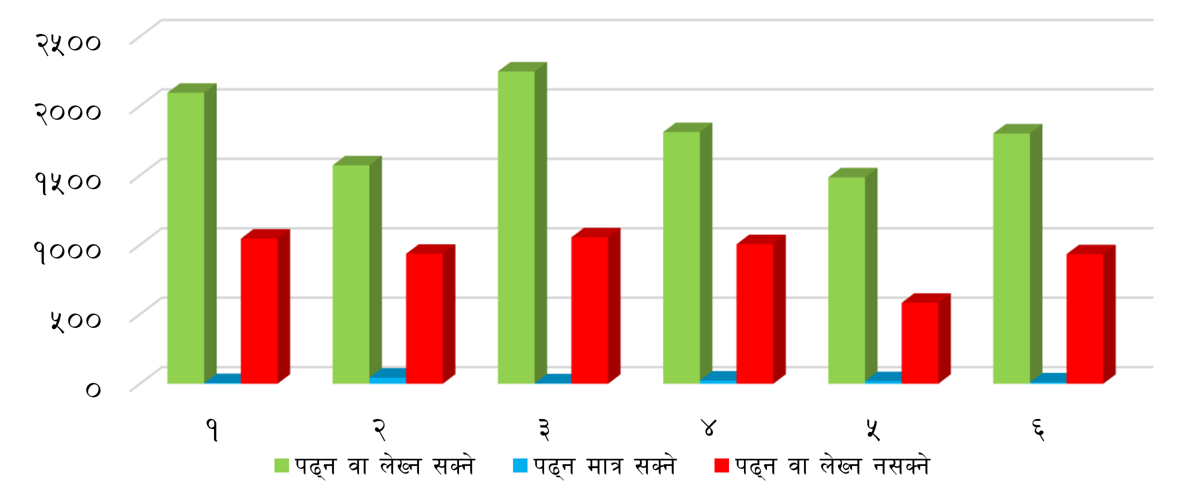

तालिका नं. ६७ : ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण

वडा	शैक्षिक तह									जम्मा
	पूर्व प्राथमिक तह	कक्षा १-५	कक्षा ६-८	कक्षा ९-१०	एसईई/ एसएलसी/ सो सरह	कक्षा १२ वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	पिएचडी वा सो सरह	
१	९२	५३६	३४८	२९७	२१७	३६२	११३	४६	१	२०१२

वडा	शैक्षिक तह									जम्मा
	पूर्व प्राथमिक तह	कक्षा १-५	कक्ष ६-८	कक्षा ९-१०	एसईई/ एसएलसी/ सो सरह	कक्षा १२ वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	पिएचडी वा सो सरह	
२	३५	३४३	२७०	२८७	१६८	१७४	१४४	७३	१८	१५१२
३	७६	६९७	७१०	३६७	११७	२१८	२९	१७	१	२२३२
४	३५	५६५	४७४	३४४	११२	१८९	४७	५	१	१७७२
५	४२	३७६	३१९	२७३	१५१	२११	२२	८	२	१४०४
६	६२	५२९	२९२	२८७	१४०	३०६	६२	३२	९	१७१९
जम्मा	३४२	३०४६	२४१३	१८५५	९०५	१४६०	४१७	१८१	३२	१०६५१
प्रतिशत	३.२१	२८.६०	२२.६६	१७.४२	८.५०	१३.७१	३.९२	१.७०	०.३०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

५.१.४ एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उत्तीर्ण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण

गाउँपालिकामा एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उर्तीण जनसंख्यामध्ये सबैभन्दा धेरै अर्थात १२६ जनाको मुख्य विषय व्यवस्थापन रहेको तथ्याङ्कले देखाउछ । दोस्रोमा १२१ जनाको मुख्य विषय अर्थशास्त्र रहेको छ भने तेस्रोमा ९७ जनाको मुख्य विषय शिक्षाशास्त्र रहेको छ। त्यसपछि अंग्रेजी विषय हुने ८३ जना, अन्य ३४ जना, नेपाली ३० जना, तथ्यांकशास्त्र २७ जना, इन्जिनियरिङ्ग २१ जना रहेका छन् । चिकित्सा, ग्रामीण विकास जस्ता विषय मुख्य विषय रहेका जनसंख्या भने नगन्य अवस्थामा रहेका छन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ६८ : एसएलसी/एसईई भन्दा माथिको तह उर्तीण जनसंख्याको मुख्य विषयको विवरण

विषय	उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तह		
	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	जम्मा
व्यवस्थापन	९१	३५	१२६
अर्थशास्त्र	८७	३४	१२१
शिक्षाशास्त्र	६२	३५	९७
अंग्रेजी	४३	४०	८३
अन्य	२५	९	३४
नेपाली	२१	९	३०
तथ्यांकशास्त्र	२१	६	२७
इञ्जिनियरिङ्ग	१०	११	२१
चिकित्सा	९	९	१८
ग्रामीण विकास	१७	०	१७
जनसंख्या अध्ययन	१०	४	१४
समाजशास्त्र	६	६	१२
गृहविज्ञान	७	२	९
मनोविज्ञान	५	३	८

विषय	उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तह		
	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	जम्मा
रसायनशास्त्र	२	५	७
सूचना प्रविधि	६	०	६
भौतिकशास्त्र	२	२	४
जीवशास्त्र	१	३	४
पर्यटन	२	१	३
इतिहास	३	०	३
वनस्पतिशास्त्र	१	०	१
वन, कृषि तथा पशुविज्ञान	०	१	१
राजनीतिशास्त्र	०	१	१
भूगोल	१	०	१
जम्मा	४३२	२१६	६४८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

५.१.५ १५ वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

युनेस्कोले सन् १९५६ मा सामान्य पढ्न, लेख्न र दैनिक जीवनमा आइपर्ने गणितीय जोड घटाउ गर्न सक्ने व्यक्ति साक्षर भएको मानिने भनी परिभाषा गरेको थियो । नेपालले पनि यसै परिभाषालाई आधार मानेर साक्षरता अभियान सञ्चालन गरिरहेको छ ।

गाउँपालिकामा १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समूहका कुल ११,६९६ जनसंख्या मध्ये ८,०१८ अर्थात् ६८.५५ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । गाउँपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या ७,९४१ अर्थात ६७.९० प्रतिशत छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ७७ अर्थात ०.६६ प्रतिशत रहेका छन् । पढ्ने र लेख्न नजान्ने (दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर) जनसंख्या ३,६७८ अर्थात ३१.४५ प्रतिशत रहेको छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ६९ : १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

वडा	पढ्न लेख्न जानेको			पढ्नमात्र जानेको			पढ्न लेख्न नजानेको			जम्मा		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	७९७	७२६	१५२३	२	१	३	१७७	४४६	६२३	९७६	११७३	२१४९
२	६७२	५२३	११९५	१९	१५	३४	२२८	४०६	६३४	९१९	९४४	१८६३
३	९१७	६९८	१६१५	१	१	२	२५६	५०५	७६१	११७४	१२०४	२३७८
४	६७४	५९०	१२६४	७	१०	१७	१९४	५००	६९४	८७५	११००	१९७५
५	५८६	५०६	१०९२	७	१०	१७	११७	२४८	३६५	७१०	७६४	१४७४
६	७०४	५४८	१२५२	१	३	४	२०५	३९६	६०१	९१०	९४७	१८५७
जम्मा	४३५०	३५९१	७९४१	३७	४०	७७	११७७	२५०१	३६७८	५५६४	६१३२	११६९६
प्रतिशत	३७.१९	३०.७०	६७.९०	०.३२	०.३४	०.६६	१०.०६	२१.३८	३१.४५	४७.५७	५२.४३	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

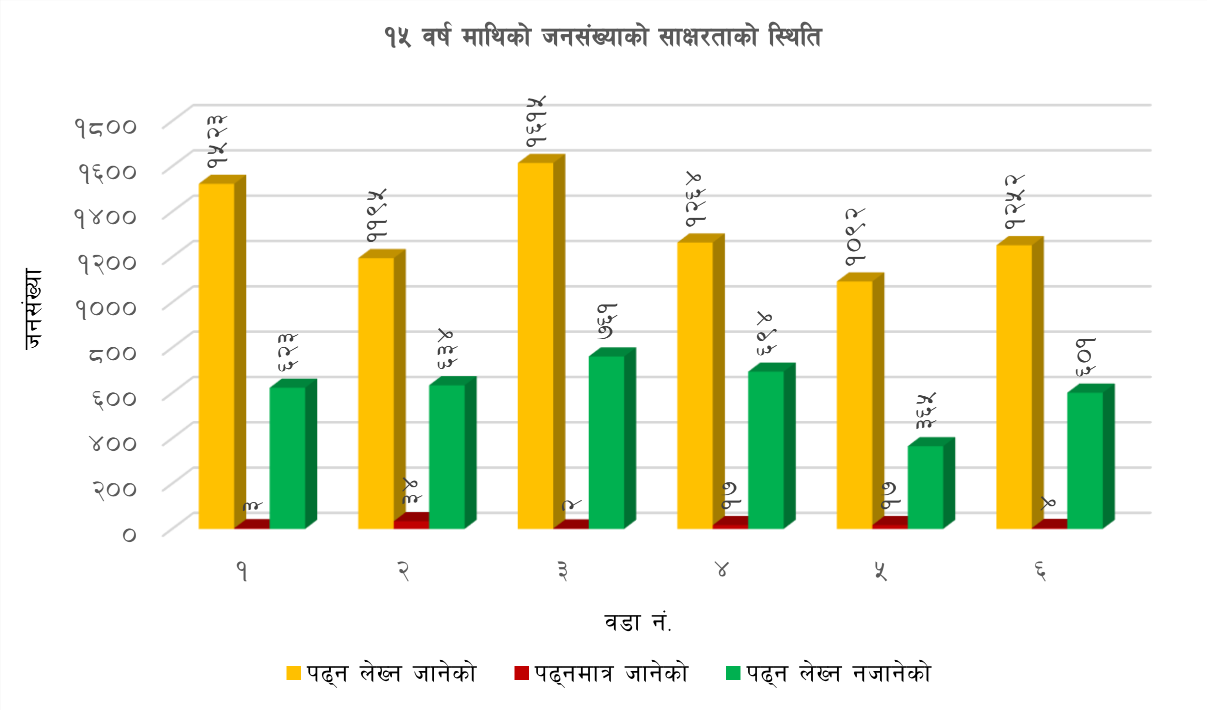

५.१.६ युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेरसमूहमा)

गाउँपालिकामा युवा साक्षरता दर १५-२४ वर्ष उमेर समूहका कुल २,८३३ जनसंख्या मध्ये २,६८७ अर्थात् ९५.५२ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । गाउँपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या २,६८० अर्थात ९४.६० प्रतिशत छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ७ अर्थात ०.२५ प्रतिशत जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्न नजान्ने (दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर) जनसंख्या १४६ अर्थात ५.१५ प्रतिशत रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध १९३ राष्ट्रले सन् २०३० को अन्त्यसम्मा सबै युवा कम्तीमा ९५ प्रतिशत वयस्कहरूलाई साक्षरता र साङ्खिक (सामान्य गणित) ज्ञान सक्षम तुल्याउने लक्ष्य लिएको छ । -(प.दि.वि.ल. ४.६) यसै लक्ष्यको उपलक्ष्य १ र २ मा १५ वर्ष देखि २४ वर्ष उमेरसमूहको साक्षरता दरसम्बन्धी उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ७० : लैङ्गिक आधारमा युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष उमेर समूहमा)

वडा नं.	पढ्न लेख्न जानेको			पढ्नमात्र जानेको			पढ्न लेख्न नजानेको			जम्मा		
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	२०३	२३८	४४१	०	०	०	७	५	१२	२१०	२४३	४५३
२	२२७	२३०	४५७	०	३	३	१०	१६	२६	२३७	२४९	४८६
३	२९४	३२३	६१७	०	०	०	२८	२८	५६	३२२	३५१	६७३
४	१९१	२३४	४२५	०	०	०	७	१५	२२	१९८	२४९	४४७
५	१७३	१८७	३६०	१	३	४	३	६	९	१७७	१९६	३७३
६	२०४	१७६	३८०	०	०	०	६	१५	२१	२१०	१९१	४०१
जम्मा जनसंख्या	१२९२	१३८८	२६८०	१	६	७	६१	८५	१४६	१३५४	१४७९	२८३३
उमेर समूहमा प्रतिशत	४५.६१	४८.९९	९४.६०	०.०४	०.२१	०.२५	२.१५	३.००	५.१५	४७.७९	५२.२१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

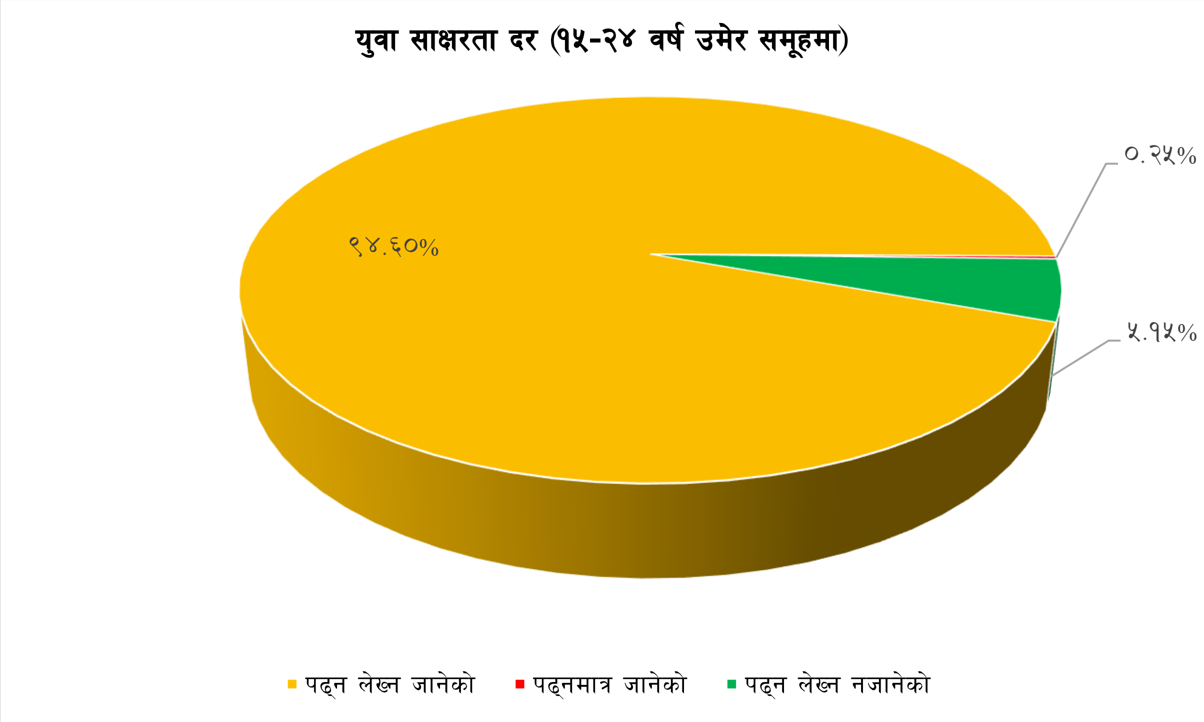

५.१.७ विद्यालय वाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका ५-१८ वर्ष मुनिका बालबालिका

गाउँपालिकामा ५-१८ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूमा हाल अध्ययन गरिरहेका बालबालिकाहरू ३८५० अर्थात ९५.११ प्रतिशत, विगतमा पढ्न, लेख्न गएका बालबालिकाहरू १२१ अर्थात् २.९९ प्रतिशत र कहिल्यै पढ्न लेख्न नगएका बालबालिकाहरू ७७ अर्थात १.९० प्रतिशत रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ७१ : विद्यालय बाहिर रहेका तथा विद्यालय छाडेका बालबालिकाहरूको विवरण

वडा नं.	हाल अध्ययन गरिरहेका बालबालिका	विगतमा पढ्न लेख्न गएको बालबालिका	कहिले पनि पढ्न लेख्न नगएका बालबालिका	जम्मा बालबालिका
१	६७२	३६	१३	७२१
२	५३४	२९	२०	५८३
३	८१८	४०	१४	८७२
४	६७३	३	११	६८७
५	५२९	८	६	५४३
६	६२४	५	१३	६४२
जम्मा	३८५०	१२१	७७	४०४८
प्रतिशत	९५.११	२.९९	१.९०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

५.१.८ शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण

तालिका नं. ७२ : शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्ति विवरण

विद्यालयको नाम	सहजकर्ता			स्थायी			अस्थायी			राहत			पिसिएफ			निजी स्रोत			स्थायी लियोन			अस्थायी लियोन			जम्मा		
	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज
लिखु गाउँपालिका	२५	१	२६	२६	३५	६१	२१	२२	४३	९	८	१७	१	०	१	४५	२३	६८	१	०	१	०	०	०	१२८	८९	२१७
कन्यादेवी प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	१	१	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	२
महेन्द्रोदय जनसेवा प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	१	२	३	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	२	४
छेत्रपाल माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	६	८	१४	३	४	७	२	०	२	०	०	०	३	०	३	०	०	०	०	०	०	१५	१२	२७
शक्तिकुञ्ज एकेटेमी	३	०	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	७	५	१२	०	०	०	०	०	०	१०	५	१५
नारायणदेवी उच्च माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	४	३	७	०	२	२	०	५	५	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	१०	१५
रतनदेउ प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	१	२	०	०	०	१	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२	५
श्री कृष्ण आधारभूत विद्यालय	२	०	२	१	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	१	४
शिवालय प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	०	०	२	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	०	३
चण्डेश्वरी प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	१	३
नर्थ स्टार इङ्गलिस बोर्डिङ स्कुल	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११	४	१५	०	०	०	०	०	०	११	४	१५
महालक्ष्मी प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	२
नव प्रकाश माध्यमिक विद्यालय	१	०	१	१	२	३	०	०	०	२	१	३	०	०	०	२	०	२	०	०	०	०	०	०	६	३	९
निरन्जन प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	२	३	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२	५
पञ्चकन्या प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	१	२	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	१	४
गणेश सुर्य प्राथमिक विद्यालय	२	०	२	२	२	४	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	२	७

विद्यालयको नाम	सहजकर्ता			स्थायी			अस्थायी			राहत			पिसिएफ			निजी स्रोत			स्थायी लियोन			अस्थायी लियोन			जम्मा		
	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज	म	पु	ज
महेन्द्र माध्यमिक विद्यालय	२	०	२	४	५	९	५	६	११	०	१	१	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	१२	१२	२४
कालिका देवी प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	०	२	२	२	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२	५
सिद्धि गणेश प्राथमिक विद्यालय	१	०	१	१	१	२	१	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	२	५
बछला आधारभूत विद्यालय	१	०	१	२	२	४	०	२	२	१	०	१	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	४	५	९
एसइआइ इङ्गलिस बोर्डिङ स्कुल	४	०	४	०	०	०	६	७	१३	०	०	०	०	०	०	११	१	१२	०	०	०	०	०	०	२१	८	२९
वेर्स्टन इन्टरनल इङ्गलिस बोर्डिङ स्कुल	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	४	७	०	०	०	०	०	०	३	४	७
ज्योती कुञ्ज एकेडेमी	१	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८	८	१६	०	०	०	०	०	०	९	९	१८

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७८

५.१.९ शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुबिधा

तालिका नं. ७३ : शैक्षिक संस्थामा उपलब्ध भौतिक पूर्वाधार तथा सुबिधा

विद्यालयको नाम	कम्पाउण्ड				विद्युत		इन्टरनेट		कम्प्यूटर विवरण						पुस्तकालय विवरण	
	छैन	कच्ची	पक्की	तारेबार					कम्प्यूटर		शिक्षकको लागि		पढ्को लागि			
					छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन	छ	छैन
लिखु गाउँपालिका	५	३	३	४	१४	२	०	१६	१४	२	१०	६	१०	६	११	५
चण्डेश्वरी प्राथमिक विद्यालय					०	१	०	१	०	१	०	१	०	१	०	१
महेन्द्र महेशदेव सेकेन्डरी स्कुल				१	१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
नारायणादेवी उच्च माध्यमिक विद्यालय	१				०	१	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
शिवालय प्राथमिक विद्यालय			१		१	०	०	१	१	०	०	१	०	१	१	०
रतनदेउ प्राथमिक विद्यालय	१				१	०	०	१	१	०	०	१	१	०	१	०
बछला आधारभूत विद्यालय	१				१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
महालक्ष्मि प्राथमिक विद्यालय			१		१	०	०	१	१	०	०	१	०	१	१	०
कन्या देवी प्राथमिक विद्यालय		१			१	०	०	१	१	०	०	१	१	०	१	०
महेन्द्रोदय जनसेवा प्राथमिक विद्यालय		१			१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१
नव प्रकाश माध्यमिक विद्यालय				१	१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
पञ्चकन्या प्राथमिक विद्यालय			१		१	०	०	१	१	०	१	०	०	१	०	१
कालिका देवी आधारभूत विद्यालय	१				१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	०	१
कृष्ण प्राथमिक विद्यालय		१			१	०	०	१	०	१	१	०	०	१	०	१
निरन्जन प्राथमिक विद्यालय				१	१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०
गणेश सूर्य प्राथमिक विद्यालय	१				१	०	०	१	१	०	०	१	०	१	१	०
छेत्रपाल माध्यमिक विद्यालय				१	१	०	०	१	१	०	१	०	१	०	१	०

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, EMIS, २०७७

५.२ बसाइँ सराइको अवस्था

५.२.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ७४ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा	जन्मस्थान				जम्मा
	यही गाउँपालिकामा	यही जिल्लामा	अन्य जिल्लामा	विदेशमा	
१	२६८३	४९७	१७४	०	३३५४
२	२३१५	३१५	८८	४	२७२२
३	३०३४	४७२	५८	१	३५६५
४	१५१८	१३९५	१४१	०	३०५४
५	१८६४	३१०	४९	०	२२२३
६	१५५१	११३१	२२४	३	२९०९
जम्मा	१२९६५	४९२०	७३४	८	१७८२७
प्रतिशत	७२.७३	२३.११	४.१२	०.०४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

माथिको तालिकाको आधारमा यस लिखुगाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २७,८२७ मध्ये यही गाउँपालिकामा सवैभन्दा धेरै अर्थात १२,९६५ जना जन्मेको पाइयो । त्यसपछिको संख्या ४,१२० भने नुवाकोट जिल्लाको विभिन्न भागमा जन्मेर यस गाउँपालिकामा बसोबास गरेको पाइयो । अन्य जिल्लामा जन्मेर हाल यस गाउँपालिकामा बस्ने संख्या ७३४ र विदेशमा जन्मेकाहरूको हाल बसोबास यसै पालिकामा रहेको संख्या ८ रहेको छ । गाउँपालिकाको आर्थिक, भौतिक, सामाजिक र अन्य क्षेत्रहरूको विकास हुँदा अन्य नगरपालिका, गाउँपालिका वा जिल्लाबाट बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यामा वृद्धि हुने देखिन्छ । गाउँपालिकाले आगामी योजना बनाउँदा बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यालाई समेत व्यवस्थित गर्ने खालको योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

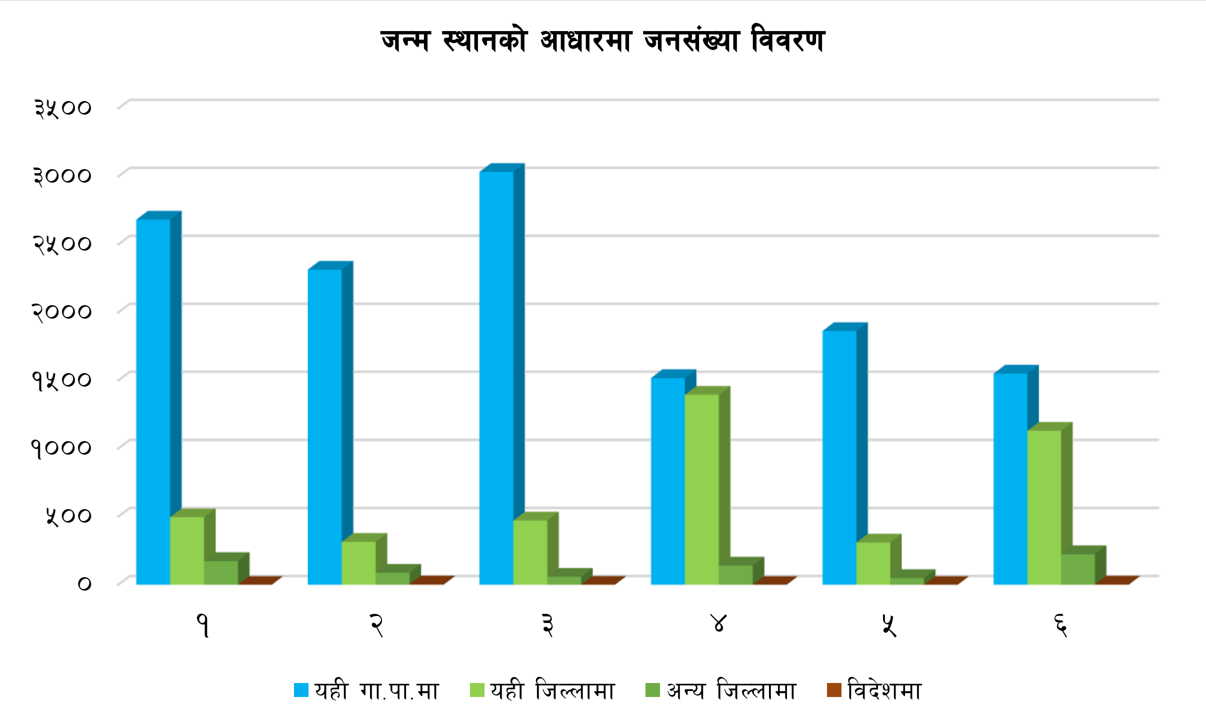

५.३ व्यक्तिगत घटना दर्ता

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरू पालना गर्नुपर्ने हुन्छ। नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ। जन्म, मृत्यु, बसाईंसराइ विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ। संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो। ती व्यक्तिगत घटना दर्ताका आधारमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो। कहाँ ? कति जन्मे ? कतिको मृत्यु भयो ? कतिले बसाईंसराइ गरे ? कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो ? जस्ता कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ। यसको आधारमा सरकारले सेवा प्रवाह सम्बन्धी नीति बनाउने हुँदा व्यक्तिगत घटनादर्ता समयमा नै गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.३.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

गाउँपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनिका १,४०७ बालबालिकाहरू मध्ये १,०१७ अर्थात् ७२.२८ प्रतिशतको जन्मदर्ता गरिएको र ३९० जना अर्थात २७.७२ प्रतिशतको जन्मदर्ता नभएको तथ्याङ्क रहेको छ। जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ। यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने स्थानीय सरकारले पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ७५ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदर्ता भएको			जन्मदर्ता नभएको			पाँच वर्षमुनिका जम्मा बालबालिका		
	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा
१	९४	८५	१७९	३८	३९	७७	१३२	१२४	२५६
२	७६	६१	१३७	४३	२४	६७	११९	८५	२०४
३	१३२	१३९	२७१	२१	३३	५४	१५३	१७२	३२५
४	७९	७१	१५०	५२	५०	१०२	१३१	१२१	२५२
५	७४	५१	१२५	१६	२४	४०	९०	७५	१६५
६	८४	७१	१५५	२८	२२	५०	११२	९३	२०५
जम्मा	५३९	४७८	१०१७	१९८	१९२	३९०	७३७	६७०	१४०७
प्रतिशत	३८.३१	३३.९७	७२.२८	१४.०७	१३.६५	२७.७२	५२.३८	४७.६२	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

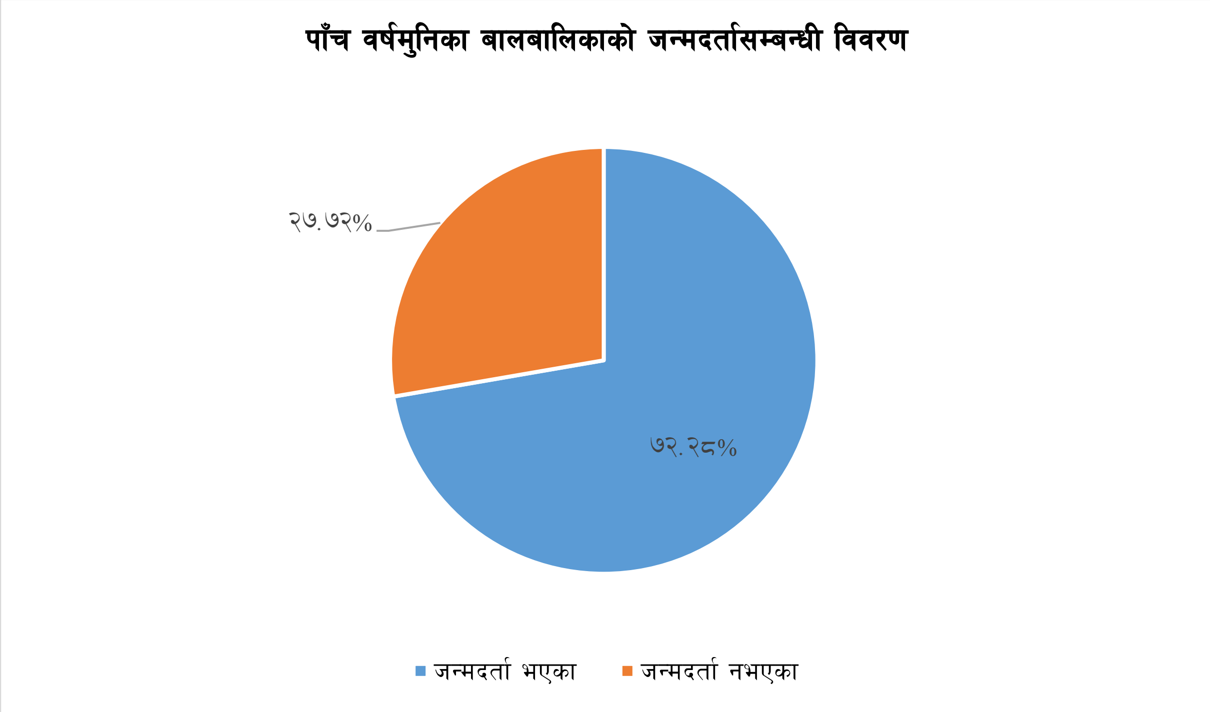

५.३.२ विगत १२ महिनाको मृत्यु सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा रहेका कूल ४,६०६ घरपरिवारहरूमध्येमा १२० जनाको मृत्यु भएको छ । जसमा ६९ जना अर्थात ५७.५० प्रतिशत पुरुष र ५१ अर्थात ४२.५० प्रतिशत महिलाको मृत्यु भएको देखिन्छ। सबैभन्दा धेरै मृत्युको अभिलेख भएको वडा ३ मा २८ जना रहेको छ भने वडा नं. २ मा कम मृत्यु भएको देखिन्छ। वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

$$\text{कोरा मृत्युदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएको मृत्यु संख्या}}{\text{मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० = \frac{१२०}{१७८२७} \times १००० = ६.७३ \text{ जना}$$

अर्थात प्रतिहजार जनसंख्यामा प्रतिवर्ष ६.७३ जनाको मृत्यु हुने तथ्याङ्कले देखाउँछ। यद्यपि कोरा मृत्युदरले मृत्युको अवस्थाबारे यथार्थ चित्रण गर्न भने सक्दैन।

५.३.३ लिङ्ग र उमेर समूह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

तालिका नं. ७६ : लिङ्ग र उमेर अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

मृतकको उमेर समूह	मृतक पुरूषको		मृतक महिलाको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
०-४ वर्ष	०	०.००	१	०.८३	१	०.८३
१०-१४ वर्ष	०	०.००	१	०.८३	१	०.८३
२०-२४ वर्ष	१	०.८३	१	०.८३	२	१.६७
२५-२९ वर्ष	२	१.६७	२	१.६७	४	३.३३
३०-३४ वर्ष	३	२.५०	०	०.००	३	२.५०
३५-३९ वर्ष	१	०.८३	३	२.५०	४	३.३३
४०-४४ वर्ष	२	१.६७	०	०.००	२	१.६७
४५-४९ वर्ष	०	०.००	२	१.६७	२	१.६७

मृतकको उमेर समूह	मृतक पुरूषको		मृतक महिलाको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
५०-५४ वर्ष	१३	१०.८३	३	२.५०	१६	१३.३३
५५-५९ वर्ष	६	५.००	०	०.००	६	५.००
६०-६४ वर्ष	७	५.८३	१	०.८३	८	६.६७
६५-६९ वर्ष	७	५.८३	३	२.५०	१०	८.३३
७०-७४ वर्ष	४	३.३३	५	४.१७	९	७.५०
७५-७९ वर्ष	५	४.१७	६	५.००	११	९.१७
८०-८९ वर्ष	१३	१०.८३	१६	१३.३३	२९	२४.१७
९०-९९ वर्ष	५	४.१७	७	५.८३	१२	१०.००
जम्मा	६९	५७.५०	५१	४२.५०	१२०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

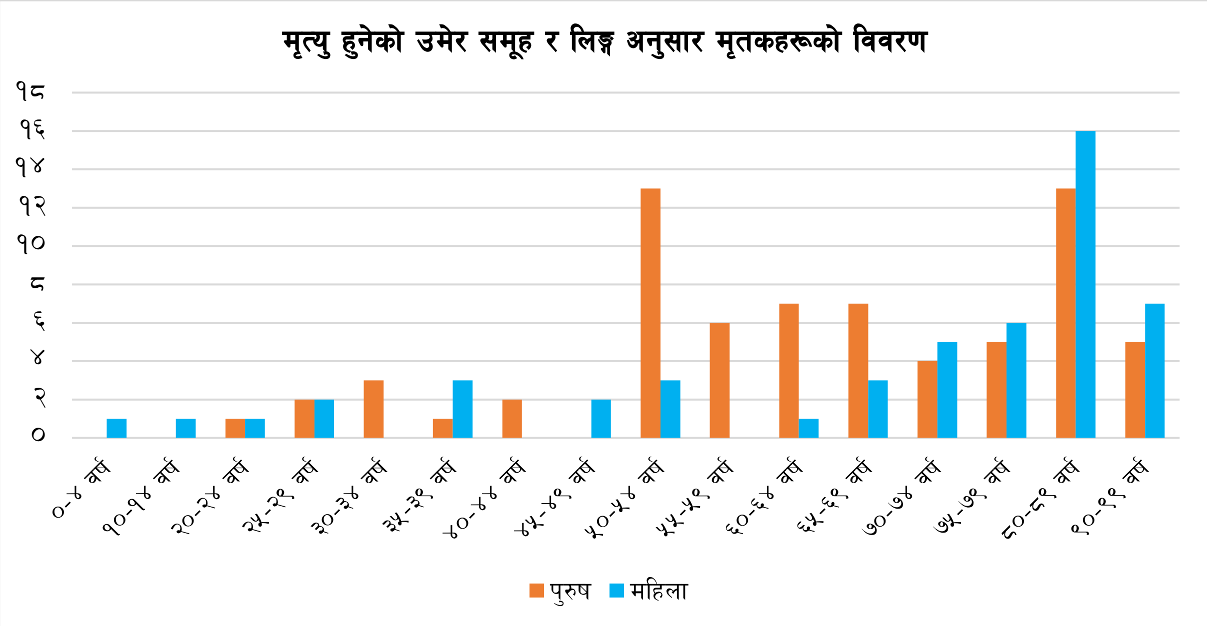

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यु संख्या ५० देखि ५४ वर्षको उमेर समूहका पुरुष र ८० देखि ८९ सम्मका महिलाहरू देखिन्छ। जसमा सबैभन्दा बढी ५० देखि ५४ वर्षका १३ जना पुरुष र ८० वर्ष देखि ८९ वर्षका १६ जना महिलााको मृत्यु भएको दोस्रोमा ६० देखि ६४ र ६५ देखि ६९ वर्षको ७ जना पुरुषहरू र ९० देखि ९९ वर्षको ७ जना महिलाको मृत्यु भएको देखिन्छ। चौधौ आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औषत आयू ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतया उमेर पुगेर हुने प्राकृतिक मृत्युलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस गाउँपालिकामा बढी मृत्यु हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्ष माथिको नै देखिन्छ। यद्यपि पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको बृद्धिका कारण नेपालको औषत आयू समेत विगतका वर्ष भन्दा बढ्दै गैरहेको छ। यद्यपि ४ वर्षसम्मका बालबालिकाको मृत्यु संस्था १३ भएकोले यसप्रति संम्वदेनशील हुनु पर्ने अवस्था छ।

५.३.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको संख्या

तालिका नं. ७७ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण

मृत्युको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
कालगतिले मर्नु	१४	३८.८९	२२	६१.११	३६
दम	१२	८५.७१	२	१४.२९	१४
अन्य कारणले	७	५३.८५	६	४६.१५	१३
क्यान्सर	४	५०.००	४	५०.००	८
मृगौलासम्बन्धी रोग	५	७१.४३	२	२८.५७	७
अन्य दुर्घटना	३	६०.००	२	४०.००	५
कलेजोसम्बन्धी रोग	५	१००	०	०.००	५
जण्डीस (कमलपित्त)	५	१००	०	०.००	५
रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप)	१	२५.००	३	७५.००	४
कोभिड-१९ (कोरोना भाइरस)को कारणले	०	०.००	३	१००.००	३
हेपाटाइटिस	३	१००	०	०.००	३
टाइफाइड	३	१००	०	०.००	३
निमोनिया	३	१००	०	०.००	३
यातायात दुर्घटना	२	१००	०	०.००	२
टाउको सम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज)	०	०.००	२	१००	२
प्राकृतिक प्रकोप	०	०.००	१	१००	१
आत्महत्या	०	०.००	१	१००	१
मुटुसम्बन्धी रोगहरू	१	१००	०	०.००	१
अन्य यौन रोग	०	०.००	१	१००	१
क्षयरोग	१	१००	०	०.००	१
रुघाखोकी, फ्लु	०	०.००	१	१००	१
हैजा/झाडा पखाला/आउँ	०	०.००	१	१००	१
जम्मा	६९	५७.५०	५१	४२.५०	१२०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा १२० सदस्यहरूको मृत्युको भएको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै ३६ जनाको कालगतिले मृत्यु भएको देखिन्छ । दोस्रोमा १४ जनाको दम, १३ जनाको अन्य कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ । त्यसैगरी गाउँपालिकाका १ जनाले आत्महत्या गरेको देखिन्छ । आत्महत्या गर्नेहरूमा १ जना महिला रहेका छन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दीर्घरोगका

कारण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ । यसको प्रमुख कारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायीक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । मृत्युको कारण सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

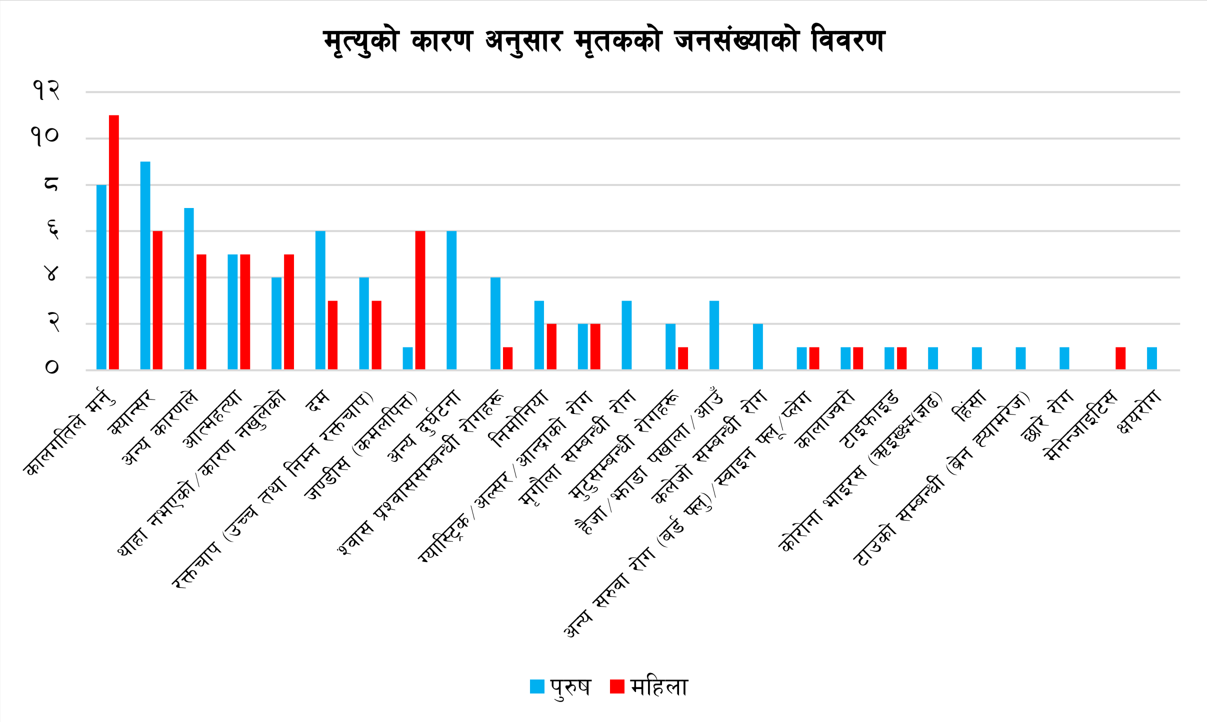

५.४ स्वास्थ्य

५.४.१ स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

तालिका नं. ७८ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्य संस्थाको नाम	ठेगाना
१	खानिगाउँ स्वास्थ्य चौकी	लिखु १
२	बगरबजार सा.स्वा.ई.	लिखु २
३	सूर्यमती स्वास्थ्य चौकी	लिखु ३
४	चौघडा स्वास्थ्य चौकी	लिखु ४
५	थानसिङ्ग सा.स्वा.ई.	लिखु ५
६	सुविधा सा.स्वा.ई.	लिखु ६

स्रोतः गाउँपालिका स्वास्थ्य शाखा तथा HMIS २०७८

५.४.२ स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र अन्य जनशक्तिको विवरण

तालिका नं. ७९ : स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र अन्य जनशक्तिको विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्यकर्मीको विवरण	दरबन्दी संख्या	कार्यरत संख्या
१	पारामेडिक्स	९	६
२	नर्सि¨	६	५
३	स्कूल नर्स	३	२
४	रोभि¨ अ.न.मी.	१	१

स्रोतः गाउँकार्यपालिका, HMIS २०७८

५.४.३ स्वास्थ्य संस्थासम्म पुग्न लाग्ने समयको विवरण

तालिका नं. ८० : नजिकको अस्पतालसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	३२	१८	४२०	४४३	११	९२४
२	१०९	१३२	२१४	२००	०	६५५
३	७	२८	२८३	१९७	३७७	८९२
४	१०९	१००	२४९	११७	२१२	७८७
५	७७	६१	२०९	२२३	५	५७५
६	६९	८८	६६	१६७	३८३	७७३
जम्मा	४०३	४२७	१४४१	१३४७	९८८	४६०६
प्रतिशत	८.७५	९.२७	३१.२९	२९.२४	२१.४५	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

तालिका नं. ८१ : नजिकको स्वास्थ्यचौकी/प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	२७५	१०५	३८०	१६०	४	९२४
२	१७८	१९७	२७३	७	०	६५५
३	४०	१०२	५९५	१३२	२३	८९२
४	४३५	३२४	२६	१	१	७८७
५	२३६	२४६	८३	५	५	५७५
६	२१७	२५३	१२८	१११	६४	७७३
जम्मा	१३८१	१२२७	१४८५	४१६	९७	४६०६

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
प्रतिशत	२९.९८	२६.६४	३२.२४	९.०३	२.११	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

५.४.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदादेखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलतः आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानी नोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानुनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकेको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू १५ देखि १९ वर्ष उमेरमा गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)। सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ।

तालिका नं. ८२ : सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

विवरण	आ.व. २०७५/७६	आ.व. २०७६/०७७	आ.व. २०७७/०७८
पहिलो पटक गर्भवती जाँच सेवा लिनेको संख्या	१८५	२८८	२८०
प्रोटोकल अनुसार पहिलो पटक गर्भवती जाँच सेवा लिनेको संख्या	१८५	२२५	२४७
प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भवती जाँच सेवा लिनेको संख्या	१५४	१७२	२४२
दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मी.) प्रसुति गराएको जम्मा संख्या	७०	६३	४१
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएको संख्या	७२	६३	४१
प्रोटोकल अनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको संख्या	६२	१८	४०
सुरक्षित गर्भपतन सेवा	०	०	०

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिका, HMIS, २०७८

५.४.५ प्रमुख १० रोग र उपचारसम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिका अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाका ओपिडीमा दर्ता भएका विरामीको संख्याअनुसार पछिल्लो समय देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ८३ : प्रमुख १० रोगहरूको विवरण

क्र.सं.	प्रमुख रोगहरू	रोगीको संख्या	प्रतिशत	ओपिडीमा दर्ता संख्या
१	Gastritis (APD)	१९५८	१९%	१०३७२
२	Diseases	१९४२	१९%	१०३७२

क.सं.	प्रमुख रोगहरू	रोगीको संख्या	प्रतिशत	ओपिडीमा दर्ता संख्या
३	Ear,Nose and Throat Infection	१२१९	१२%	१०३७२
४	Headache	११७३	११%	१०३७२
५	Pyrexia Unknown Origin of (PUO)	८१५	८%	१०३७२
६	Presumed non-Infectious Diarrhoea	५८५	६%	१०३७२
७	Bronchial Asthma	५८२	६%	१०३७२
८	ARI Lower Respiratory Tract Infection LRTI	४५६	४%	१०३७२
९	Inestinal Worms	२९३	३%	१०३७२
१०	Hypertension	२२७	२%	१०३७२

स्रोत: लिखु गाउँपालिका, HMIS, २०७८

५.४.६ बालपोषण सम्बन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धी महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसालगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ।

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिक बिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ । यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ ।

तालिका नं. ८४ : बाल पोषणसम्बन्धी विवरण

सुचकहरू	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८
५ वर्ष भन्दा मुनिको बालबालिकाको वृद्धि अनुगमन (पटक) संख्या	४६०	७९२	७६९
गर्भवती महिलाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण(जना)	७१६	२६४	२६४
१८० आईरन चक्की पाएका गर्भवती महिलाहरूको संख्या	६६५	१५४	२३९
गर्भवती महिलाहरूले प्राप्त गरेको जुकाको औषधी (जना)	१५८	२५६	२५५

सुचकहरू	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८
भिटामिन ए पाएका सुत्केरी महिलाहरूको संख्या	७६	६८	७६
६ महिना देखि ५ वर्ष सम्मका वच्चाहरूलाई खुवाएको भिटामिन ए(जना)	१४९३	१४८७	१४३९

स्रोत: लिखु गाउँपालिका, HMIS, २०७८

५.४.७ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । यसको लागि यिनीहरू स्वस्थ्य र निरोगी हुनु आवश्यक छ । बालक अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डी.पी.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित र पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याइएको छ। जसले गर्दा दिगो विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.डी.जी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

तालिका नं. ८५ : खोप सम्बन्धी विवरण

सुचकहरू	२०७४/७५	२०७४/७५	२०७६/७७
वि.सि.जि.	४८	५३	५०
डि.पि.टि.	६०	८२	८३
हेपाटाइटिस "वि"	६०	८२	८३
दादुरा	४१	७३	९०
पोलियो ३	६०	८२	८३
टि.टि (गर्भवती महिला)	३४	५३	५४

स्रोत: लिखु गाउँपालिका, HMIS, २०७८

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्फ्लुएन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ । ती खोपहरू क्रमश: BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन् । यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सीमित लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ ।

५.४.८ परिवार नियोजन

परिवार नियोजनबाट हुने फाइदाका बारेमा विभिन्न संघ संस्थाबाट गरिएका अध्ययन अनुसन्धानबाट आमा, बच्चा र नवजात शिशुको स्वास्थ्य सुधार गर्न उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने कुरा प्रमाणित भएको छ । साथै यसले लैङ्गिक समानता, महिलाको शिक्षा र वृत्ति विकास गर्नको लागि सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यस कारण गुणस्तरीय परिवार नियोजन सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सन् १९९१ देखि प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रमलाई विस्तार गरी अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, शहरी क्लिनिक र घुम्ती शिविरहरूमा विस्तार गरी महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाद्वारा सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ ।

५.४.९ सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण (१२ महिनाभित्र)

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका मध्ये ८.८४ प्रतिशत महिलाले घरमा, ८५.०८ प्रतिशत महिलाले स्वास्थ्य संस्थामा र ६.०८ प्रतिशत महिलाले अन्य स्थानमा सुत्केरी गराएको तथ्याङ्क छ। स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने भएपनि घर र अन्य स्थानमा सुत्केरी गराउने भएको हुँदा त्यसले आमा र शिशुको स्वास्थ्य प्रत्यक्ष रुपमा जोखिममा पर्दछ। सत प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउने वातावरण श्रृजना गरी व्यापक जनचेतनाको विकास गरी वर्थिङ सर्भिसलाई विस्तार गर्नु जरुरी देखिन्छ।

तालिका नं. ८६ : सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा	सुत्केरी गराएको स्थान			जम्मा
	घरमा	स्वास्थ्य संस्थामा	अन्य स्थानमा	
१	२	२६	०	२८
२	१	२४	०	२५
३	२	४२	०	४४
४	४	३२	४	४०
५	५	१४	६	२५
६	२	१६	१	१९
जम्मा	१६	१५४	११	१८१
प्रतिशत	८.८४	८५.०८	६.०८	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

५.४.१० १५ देखि ४९ वर्षका महिलाले जीवित शिशुलाई जन्म दिएको विवरण

तालिका नं. ८७ : १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान दिए/नदिएको विवरण

विवरण	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
१ सन्तान भएको	१७७	८७	१९०	१७०	८२	१३४	८४०
२ सन्तान भएको	२७९	६५	२६५	२६४	१९०	२२४	१२८७
३ सन्तान भएको	१३२	३३	१०९	१३३	१०१	१२०	६२८
४ सन्तान भएको	३३	८	६०	४३	३२	४०	२१६
५ सन्तान भएको	१०	२	१८	९	९	१३	६१
६ वा सोभन्दा बढी सन्तान भएको	७	३	८	४	२	६	३०
सन्तान जन्मदिने महिला	६३८	१९८	६५०	६२३	४१६	५३७	३०६२
सन्तान जन्म नदिने महिला	७६	३५४	१०३	७७	४८	४७	७०५
जम्मा महिला	७१४	५५२	७५३	७००	४६४	५८४	३७६७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा हाल तथ्याङ्क अनुसार १५ देखि ४९ वर्ष उमेरसमूहका ३,७६७ जना महिलाहरूमध्ये २ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात १,२८७ जना भएको पाइयो भने दोस्रोमा १ जना जिवित शिशु जन्म दिने महिलाहरूको संख्या ८४० रहेको छ। त्यसैगरी ३ जना जिवित शिशु जन्म

दिने महिलाहरूको संख्या ६२८ रहेको छ। १ देखि ३ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट क्रमश: गाउँपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महिलाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ । परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ। यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्ताननै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो । उदाहरणका लागि १५ वर्ष देखि ४९ वर्ष उमेर समूहमा सन्तान नजन्माएका महिलाको संख्या ७०५ रहेको छ । मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्य बारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, चुरोट तथा नशालु पदार्थको प्रयोग, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ। महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी साम् रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.४.११ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

राष्ट्रिय जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण, २०१६ (National Demographic and Health Survey, 2016) का अनुसार नवजात शिशु मृत्युदर प्रतिहजार २१, शिशु मृत्युदर प्रतिहजार ३२ र पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर प्रतिहजार ३९ रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ।

५.४.१२ पहिलो बच्चा जन्मदिंदा महिलाको उमेरको विवरण

कानूनी र प्रजनन् स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ। शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रुपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिक रुपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्कोतर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाइजस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ।

नेपालले सहश्राब्दी विकास लक्ष्य २०००-२०१५ का बिचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरेको छ। सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कूल १००० जीवित जन्म भएका शिशुमध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रुपमा गिरावट आई सन् २०१५ सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ। त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५ सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम प्राप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६ प्रतिशत पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015) । यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरू देखा परिरहेका छन् ।

गाउँपालिकाका कूल ३,०७३ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मदिंदा उनीहरूको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा २७ जना अर्थात् ०.८८ प्रतिशत महिलाले १५ वर्षभन्दा कम उमेरमा र ९५९ जना अर्थात् ३१.२१ प्रतिशत महिलाले १५-१९ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको देखिन्छ। त्यसैगरी १,७२४ अर्थात् ५६.१० प्रतिशत महिला २०-२४ वर्ष उमेरमा, २९१ अर्थात् ९.४७ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र ५७ जना अर्थात् १.८५ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ भने ३५ वर्षमाथि पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा १५ जना अर्थात् ०.४९ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका नं. ८८ : १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण

वडा	पहिलो बच्चा जन्मिँदा आमाको उमेर						जम्मा आमाको संख्या
	१५ वर्ष भन्दा कम	१५ - १९ वर्ष	२० - २४ वर्ष	२५ - २९ वर्ष	३० - ३४ वर्ष	३५ वर्ष वा सोभन्दा बढी	
१	१०	२१८	३२५	७३	११	३	६४०
२	०	६८	१०१	२३	५	१	१९८
३	११	२३७	३३२	५६	१४	०	६५०
४	२	१७६	३७९	५८	११	६	६३२
५	२	७७	३०४	२५	६	२	४१६
६	२	१८३	२८३	५६	१०	३	५३७
जम्मा	२७	९५९	१७२४	२९१	५७	१५	३०७३
प्रतिशत	०.८८	३१.२१	५६.१०	९.४७	१.८५	०.४९	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

५.४.१३ दीर्घ रोगसम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये दिर्घ रोगका कारण पिडितहरूको संख्या १,३५१ रहेको छ। यी मध्ये सबैभन्दा बढी बाथ/जोर्नी दुखाई सम्बन्धी रोग लागेका २५९ जना, दोस्रोमा ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्रा सम्बन्धी रोग हुनेहरू संख्या २२९ जना, तेस्रोमा रक्तचाप(उच्च/न्यून) रोगीहरूको संख्या १६६ जना रहेका छन् भने यस बाहेक अन्य, मुटुसम्बन्धी रोग, स्वास प्रस्वास, मदुमेह, छारे रोग, मृगौलासम्बन्धी रोगीहरूको लगायतका दीर्घरोगीहरू रहेका छन्। त्यस्तै अन्य दीर्घ रोगीहरूको संख्या समेत धेरै रहेको छ। विशेषगरी खानपान र जीवनशैली, धुम्रपान, मध्यपान, शारिरीक व्यायामको कमी, मानसिक चिन्ता तथा बंशाणुगत कारणले दिर्घ रोगहरू लाग्छन्। तसर्थ यस्ता रोगहरू कम गर्न व्यापक स्वास्थ्य चेतना फैलाउने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ८९ : दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण

दीर्घरोगको प्रकार	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
रक्तचाप (उच्च/न्यून)	१२७	३३	१	११०	२३	४०	३३४	१९.२६
बाथ/जोर्नी दुखाई	८७	४९	११	८४	४४	३५	३१०	१७.८८
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	८६	४६	३	५७	२०	३७	२४९	१४.३६
दम	५६	२९	१७	४४	३६	२३	२०५	११.८२
अन्य	१४	४३	०	६२	१२	१३	१४४	८.३०
मदुमेह	६७	१	०	३१	७	१९	१२५	७.२१
मुटुसम्बन्धी रोग	२६	१६	३	१२	१३	२२	९२	५.३१
स्त्री रोग	१३	१८	०	२१	१४	१२	७८	४.५०
स्वास प्रस्वाससम्बन्धी	७	२	२	३१	३	९	५४	३.११
माइग्रेन	३५	४	०	५	५	४	५३	३.०६
मृगौलासम्बन्धी	६	९	०	११	३	६	३५	२.०२

दीर्घरोगको प्रकार	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
पेशागत रोग	२	१	०	२०	२	१	२६	१.५०
कलेजोसम्बन्धी	०	३	३	३	०	२	११	०.६३
छारे रोग	०	३	१	४	०	०	८	०.४६
अर्बुद (क्यान्सर)	०	१	०	२	०	३	६	०.३५
पार्किन्सन/अल्जाइमर	३	१	०	०	०	०	४	०.२३
जम्मा संख्या	५२९	२५९	४१	४९७	१८२	२२६	१७३४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

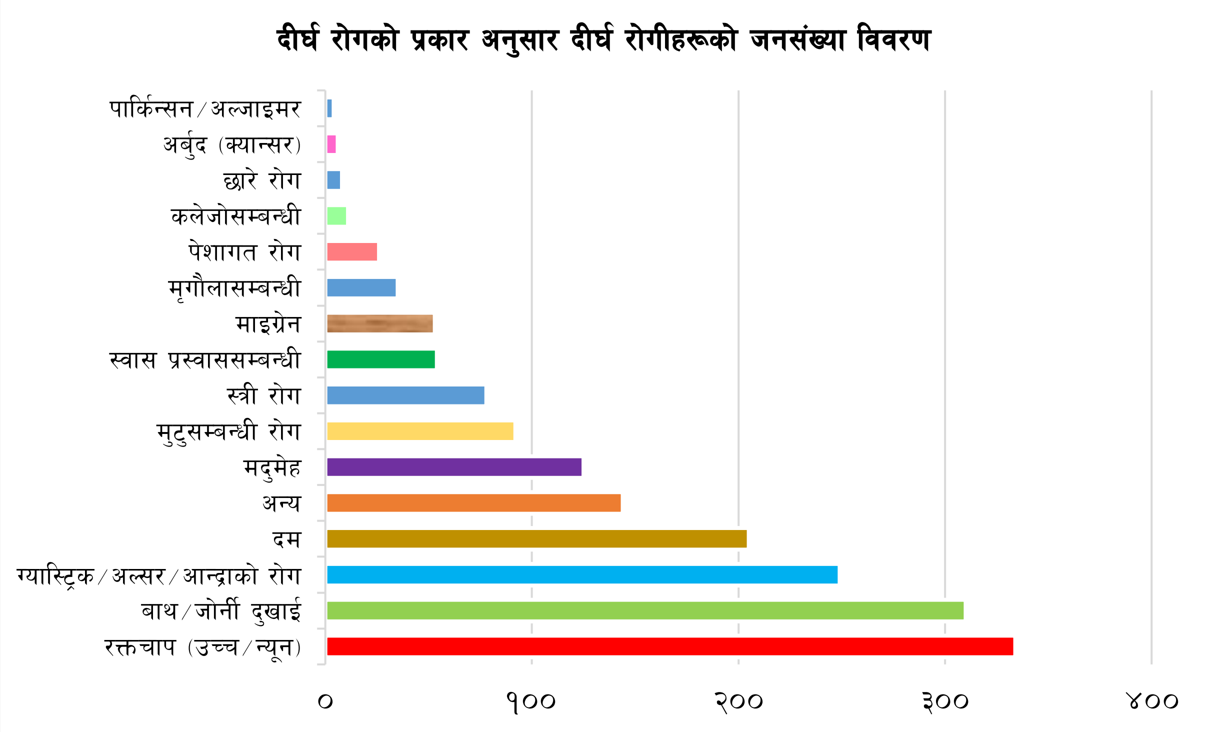

५.४.१४ स्वास्थ्य बीमा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ९० : स्वास्थ्य बीमा गरे नगरेको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	स्वास्थ्य बिमा गरेका परिवार		स्वास्थ्य बिमा नगरेका परिवार		जम्मा परिवार संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१००	१०.८२	८२४	८९.१८	९२४
२	१४२	२१.६८	५१३	७८.३२	६५५
३	२०	२.२४	८७२	९७.७६	८९२
४	२६	३.३०	७६१	९६.७०	७८७
५	२३	४.००	५५२	९६.००	५७५
६	६०	७.७६	७१३	९२.२४	७७३
जम्मा परिवार	३७१	८.०५	४२३५	९१.९५	४६०६

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका ४,६०६ घरपरिवारलाई स्वास्थ्य बीमा गरे/नगरेको बारे सोधिएको प्रश्नमा ३७१ अर्थात ८.०५ प्रतिशतल परिवारले स्वास्थ्य बीमा गरेको बताएका छन् भने ४२३५ अर्थात ९१.९५ प्रतिशत परिवारले स्वास्थ्य बीमा नगरेको तथ्याङ्कमा देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

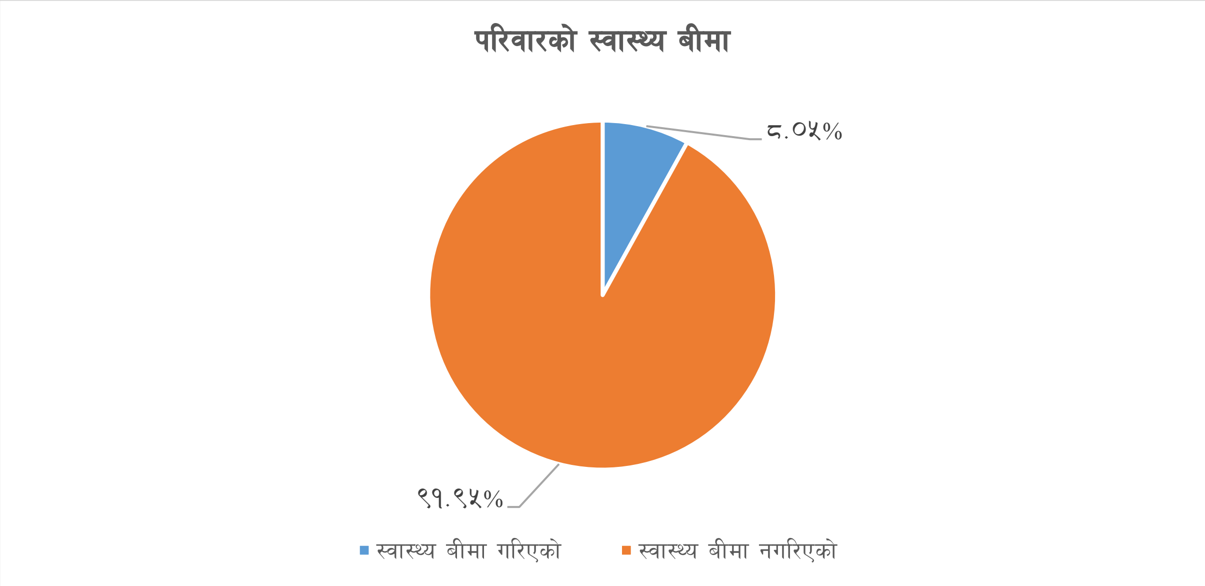

५.५ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

तालिका नं. ९१ : गाउँपालिकामा रहेका महिला समूहको विवरण

क.सं.	समूह, संस्था संजालको नाम	वडा नं.	ठेगाना
१.	शुभविहानी महिला समुह	१	ढिकुरे
२.	एकल महिला समूह	१	बाह्रबिसे
३.	चण्डेश्वरी महिला समूह	२	लब्धु
४.	सचेतना महिला समूह	२	छ घरे टोल
५.	मन्दिरा देवी महिला समूह	२	पाङ्दुरे
६.	सूर्यमति महिला सञ्जाल	३	पट्टावारी
७.	गणेशथान आमा समूह	५	गणेशथान

स्रोत: लिखु गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.५.१ अपाङ्गताका आधारमा जनसंख्याको विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ । खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न (Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना,

२०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यत्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारिरीक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानिय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा रहेको कूल १७८२७ जनसंख्या मध्ये २.०५ जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ । जसमध्ये शारिरीक अपाङ्गता भएका १.०८ प्रतिशत, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका ०.२१ प्रतिशत, सुनाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ०.२८ प्रतिशत, स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ०.१४ प्रतिशत रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९२ : अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण

वडा	अपाङ्गता नभएको जम्मा	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिबिहीन	स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	जम्मा
१	३२८३	३१	१४	१०	०	३	१३	०	०	३३५४
२	२६७६	२९	०	५	१	२	४	१	४	२७२२
३	३५१७	२७	३	०	१	१०	५	१	१	३५६५
४	२९५९	४८	१३	१२	०	५	६	७	४	३०५४
५	२१८८	२०	३	८	०	१	३	०	०	२२२३
६	२८३८	३८	५	१५	०	४	८	०	१	२९०९
जम्मा	१७४६१	१९३	३८	५०	२	२५	३९	९	१०	१७८२७
प्रतिशत	९७.९५	१.०८	०.२१	०.२८	०.०१	०.१४	०.२२	०.०५	०.०६	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

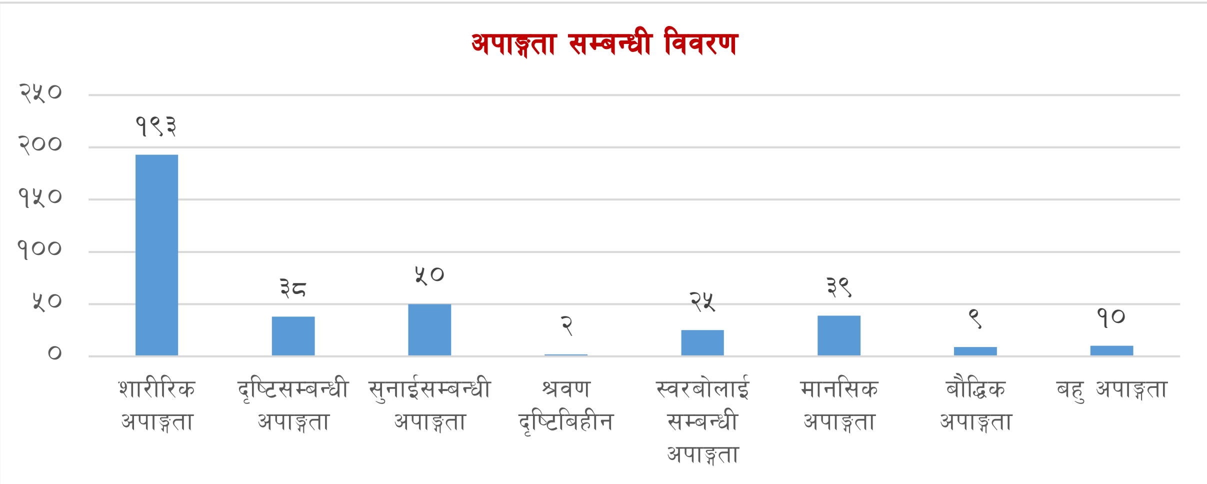

५.५.२ महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ९३ : महिलाको नाममा भएको घर/जग्गा सम्बन्धी विवरण

वडा	महिलाको नाममा घर मात्र भएको परिवार संख्या	महिलाको नाममा जग्गा मात्र भएको परिवार संख्या	महिलाको नाममा घर/जग्गा दुवै भएको परिवार संख्या	महिलाको नाममा घर/जग्गा दुवै नभएको परिवार संख्या	जम्मा परिवार संख्या
१	२५	८४	५९	७५६	९२४
२	१७	६०	३९	५३९	६५५
३	५	२०	४९	८१८	८९२
४	१२	३५	६८	६७२	७८७
५	४	४९	३६	४८६	५७५
६	५	५१	१९७	५२०	७७३
जम्मा	६८	२९९	४४८	३७९१	४६०६
प्रतिशत	१.४८	६.४९	९.७३	८२.३१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कूल ४,६०६ घरपरिवारहरूमध्ये ६८ अर्थात १.४८ प्रतिशत घरपरिवारमा महिलाको स्वामित्वमा घर, २९९ अर्थात ६.४९ प्रतिशत जग्गा र ४४८ अर्थात ९.७३ प्रतिशत घर तथा जमिन दुवैमा रहेको छ भने ३,७९१ अर्थात् ८२.३१ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ । हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि नगरमा त्यसको प्रभाव कम देखिन्छ । लैङ्गिक भेद्भाव हटाउन नगरले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

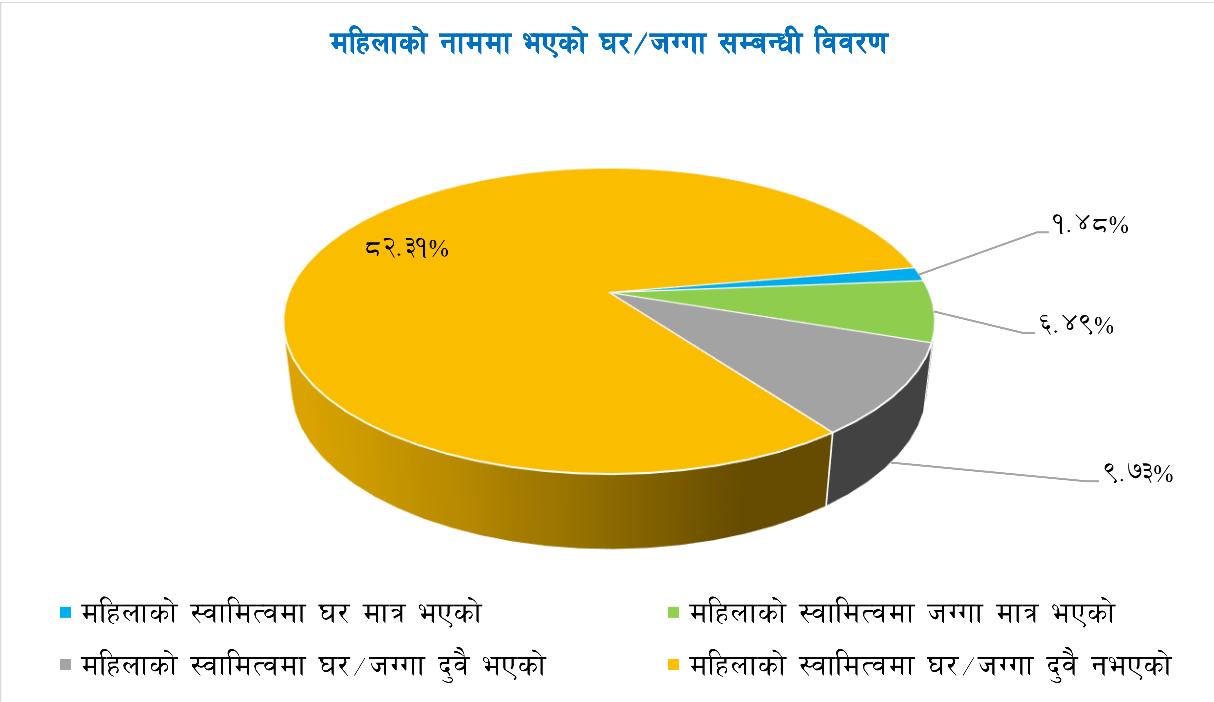

५.५.३ बालक्लव तथा संजालको विवरण

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरू क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब, बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यम बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नितिगत दस्तावेजहरूमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकालाई समूहमा आवद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्त गर्नका लागि विभिन्न स्तरका नीति तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधित्वलाई मान्यता दिइएको छ।

तालिका नं. ९४ : गाउँपालिकामा रहेका बालक्लबको विवरण

वडा नं.	बालक्लवको नाम	सदस्य संख्या		
		लिङ्ग		जम्मा
		बालक	बालिका	
२	प्रतिभा प्रस्तुती बाल समुह	३	१३	१६
कुल संख्या		१		

५.६ युवा तथा खेलकुद र मनोरञ्जन

तालिका नं. ९५ : गाउँपालिकामा रहेका युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको विवरण

क्र.सं.	युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको नाम	वडा नं.	ठेगाना
१	न्यू युवा क्लब ढिकुरे	१	ढिकुरे बजार
२	राम मन्दिर युवा क्लब	१	राममन्दिर
३	मिलिजुली युवा क्लब	२	ढिकुरे
४	बराफेदी युवा क्लब	२	बराफेदी
५	भैरवी युवा क्लब	२	बाह्रबिसे
६	न्यू लब्धु युवा क्लब	२	लब्धु
७	सुन्दरीटार युवा क्लब	२	सुन्दरीटार
८	चौतारी युवा क्लब	२	लबले
९	चौखडा युवा क्लब	३	
१०	मालकोट युवा क्लब	३	
११	पञ्चकन्या युवा क्लब	३	
१२	जनजागरण युवा क्लब	४	पनेर खेत
१३	सुन्दर विहान युवा क्लब	४	ठूलो चौर
१४	न्यू परिवर्तन युवा क्लब	५	जातेफेद
१५	प्रगतीशिल युवा क्लब	५	कल्छेपाखा
१६	थानसिङ्ग युवा क्लब	६	फगटे

स्रोत: लिखु गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७७

५.६.१ खेलमैदान, पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरन्जनस्थल सम्वन्धी विवरण

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल अनुशासन र खेलकुद विकासलाई बल पु¥याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ। यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केही मात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वस्थ शारीरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्यून लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ।

गाउँपालिकामा मनोरञ्जनको लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू नभएपनि भलिबल तथा फुटबल मैदानहरू खुल्ला जमिन, चौर, पार्कहरूमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरको पाइन्छ तर ती खुला जमिन, चौर तथा खेलमैदान व्यवस्थित मैदानको रुपमा विकसित भईसकेको छैन । यहाँका किसानहरू धेरै समय आफ्नो खेत बारीमा बिताउने गर्दछन् भने फुर्सदको समयमा उनिहरू त्यहाँको स्थानीय प्राकृतिमा रमाउने र आफ्नो पहुँचमा रहको मनोरञ्जनका क्रियाकलापहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा रहेका खेलकुद मैदान सम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९६ : रंगशाला, खेल मैदान, व्यायामशाला, पौडी पोखरी सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	खेल मैदान	वडा नं.	स्थान	अनुमानित क्षेत्रफल
१.	खरेल डिही खेल मैदान	१	खरेल डिही	४ रोपनी
२.	कल्छेपाखा खेल मैदान	५	कल्छेपाखा	६ रोपनी

स्रोतः लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय,२०७७

गाउँपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन् । गाउँपालिकाको पर्यावरणीय प्रणालीलाई सुरक्षित गरी हरित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न यी क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्नु आवश्यक छ। दैनिक नियमित कामकाजबाट पर रही मानसिक स्फूर्ति र स्वच्छताका लागि मनोरञ्जनको आवश्यकता पर्दछ। मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो ।

सार्वजनिक सम्पदाको रुपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रुपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके गाउँपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवश्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन् । यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विश्राम स्थल तथा गाउँपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन् ।

५.७ शान्ति सुरक्षाको विवरण

संविधानमा उल्लेख भए अनुरुप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ। हरेक राष्ट्रका नागरिकहरूलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो । नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ । यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

गाउँपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन । गाउँपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसाका घटनाहरू यदाकदा हुने गरेको स्थानीयबासीको भनाई छ । यस

गाउँपालिकाको वडा नं. १, ढिकुरेमा इलाका प्रहरी कार्यालय, वडा नं. ६ कुमालठाँटीमा छहरे अस्थायी प्रहरी चौकी रहेका छन् ।

५.७.१ सुरक्षा निकायसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ९७ : गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख सुरक्षा निकायहरुको विवरण

क्र.सं.	सुरक्षा निकायहरूको नाम	रहेको स्थान	कैफियत
१.	इलाका प्रहरी कार्यालय	वडा नं. १, ढिकुरे	
२.	छहरे अस्थाइ पुलीस चौकी	वडा नं. ६, कुमाल ठाँटी	

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

५.७.२ शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. ९८ : शान्ति सुरक्षाको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	शान्ति सुरक्षाको अवस्था				जम्मा परिवार संख्या
	एक्लै हिडडुल गर्न सुरक्षित महसुस गर्ने		एक्लै हिडडुल गर्न सुरक्षित महसुस नगर्ने		
	परिवार संख्या	प्रतिशत	परिवार संख्या	प्रतिशत	
१	८९९	९७.२९	२५	२.७१	९२४
२	६५५	१००.००	०	०.००	६५५
३	८६६	९७.०९	२६	२.९१	८९२
४	७८३	९९.४९	४	०.५१	७८७
५	५६३	९७.९१	१२	२.०९	५७५
६	७६६	९९.०९	७	०.९१	७७३
जम्मा परिवार	४५३२	९८.३९	७४	१.६१	४६०६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कुल ४,६०६ घरपरिवारलाई तपाईं बसोबास गरेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिडडुल गर्न सुरक्षित महसुस गर्नु हुन्छ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा ४,५३२ अर्थात ९८.३९ प्रतिशतले सुरक्षित महसुस गर्छु भन्ने जवाफ दिएका छन् भने ७४ अर्थात १.६१ प्रतिशतले सुरक्षित महसुस गर्दिन भन्ने जवाफ दिएका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

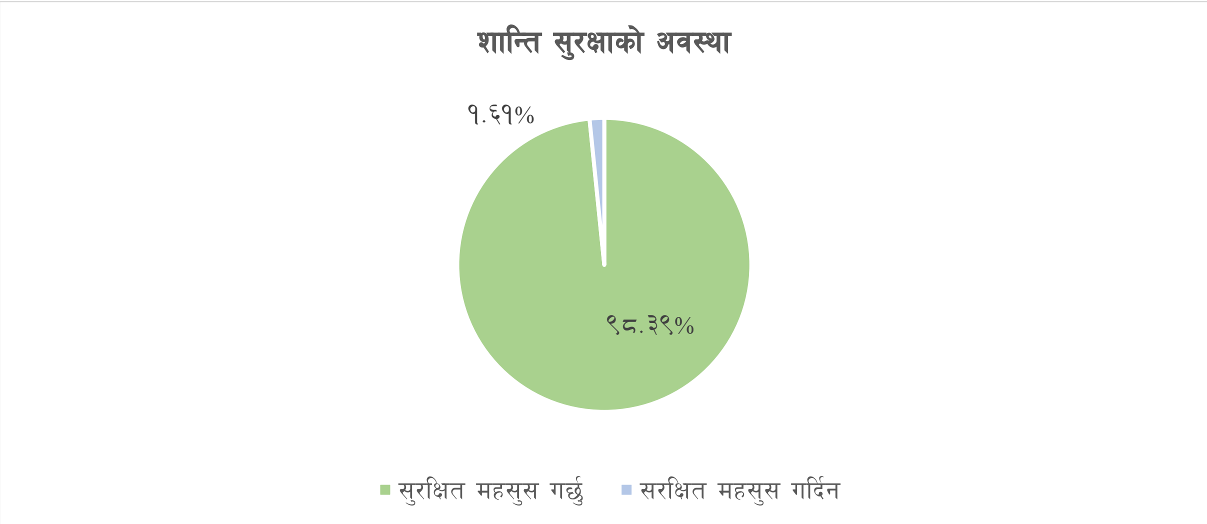

खण्ड - ६: जलवायु, वन तथा वातावरण

६.१ जलवायु

समयको अन्तरालमा पृथ्वीको वायुमण्डल, हावाको गति र मौसममा भएको परिवर्तनका कारण पृथ्वी तथा यसको कुनै भागको औसत मौसममा आएको परिवर्तनलाई नै जलवायु परिवर्तन भनिन्छ। जलवायु परिवर्तनका कारण मौसममा फेरवदल हुने, वर्षा समयमा र नियमित नहुने, मौसमी फलफूल तथा तरकारीमा फेरबदल हुने, हिमगलन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हुरीबतास हुने आदि असर देखा पर्छन् । विश्वव्यापी रुपमा बढेको जलवायु परिवर्तन २१ औं शताब्दीको सबैको साझा चुनौतीको विषय रहेको छ। एक राष्ट्रको एकल प्रयासले मात्र यसको न्यूनीकरण सम्भव नहुने भएकाले यसका असर न्यूनीकरणको लागि सबैको साझा चासो र सहयोग आवश्यक देखिन्छ। विश्वका अधिकांश मुलुकमा जलवायु परिवर्तनको असर देखापर्न थालेको छ।

जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्नको लागि भएका प्रयासहरू:

अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू

- विभिन्न राष्ट्रहरू सम्मिलित पृथ्वी सम्मेलन र त्यसले पारित गरेका एजेन्डाहरू
- समय-समयमा हुँदै आएका कोप सम्मेलनहरू
- विश्वका राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्न माल्दिभ्सद्वारा पानीमुनि मन्त्रिपरिषद् बैठक भएको,
- क्योटो प्रोटोकल अभिसन्धि जारी गरिएको
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी अभिसन्धि, १९९२ जारी भएको
- हाम्रो साझा भविष्य नामक प्रतिवेदनलगायत अन्य थुप्रै प्रयास भएका

राष्ट्रिय प्रयासहरू

- नेपालको वर्तमान संविधानको भाग ३ को धारा ३० मा स्वच्छ वातावरणसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रुपमा समावेश गरिएको,
- धारा ५१ को राज्यको नीतिमा प्रकृतिको संरक्षण र संवर्द्धनमार्फत जलवायु परिवर्तनलाई न्यूनीकरण गरी यसवाट बच्ने उपायहरूको अवलम्बनमा जोड,
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको स्थापना गरिएको,
- वातावरण ऐन २०५३ र नियमावली २०५४ को व्यवस्था भएको, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को व्यवस्था गरिएको,
- जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि भएका राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सभा-सम्मेलनको नेपाल पक्ष राष्ट्र भई सोही अनुरुपको कार्य भएको,
- यस सम्बन्धमा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्न सगरमाथाको आधार-शिविर कालापत्थरमा र मुगुको रारामा मन्त्रिपरिषद्को बैठक बसेको,
- जलवायु परिवर्तन नीति २०७५ तर्जुमा भएको,

६.१.१ जलवायुको समग्र विवरण

कुनैपनि स्थानको समग्र विकासमा जलवायुको अवस्थाले व्यापक असर पार्दछ। अर्कोतर्फ नेपालमा विषम भौगोलिक अवस्था भएकाले भौगोलिक अवस्था अनुरुपको हावापानी हुने हुनाले मानिसको समग्र जीवनशैली, चालचलन, उत्पादन प्रणाली लगायत समग्र मानव जनजीवनका आयामहरूसँग जलवायुका पक्षहरू अन्तर

सम्बन्धित हुन्छन् । उदाहरणका लागि उच्च हिमाली भेगमा भौगोलिक हिसाबले जटिल भू-धरातल हुन्छ भने हावापानी पनि शीत प्रधान हुन्छ । हिउँदयाममा हिमपात हुने र खेतिपाती निकै नगण्य मात्रामा हुने गर्दछ । यसर्थ हावापानी बारेमा जानकारी हुनु अत्यन्त आवश्यक रहेको छ ।

६.१.२ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू

कुनैपनि स्थानको जलवायुले त्यहाँका मानिसहरूको जनजीवनलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ भने प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरूले समेत जलवायुलाई उत्तिकै असर गर्दछ । विशेषगरी विश्वमा भएको औद्योगिक क्रान्ति, विज्ञानको विकास, इञ्जिनहरूको विकास, जनसंख्या वृद्धि आदिले वनजंगल र पर्यावरणमा व्यापक नकारात्मक असर परेको छ। विशेष गरी व्यापकरुपमा भईरहेको कार्बन उत्सर्जन र क्लोफ्लोरो कार्बन जस्ता रसायनहरूको कारण हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) वृद्धि भई विश्वको तापक्रम क्रमश वृद्धि हुन थालेको छ। यसले व्यापकरुपमा जलवायु परिवर्तन भई त्यसका असर स्वरुप अतिवृष्टि, अनावृष्टि, प्राकृतिक विपद्हरू, बाढी, पहिरो, सामुद्रिक तटहरूका डुबान जस्ता समस्या देखापर्न थालेको छ । यसले स्थानीय स्तरबाटै विकास निर्माण तथा मानवीय व्यवहारहरूमै परिवर्तन गरी जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्ने वातावरण मैत्री व्यवहारहरू अवलम्बन गर्नु अनिवार्य भएको छ ।

६.१.३ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू

माथि उल्लेख गरिए जस्तै जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरू नै हुन्। तसर्थ जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्न यिनै मानवीय गतिविधिहरूलाई व्यापकरुपमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसो गर्दा वातावरणमैत्री व्यवहारहरूलाई संवेदनशील हिसाबले अभ्यास गर्नुपर्दछ । अर्कोतर्फ मानवीय व्यवहारहरूमा पूर्ण नियन्त्रण गर्नु असम्भव जस्तै हुन्छ । तसर्थ जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई पूर्णत शुन्यमा झार्न सकिँदैन। यस परिस्थितिमा त्यस्ता असरहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि स्थानीयस्तर बाटै जलवायु अनुकूलताका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुपर्दछ।

६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता

लिखु गाउँपालिकाको कूल भ-ूभाग मध्ये उल्लेख्य क्षेत्र अर्थात ३४.३४ प्रतिशत भूभाग वनजंगलले ओगटेको छ । दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस गाउँपालिकामा वनजंगल क्षेत्रबाहेक रहेको बाँझो जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गरेमा गाउँपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रुपमा विकास गरी सिमित मात्रामै भएपनि वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ। त्यसैगरी भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरुमा वृक्षारोपण, बाँध निर्माण, तारजाली, तटबन्ध तथा परम्परागत बाढी नियन्त्रण र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ ।

६.२.१ गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण

प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण

यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा बाघ, मृग, स्याल, दुम्सी, बादर, बदेल, चितुवा, स्याल, वन विरालो आदि रहेका छन् ।

प्रमुख चराचुरुङ्गीहरूको विवरण

यस गाउँपलिकामा पंक्षी प्रजातिमा डाँफे, मुनाल, काँडे भ्याकुर, कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, कऱ्याङकुरुङ, सारस आदि छन् ।

घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपलिकामा विशेष गरी घिस्रने जीवजन्तु अन्तर्गत सर्प, पानी सर्प, छेपारो, गोहोरा, सुन गोहोरो, कछुवा, भ्यागुता पाइएका छन् ।

कीरा फट्याङ्ग्राहरू

पुतली, रात्रीचर पुतली, खवटे कीरा, फट्याङ्ग्रा, पतेरा, गाइनेकीरा, झ्याउँकीरी, लाही, किथिर्का, जुनकीरी, अरिगाल, मौरी, सिङ्गुस, माकुराहरु, सुलसुले, शंखेकीरा, चिप्लेकीरा, कछुवा, माछा, अरिगाँठे, कनसुत्ले, जुका आदि पाइन्छन् ।

बनस्पती सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा उतिस, सल्लो, गोब्रेसल्लो, साल, बाँझो, चिलाउने, कटुस, मौवा, लाम्पाते, खिर्रो, चाँप, खयर, खोटेसल्ला, लालीगुराँस, रातोपाते, घीउकुमारी, हर्रो, बर्रो, अमला, रिठ्ठा, गुर्जो निम, टिमुर, तितेपाती, चिराइतो, सर्पगन्धा, चुत्रो, जीवन्ती/सुनगाभा, घोडटाप्रे, गुराँस, मजिठो, कंटकारी, बाबियो, काफल, सिमली, आँक, केतुकी, वयर, रिट्ठा, सिन्दुरे, ऐसेलु, कुकुरडाइनो, जामुन, धाइरो, अल्लो, सिउँडी, सजिवन, मुसली, किम्बु, , निउरो, कोइरालो, वन केरा लगायतका वनस्पतीका प्रजातिहरु पाइन्छन् ।

जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा तुलसी, हर्रो, बर्रो, गुर्जो, निम, बकाइनो, जामुन, बाबरी, तितेपाती, लप्सी, मौवा, आँक, मौवा, कुरिलो । यी जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

६.२.२ सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक तथा कबुलियति वनको विवरण

क. सामुदायिक वन

सामुदायिक वन भन्नाले सामुहिक हितको लागि वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न उपभोक्ता समूहलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ । स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको नीति अनुसार यस गाउँपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन यिमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरू नै हुन्छन् । यो कार्यक्रम शुरुमा लागू हुँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा

पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरू समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ । जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ । विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्धता हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

गाउँपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वन भित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गै.स.स.हरूलाई गाउँपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. ९९ : सामुदायिक वनहरूको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (हेक्टर)	लाभान्वित घरधुरी
१.	नारायण देवि सा.व	वडा नं १, खरेल डि सेरा	१५७.५९	१५६
२.	गोरखनाथ सा.व	वडा नं १, छापापोखरी, मुरलीटार	१२३.०५	११६
३.	भैरवी सा.व	वडा नं. १, बाह्रबिसे, बराफेदी	४९.४३	१४६
४.	श्री चारसय सा.व	वडा नं. १, लब्धु,लबले	८६.३७	१००
५.	क्षेत्रपाल सा.व	वडा नं २, ब्युरेनी	१६.७५	८२
६.	क्षेत्रपाल सा.व	वडा नं २	११७.९५	८४
७.	रतन देउ सा.व	वडा नं. १, २, माझ खर्क	१७४.४०	२३०
८.	त्रिशुलेपाखा सा.व.	सुर्यमति - ३	१४.३१	६९

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (हेक्टर)	लाभान्वित घरधुरी
९.	पञ्चकन्या सा.व.	सुर्यमति - ३	३७.५०	७८
१०.	चक्रदेवी सा.व.	सुर्यमति - ३	१६	९८
११.	कुमारीदेवी सा.व.	सुर्यमति - ३	४०.५०	४८
१२.	जाल्पादेवी सा.व.	सुर्यमति - ३	६३.८७	७०
१३.	मालाकोट सा.व.	सुर्यमति - ३	८४.९४	५३
१४.	समुन्दादेवी सा.व.	सुर्यमति - ३	७३.१३	६०
१५.	बाघभैरव सा.व.	सुर्यमति - ३	४९.९०	६१
१६.	शक्ति सा.व.	सुर्यमति - ३	६९.६७	९४
१७.	चौघडा कालि वन सा.व	वडा नं ४, चौघडा	१६२.५	५७१
१८.	नचन डाडाँ सा.व	वडा नं. ४, नचन डाडाँ	१०	१५०
१९.	सिन्दुरेपाखा सा.व	वडा नं ५, गणेशथान	२२.१९	१०७
२०.	दक्षिणकाली सा.व	वडा नं. ५, सिद्धी गणेश	४६.८१	१५१
२१.	भेडाराख्ने सा.व	वडा नं. ५, भेडा राख्ने चौर	१०.८७	१०९

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय,२०७८

क. राष्ट्रिय वन

राष्ट्रिय वन भन्नाले वातावरण सन्तुलन कायम राखी वनको विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको उपयोग र विक्रि वितरण गर्न तयार गरिएको वन सम्बन्धी कार्ययोजना भन्ने बुझिन्छ ।

राष्ट्रिय वन भन्नाले निजी वन बाहेक नेपाल भित्रको वन सिमाना लगाईएको वा नलगाईएको सबै वन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वनकाखे छेउछाउमा रहेको पर्ती वा ऐलानी जग्गा तथा वन भित्र रहेको बाटो, पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेत जनाउँछ ।

ख. चकला वन

चकला वन भन्नाले कम्तिमा पाँच सय हेक्टर क्षेत्रफल भएको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भाग भन्ने बुझिन्छ ।

ग. साझेदारी वन

साझेदारी वन भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र उपभोक्ताको साझेदारीमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको कुनै भाग बुझिन्छ ।

घ. धार्मिक वन

धार्मिक वन भन्नाले वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न कुनै धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई सम्झनु पर्छ । लिखुसव डिभिजन अन्तर्गत दर्ता भएका धार्मिक वनहरुको विवरण तपसिलमा उल्लेख गरिएको छ ।

ङ. निजी वन

निजी वन भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गा लगाई हुर्काइएको वा संरक्षण गरिएको वनलाई जनाउँछ । लिखुगाउँपालिकामा दर्ता भएका निजी वनको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

छ. कबुलियति वन

कबुलियती वन भन्नाले (केही नेपाल संसोधन गर्ने ऐन, २०७५ द्वारा थप गरिएको समेत), विभिन्न उद्देश्य प्राप्तिका लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै संस्था वन पैदावारमा आधारित कुनै उद्योग वा समुदायलाई कबुलियत गरी प्रदान गरिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ। राष्ट्रिय वन ऐन, २(४) को परिच्छेद-६ मा उल्लेख भए अनुसारको राष्ट्रिय वनको भागलाई नै कबुलियती वन भनिन्छ। कबुलियती वन देहाय बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिको लागि छुट्याइएको हुन्छ।

(क) वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न,
(ख) वृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी बिक्रि वितरण गर्न वा उपयोग गर्न,
(ग) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी पर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न,
(घ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कृषि वन बाली कार्य सञ्चालन गर्न,
(ङ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कीट, पतङ्ग तथा वन्यजन्तुको फार्म सञ्चालन गर्न ।

६.३ जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्र

६.३.१ प्रमुख नदी तथा खोलाहरू

गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदि नाला तथा खोलाहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रुपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता नदी तथा खोलाहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत बेलाबखत आंशिकरुपमा सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव वस्तीको विकास र बसाईसराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी/खोला मा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ ।

तालिका नं. १०० : गाँउपालिकामा भएका नदीनाला, खोला, ताल, पोखरी, सिमसार क्षेत्र, झरनाहरूको विवरण

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छोएको वस्तीहरु	प्रकोप (नदी, कटान, बाढी, पहिरो)
१.	तादी	१	ढिकुरे	
			कटहरेटार	
			राममन्दिर	
			नरदेउ	
			कस्तुरीटार	
२.	ढुङ्गे खहरे	१	ढिकुरे, पिपल, चौत्राडी	
३.	खानी खहरे	१	बाह्रबिसे, फेदि, त्रिवेणी	
४.	दाबे सुआरा	१	बराफेदी	
५.	कुसुम खोला	१	सेरा	

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छोएको वस्तीहरु	प्रकोप (नदी, कटान, बाढी, पहिरो)
६.	तादी खोला	२	लब्धु	
७.	खानी खहरे	२	ब्यूरेनी ,बाह्रबिसे	ब्यूरेनी, बाह्रबिसे कटान
८.	ढुङ्गे खहरे	२	बगर बजार	बगर बजार कटान
९.	लिखु	३	डुडे बगैचा, गडखार पुल, पट्टबारी	
१०.	तादी	३	पट्टाबारी, ढिकुरे, चौखडा, मालकोट	
११.	कल्से खोला	३		
१२.	सिन्दुरे	३	पाण्डेप गाउँ, वइनटार, नकटा चौर, डुम्रि चौर	
१३.	सुपारी खोल्सी	३		
१४.	तादी खोला	४	थानसिङ, सूर्यमति	
१५.	लिखु	४	गणेशथान माछा पोखरी, खानीगाउँ	
१६.	लिखु	५	नयाँबस्ती, थापाटोल	कटान
१७.	सिन्धुरे	५	बागे, अधिकारीटोल	कटान
१८.	जातेखहरे	५	अमिलवोटे	बाडी पहिरो
१९.	राक्से खहरे	५	सँगमचोक वस्ती	डुवान
२०.	लिखु	६	कुमालठाँटी, छहरे, सेरा डिल	कटान
२१.	छहरे	५	छहरे बजार, भट्टथोक	
२२.	सिन्दुरे	६	हास्से टोल, लाम्पाटी, मकैचौर	
२३.	जोगी	६	सेरा डिल	पहिरो बाढी
२४.	फगटे	६	कुमाल ठाँटी, फगटे टोल	,,

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

६.४ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

गाउँपालिकाका पहाडी भीर तथा खोचहरू, नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। प्राकृतिक वातावरणमा असर पर्ने मानवीय गतिविधिका कारणबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृत्ति एवं खोलाबाट अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलतः गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरि नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले भूकम्पीय प्रकोपका कारण समेत यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। यसक्रमलाई रोक्नको लागि ढल निकासको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै, अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालीन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरि वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालीन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नेतर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ। उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

६.४.१ प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण

तालिका नं. १०१ : प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको परिवारको विवरण

प्राकृतिक प्रकोपको किसिम	वडा नं.						जम्मा
	१	२	३	४	५	६	
बाढीको जोखिम	६	१७१	९५	२८	४०	१५	३५५
पहिरोको जोखिम	३०	७२	६०२	१४३	१३	८०	९४०
डुबानको जोखिम	१	३	३१	२५	३१	२०	१११
कटान	१४	३	५९	११	०	१८	१०५
डढेलो	२२९	६५	३६१	२२	१	६७	७४५
हुरिबतास	६१२	१७५	५१९	१७४	११४	२८०	१८७४
असिना	६१९	११	११६	९०	१	४३	८८०
वन्यजन्तुको जोखिम	१६	५	३८९	५६	१२	३९	५१७
चट्याङ	६१३	५२	१९०	१८९	१	८३	११२८
शीतलहर	४	१३	४	१३	०	२	३६
अन्य	३	४४	०	८	१	१	५७
कुनै पनि जोखिम नभएको	२२०	२४०	३१	३६९	३८७	४२१	१६६८
जम्मा	९२४	६५५	८९२	७८७	५७५	७७३	४६०६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

६.४.२ संभावित प्राकृतिक प्रकोपको विवरण

तालिका नं. १०२ : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागू नभएको	जुनसुकै समयमा
२	पहिरो	भौगोलिकरूपले विकट तथा नाङ्गा डाँडा पाखाहरू तथा भुकम्प प्रभावित भीर पाखाहरूमा पहिरो जाने गरेको ।	असार -असोज
३	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषत: साना ठूला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै सङ्ख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
४	डढेलो	गाउँपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, बाढी विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको। साथै डढेलोको समस्या पनि देखिन्छ।	चैत्र–जेष्ठ
५	महामारी	प्रकोपका रूपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतनाकमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
६	कोरोना भाइरस, वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयमा
८	जङ्गली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजङ्गल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरूमा (बाँदर, बँदेल, बाघ) आदिको आक्रमण तथा बदमासीको डर त्रास भईरहन्छ।	जुनसुकै समयमा
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

स्रोत: जिल्ला समन्वय समिति, २०७८

तालिका नं. १०३ : गाउँपालिकामा रहेका विपद्‌बाट संवेदनशील क्षेत्र

प्रकोप	वडा नं.	क्षेत्र
बाढी	१	ढिकुरे, बराफेदी
पहिरो	१	खानीगाउँ
धाके खोला बाढी पहिरो	२	चारचौतारा
तादी खोला कटान	२	लब्धु, लबले
खानी खहरे कटान डुवान	२	ब्यूरेनी, बाह्रबिसे, शान्ति नगर

स्रोतः लिखु गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७८

खण्ड - ७: भौतिक विकास

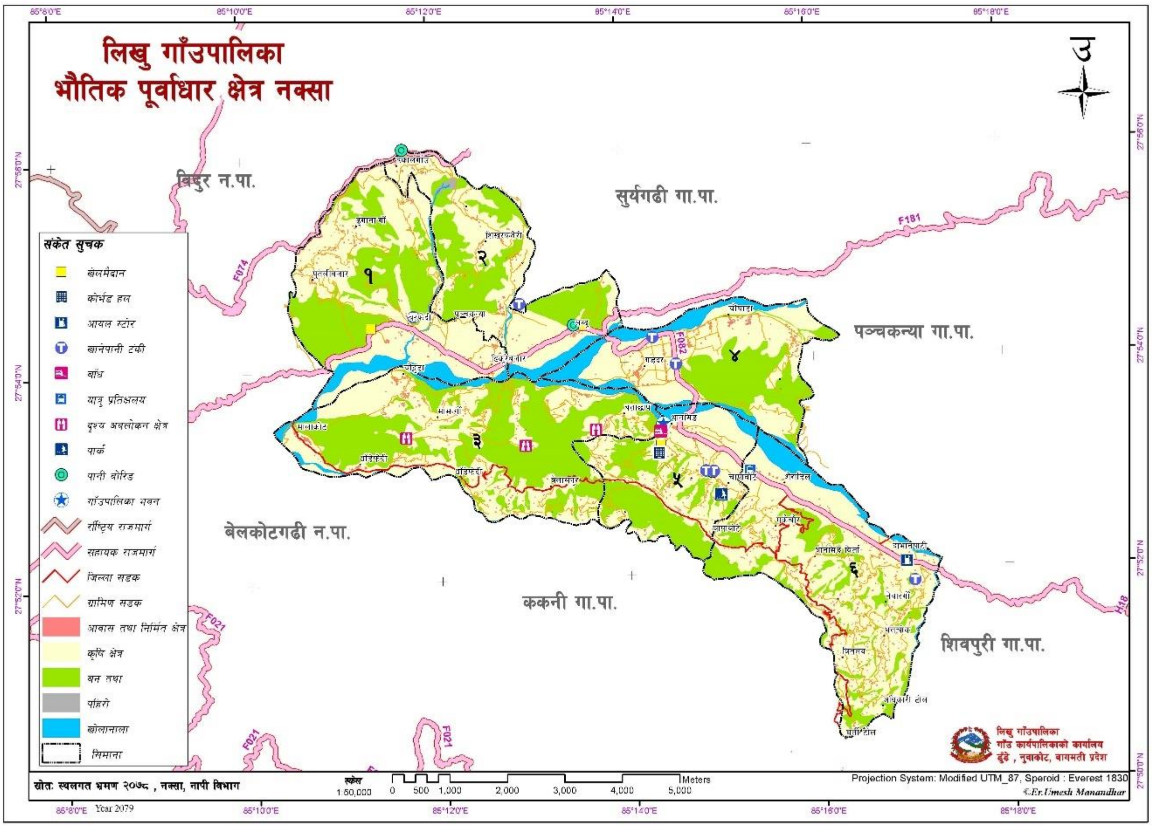

नक्सा नं. ३ : *गाउँपालिकामा रहेको भौतिकपूर्वाधारको नक्सा*

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई

तालिका नं. १०४ : गाउँपालिकामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
१.	सानिटार खा.पा तथा सरसफाइ	वडा नं. १	२५	सनिटार
२.	रावलस्वाँरा खा.पा	वडा नं. १	१००	रावल सवारा
३.	कैदलेवोट खा.पा	वडा नं. १	२५	कैदलेवोट, वोरापानी
४.	रातमाटे सानीपौवा खा.पा	वडा नं. १	१००	सानीपौवा टोल
५.	पिप्ले लामिछाने टोल खा.पा	वडा नं. १	८०	पिपले फाट
६.	चिलाउने पानी खा.पा	वडा नं. १	६०	गैरा थोक, रावल सुवारा देखि दावे सुवारा
७.	चौतारा डि खा.पा	वडा नं. १	८०	चौतारा डि एरिया
८.	ढिकुरे खा.पा	वडा नं. १	२५०	ढिकुरे, पिपलेफाट, कटहरे फाट राममन्दिर
९.	त्रिवेणी खा.पा	वडा नं. १	२५०	ढिकुरे राम मन्दिर, बाह्रविसे, खरेल डि, चिसापनी
१०.	खरेल डी खा.पा	वडा नं. १	२५	खरेल डि
११.	मुरलीफेदी खापा	वडा नं. १		
१२.	राम्चे खापा	वडा नं. १		
१३.	लब्धु खा.पा	वडा नं. २	१५०	लब्धु गाउँ

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
१४.	लब्धु डिप बोरिङ खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		
१५.	लवले खा.पा	वडा नं २	५०	लवले,वगर बजार
१६.	पाउदुरे खा.पा	वडा नं २	४०	पाउदुरे
१७.	शिखरकठेरी माझिपानी खा.पा	वडा नं २	७०	शिखर कटेरी माझीपानी
१८.	खानी गाउँ ७,८,९ खा.पा	वडा नं २	२००	खानी गाउँ, किनापति
१९.	सुन्दरीटार खा.पा	वडा नं २	५५	सुन्दरीटार गाउँ
२०.	लिखु १,२ डिप बोरिङ	वडा नं २	२००	आपचौर, तल खानी, किनापटि, ढकालगाउँ, छ घरे टोल, धमला गाउँ, चुलीडाडाँ
२१.	ब्युरेनी बाह्रबिसे खापा	वडा नं २		ब्युरेनी, बाह्रबिसे, खुर्सानी चौर
२२.	रुद्राक्षघारी सरसफाइ तथा खा.पा	वडा नं ४	७५	चौघडा बजार एरिया, पोखरेल छाप
२३.	गडखार बगैचा खा.पा तथा सरसफाइ खा.पा उ.स	वडा नं. ४	१५०	बिच बगैचा, मिरमिरे चौतारा, राधाकृष्ण मन्दिर एरिया
२४.	नचन डाडाँ एक घर एक धारा खा.पा.उ.स	वडा नं. ४	७५	नचन डाडाँ
२५.	गड्खार खा.पा एक घर एक धारा	वडा नं. ४	३००	गड्खार गाउँ, भक्तलाल चौतारा, पड्वा टार, चन्दन टोल
२६.	चौघडा खानेपानी एक घर एक धारा	वडा नं. ४		
२७.	वेलासपुर खा.पा आयोजना	वडा नं ५	१६०	
२८.	थानसिङ्ग फाँट खा.पा.आयोजना	वडा नं. ५		निर्माण सकिनै लागेको
२९.	महादेवटार खा.पा. आयोजना	वडा नं. ५		महादेवटार
३०.	डिपबोरिङ फाँट खानेपानी	वडा नं. ५		
३१.	थानसिङ्ग फाँट बृहत खा.पा.आयोजना	वडा नं. ६	६००	छहरे कुमाल ठारी, सेरा डिल दोवाडे
३२.	मकैचौर खा.पा आयोजना	वडा नं. ६	४४	मकै चौर
३३.	बतासे खा.पा आयोजना	वडा नं ६	४४	आयुरवेद टोल
३४.	पाठकटोल खा.पा आयोजना	वडा नं. ६	६०	पाठक टोल

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क)

तालिका नं. १०५ : खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	पाइप धारा (घरपरिसर भित्र)	पाइप धारा (घरपरिसर भित्र)	ट्यूबवेल/हाते पम्प	ढाकिएको ईनार	खुला ईनार/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	अन्य	जम्मा
१	८	२३३	०	६६	५२	५६४	०	१	९२४
२	७	४१६	१	११७	१०६	८	०	०	६५५
३	४	७१५	०	३	५२	११८	०	०	८९२
४	८६	६९३	१	२	२	०	०	३	७८७
५	११	१२६	०	४२	१००	२९६	०	०	५७५
६	२३६	४२४	०	४३	१४	५३	२	१	७७३
जम्मा	३५२	२६०७	२	२७३	३२६	१०३९	२	५	४६०६
प्रतिशत	७.६४	५६.६०	०.०४	५.९३	७.०८	२२.५६	०.०४	०.११	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

यस गाउँपालिकामा रहेका ४६०६ घरपरिवारहरू मध्ये धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र) बाट पिउनेको संख्या ३५२ अर्थात ७.६४ प्रतिशत र धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर) बाट पिउनेको संख्या २६०७ अर्थात ५६.६० भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ । खुला इनार/कुवाको पानी पिउने परिवारको संख्या ३२६ अर्थात ७.०८ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी मुल धाराको पानी प्रयोग गर्नेको संख्या १०३९ अर्थात २२.५६ प्रतिशत रहेको छ । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ । वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

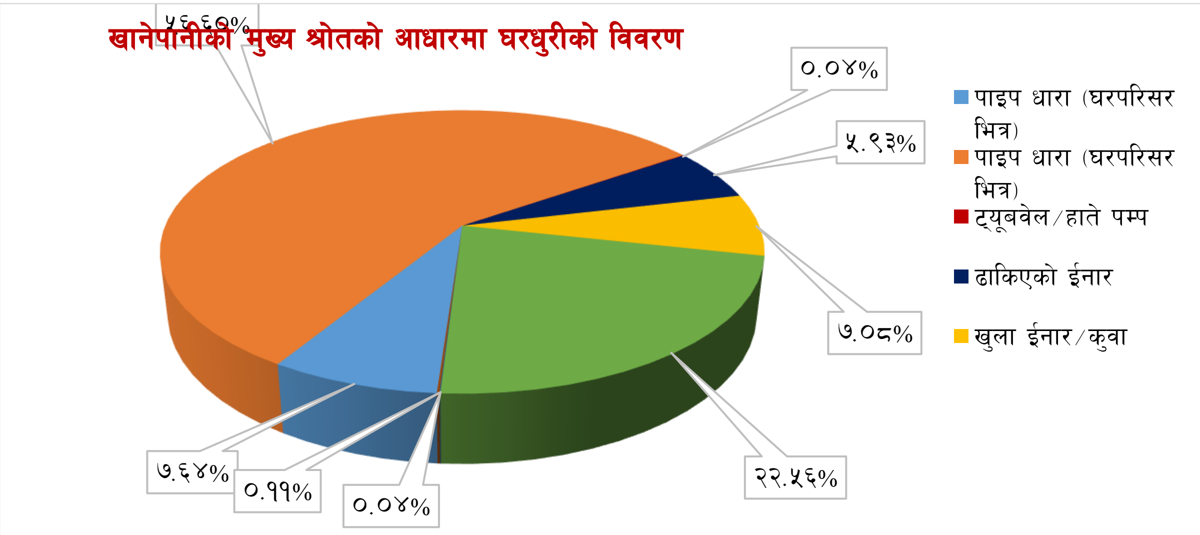

Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG – 6)आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ। दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचासमेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेजअनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । जसअनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कूल ज.स.को ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ । उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम जनसाधारणको जनस्वास्थमा सुधार गर्न पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलाउनु पर्ने देखिन्छ ।

७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. १०६ : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

वडा	उमाल्ने	फिल्टर गर्ने	औषधी (पियुष आदि) राख्ने	अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)	केही नगर्ने र सिधै खाने	जम्मा
१	४	१३	५	०	९०२	९२४
२	६३	१७४	०	३	४१५	६५५
३	३६	२५	०	०	८३१	८९२
४	३२	५७	०	१	६९७	७८७
५	३८	३०	४	०	५०३	५७५
६	४३	५०	०	०	६८०	७७३
जम्मा	२१६	३४९	९	४	४०२८	४६०६
प्रतिशत	४.६९	७.५८	०.२०	०.०९	८७.४५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकाका कुल घरपरिवार मध्ये ४०२८ अर्थात ८७.४५ प्रतिशत घरपरिवारहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट प्राप्त पानी सिधै पिउने गरेको पाइयो । प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ । यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सर जस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र गाउँपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । गाउँपालिकामा पानी उमालेर पिउने परिवार संख्या २१६ अर्थात ४.६९ प्रतिशत र फिल्टर गर्ने परिवारको संख्या ३४९ अर्थात् ७.५८ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ । फिल्टर, औषधि (पियूष आदि) र अन्य विधि अपनाउने गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य रहेकोले पानी शुद्धीकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ । जीवनको आधारको रुपमा रहेको स्वस्थ्य र सुक्षित पानी बहुआयिमिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेका हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको सम्पन्नतालाई समेत इंगित गर्दछ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

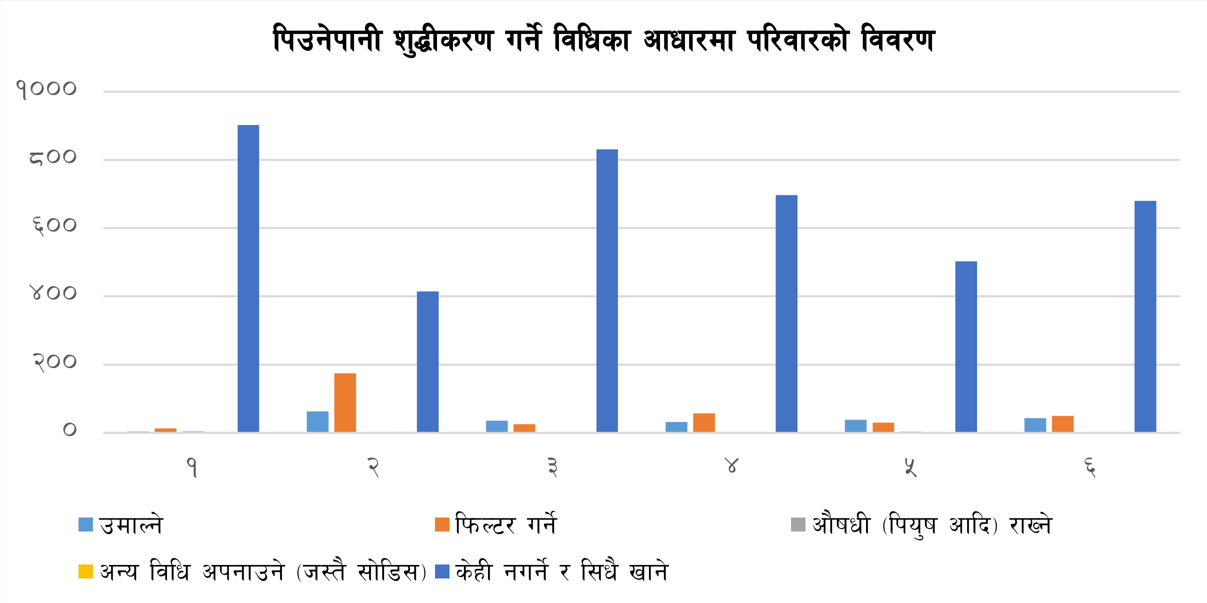

७.१.३ चर्पीको प्रकारको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १०७ : परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	साधारण चर्पी	सामुदायिक चर्पी	चर्पी नभएको	जम्मा
१	६८३	२०	२१६	१	४	९२४
२	३९१	४	२५१	१	८	६५५
३	११	१	८६९	११	०	८९२
४	२४८	१	५२०	०	१८	७८७
५	६४	२	५०८	१	०	५७५
६	१६२	२	६०८	१	०	७७३
जम्मा	१५५९	३०	२९७२	१५	३०	४६०६
प्रतिशत	३३.८५	०.६५	६४.५२	०.३३	०.६५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा कुल घरपरिवारहरू मध्ये २९.९ प्रतिशतले फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल), ३.८ प्रतिशतले फ्लस भएको (सेप्टि ट्याङ्क) भएको चर्पी, ६३.२ प्रतिशतले साधारण चर्पी, १.१ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पी र २.० प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

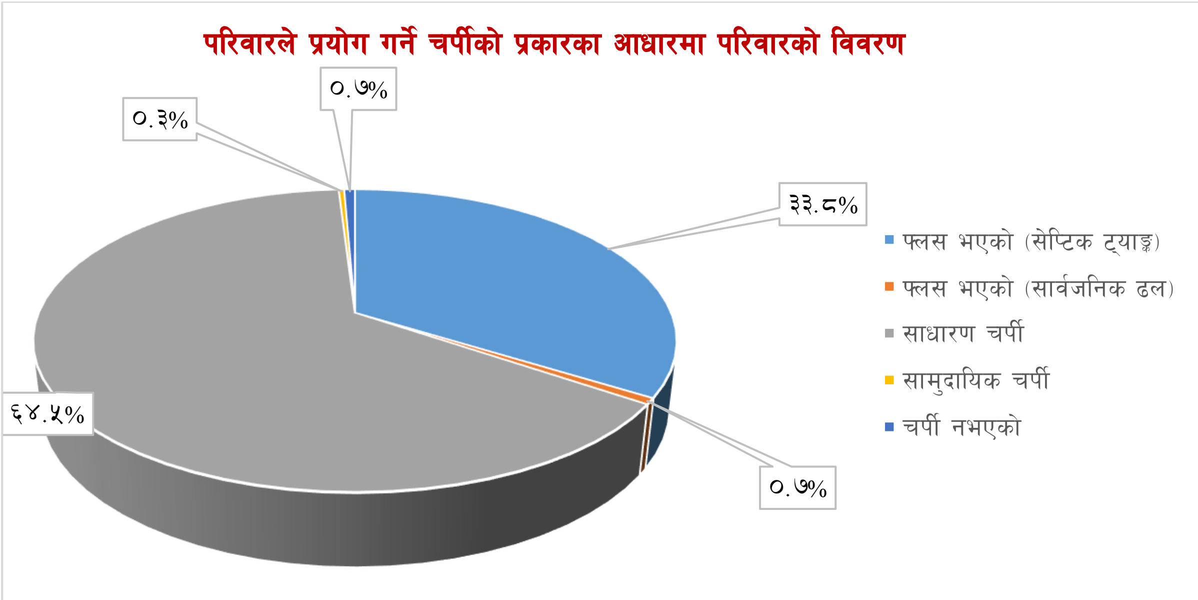

७.१.४ सार्वजनिक शौचालयको विवरण

निजी घर तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा हात धुने पानी सहित शौचालय हुनुपर्दछ। विपन्न समुदायका परिवारहरूले आफै शौचालय निर्माण गर्न नसकेको अवस्थामा स्थानीय सरकारले शौचालय निर्माणमा अनुदान दिनुपर्ने हुन्छ। यस गाउँपालिकामा भएका सार्वजनिक शौचालयको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १०८ : सार्वजनिक शौचालयको विवरण

क्र.सं.	शौचालय रहेको स्थान	ठेगाना
१.	ढिकुरे	वडा नं. १
२.	निरन्जना मन्दिर वेलासपुर	वडा नं. ५
३.	कालिका मन्दिर	वडा नं. ५

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

७.१.५ फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी घरपरिवारको विवरण

विशेषगरी शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा जनघनत्व बढी हुने भएका कारण मानव उत्सिर्जित तथा उद्योगधन्दा र कलकारखानाबाट निस्कने फोहरले बस्तीको सौन्दर्यलाई विरुप पार्नुको साथै सार्वजनिक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ। यस्तो अवस्थामा सरकार तथा समुदाय दुवैको तर्फबाट फोहर व्यवस्थापन प्रणालीलाई दीर्घकालीन रुपमा सम्बोधन गर्नुपर्दछ। फोहरले स्वास्थ्य र सौन्दर्य दुवैलाई हानी गर्दछ भन्ने कुरा हृदयंगम गर्दै फोहरको समुचित व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। कतिपय कुहिने प्रकृतिको फोहरबाट प्राङ्गारिक मल पनि बनाउन सकिन्छ

तालिका नं. १०९ : फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण

वडा	घरमा नै लिन आउँछ	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/ क्यानमा	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/ सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने	अन्य	जम्मा
१	१	३४३	२९९	१४	०	०	२६६	१	९२४
२	०	१२	४४५	९६	१०२	०	०	०	६५५
३	६	०	१२५	३	५१०	०	०	२४८	८९२
४	१	४६	३७९	३०४	५०	०	७	०	७८७
५	०	१६	४८३	५७	१८	०	१	०	५७५
६	४	४९	५३७	१२१	४९	८	५	०	७७३
जम्मा	१२	४६६	२२६८	५९५	७२९	८	२७९	२४९	४६०६
प्रतिशत	०.२६	१०.१२	४९.२४	१२.९२	१५.८३	०.१७	६.०६	५.४१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये २२६८ अर्थात ४९.२४ प्रतिशतले आफ्नै घरको कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने), ७२९ अर्थात १५.८३ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फाल्ने, ५९५ अर्थात १२.९२ प्रतिशतले आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने), ४६६ अर्थात १०.१२ प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाउँ/क्यानमा राख्ने, २७९ अर्थात ६.०६ प्रतिशत परिवारले कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको पाइयो भने ०.२६ प्रतिशतको घरमा नै लिन आउने गरेको पाईयो। ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गर्नु सर्वोत्तम हुने भएकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृति अनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमशः भू-प्रदुषण बृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ। अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धिगराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ। तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा सजग बनाई गाउँपालिकामा अव्यवस्थित फोहर व्यवस्थापनलाई समयमै सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

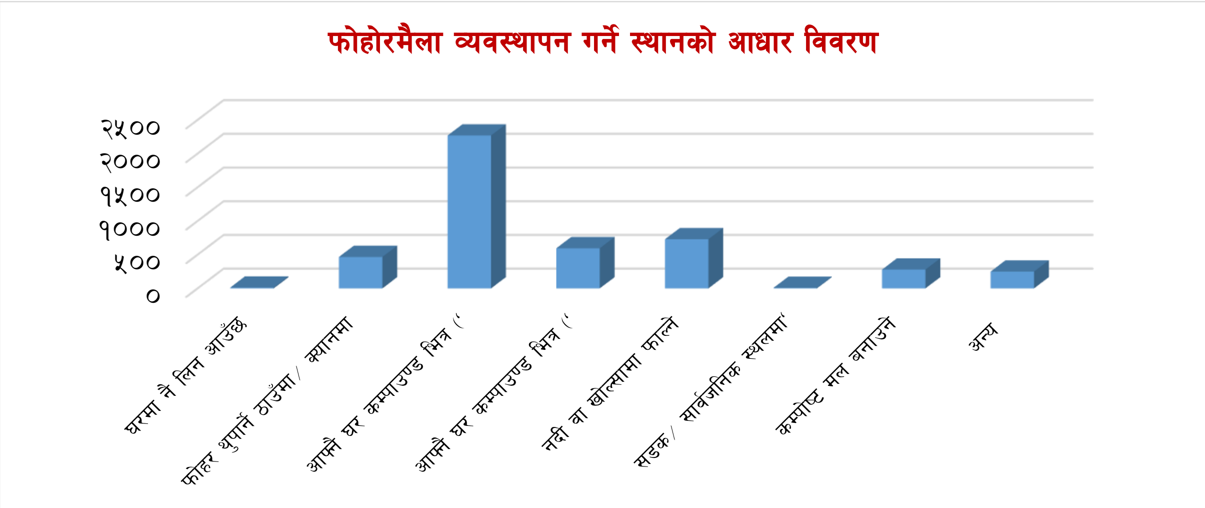

फोहोर व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू :

हाल यस गाउँपालिकामा देखिएका समस्याहरू देहाय बमोजिम रहेको छ :

- फोहोर व्यवस्थापनका नाममा फोहोरहरू खोलाखोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रवृति यत्रतत्र देखिन्छ। यसरी फालिएको फोहोर वर्षातका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्सा तथा नदीका तल्लो भाग सम्म पुऱ्याएर प्रदुषणलाई बिस्तारित गर्दछ।
- जमीनका होचाभाग पानीका स्रोत पनि हुने भएका र तिनै पानी सतहमा देखिने एवं जमीनको भित्रपनि छिरेर जाने हुँदा होचा भागमा फालिएको फोहोरले सतहको पानी तथा जमीन भित्रको पानी समेतलाई प्रदुषित गर्दछ।

फोहोरमैला व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

- भान्छाकोठाबाट निस्केको फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने गरी छुट्याउने।
- कुहिनेलाई मलमा प्रयोग गर्न तालिम तथा हरेक घरधनीलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यक्रम गाउँपालिकाले गर्ने।
- नकुहिने फोहोरलाई पून: विभिन्न तहमा छुट्याउने जस्तै काठ, प्लाष्टीक, धातु, सीसा। यी फोहोरलाई आवश्यकताअनुसार पहिचान गरिसकेपछि पून: प्रयोगमा आउनेलाई सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापन तर्फ जोड दिने। यस गाउँपालिका क्षेत्रका खुला स्थान जहाँ पानीको स्रोत छैन त्यहाँ वैज्ञानिक तवरबाट छनौट गर्न व्यवस्था गर्ने।

७.१.६ ढल निकासको तथा ल्याण्डफिल साइटको अवस्था

शहर बजार केन्द्र र एकीकृत बस्ती भएका ठाउँमा ढल निकासको राम्रो प्रबन्ध हुनु आवश्यक छ। ढल निकास पनि भौतिक विकासको एक महत्वपूर्ण पूर्वाधार हो। सडक निर्माणसँगै ढल निकासको व्यवस्थापन भएको खण्डमा सरकार पूर्वाधार विकासमा गरिने दोहोरो खर्चबाट बच्दछ। यसका अलावा मानव बस्तीबाट उत्सर्जित फोहरलाई मानव बस्तीभन्दा निश्चित टाढाको दुरीमा ल्याण्डफिल साईट बनाएर व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ। फोहररहित स्वच्छ र सफा वातावरण सभ्यताको परिचायक हो।

७.२ यातायात पूर्वाधार

७.२.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था

कुनै पनि स्थानको भौतिक विकासको निम्ति सम्भवत प्रारम्भिक शर्त हो। सम्पुर्ण सुविधा सम्पन्न सडक यातायातको विकाससँगै समग्र विकासको ढोका खुल्दछ। स्थानीय तहको हकमा वडा केन्द्रहरूलाई पालिका केन्द्रसँग जोड्नु तथा पालिका केन्द्रलाई जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु आवश्यक हुन्छ। गाउँबस्तीहरूमा कृषि सडकहरूको विकास र स्तरोन्नति मार्फत कृषि उत्पादनहरूको बजारीकरण गरी जनताको आर्थिक अवस्थालाई मजबुत बनाउन सकिन्छ। सुविधा सम्पन्न सडक सञ्जाल मार्फत उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आर्थिक क्रान्ति संभव छ। यसको अलावा धार्मिक क्षेत्रहरूमा सडक सञ्जालमार्फत पहुँच पुऱ्याएर आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू आकर्षित गर्न सकिन्छ।

२०५० को नक्सांकन कार्य गर्ने समय सम्म नेपालका पहाडी क्षेत्रमा सडकको अवस्था निकै कमजोर थियो। तर २०४६ को आम परिवर्तन पछि स्थानीय निकायलाई राष्ट्रिय कोषबाट रकम बिनियोजन गर्ने परिपाटी भए अनुसार ग्रामीणक्षेत्रमा पनि सडक बिस्तारको कार्यले गति लिन थाल्यो। तत्पश्चात सडक सञ्जालको बिस्तारमा ग्रामीण क्षेत्रले पनि फड्को मारेको छ। तर दुर्गम पहाडी भूभागका कारण कतिपय त्यस्ता स्थलगत संरचनाको नक्सांकन कार्य हुन नसकेको र तथ्यगत सूचनाको अभावमा ती क्षेत्रहरूमा के कति सडक सञ्जालको बिस्तार

भएको छ भन्न एकिन तथ्याङ्क उपलब्ध छैन । यही प्रशंगमा गाउँपालिका यातायात गुरुयोजना: (RMTMP अर्थात Rural Municipality Transport Master Plan) को परिकल्पना हरेक नगर/गाउँ क्षेत्रको यातायात सञ्जालका तथ्यांकमा आधारित नक्सा र तथ्यको आधारमा गर्नु पर्ने वाध्यात्मक व्यवस्था गरिएको थियो । तर ग्रामीण बस्तीहरूमा त्यो पुगेको थिएन । यस गाउँपालिकामा रहेको मुख्य सडकहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

तालिका नं. ११० : गाउँपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरू

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	वडा नं.	प्रकार	अनुमानित लम्बाई(कि.मि.)	कैफियात
१.	टोखा छहरे ढिकुरे विधुर नगरपालिका जोड्ने	१	कालोपत्रे	३.५	
२.	ढिकुरे चौतारा जोड्ने सडक	१	ग्रावेल	१	
३.	राम मन्दिर, बाह्रविसे हुदै खानी गाँउ	१	ग्रावेल	३	
४.	बराफेदी मुरलीटार हुदै राहुल सुवारा	१	धुले, ग्रावेल	३.५	
५.	खरेल दिही राम्चे गैरीगाउँ वोरापानी	१	धुले	४	
६.	चुलीडाँडा वोरापानी राहुलसुवारी, सिमपानी	१	ग्रावेल	३	
७.	आपचौर नोधरे टोल	१			
८.	राम्चे बराफेदी	१	धुले	१.५	
९.	बराफेदी, बाह्रविसे, कुनाटोल आपधारी	१	धुले/ग्रावेल	२.५	
१०.	चौतारा दिही	१			
११.	मुरलीफृदी, चिसापानी, दिक्षित गाउँ	१	धुले	४	
१२.	ढिकुरे हुँदै लब्धु	२	कालोपत्रे	१	
१३.	वगर बजार माभ्किपानी हुँदै धमला गाँउ	२	ग्रावेल	३	
१४.	चुलीडाँडा फलाटे	२	ग्रावेल	८०० मि	
१५.	धोकेखोला किनापति चण्डेश्वरी सडक	२	धुले	२	
१६.	छहरे-डुडे - डिकुरे सडक	३	कालोपत्रे		
१७.	काजिगाउँ- गतेडाडा सडक	३	कच्ची		
१८.	ढिकुरे - चौखडा - पाडेगाउ सडक	३	,,		
१९.	जल्लपादेवि - निरञ्जना- आन्तरीक पर्यटन पदमार्ग	३	,,		
२०.	बाघे -मालकोट सडक	३	,,		
२१.	चाम्वोट सडक	३	,,		
२२.	काजिगाउँ - सुपारी खोल्सी सडक	३			
२३.	चौघडा देखि कुनेखोला नचन डाँडा	४	कालोपत्रे	३	
२४.	कुने खोला देखि कविलेश्वर	४	कच्ची	१	

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	वडा नं.	प्रकार	अनुमानित लम्बाई(कि.मि.)	कैफियात
२५.	मिरमिरे चौतारा ,चारघरे गैह्रिगाउँ	४	,,	१.५	
२६.	राधाकृष्ण मन्दिर देखि खानेपानी ट्याङकी हुँदै मिरमिरे चौतारा	४	,,	६०० मि	
२७.	पञ्चकन्या देखि विच सडक बगैचा	४	,,	६०० मि	
२८.	पक्की पुल गडखार गाँउ चण्डी मन्दिर	४		३	
२९.	सिस्नुघारी चापावोट हुँदै गडखार गाउँ	४		१.५	
३०.	पक्कीपुल गड्खारगाउ चापावोट चौतारी	४		१.५	
३१.	राधाकृष्ण मन्दिर मिरमिरे चौतारा हुँदै पक्की पुल	४		१.२	
३२.	दोवाटे डि बगैचा हुदै वभे भञ्ज्याङ सडक	५	ग्राबेल/धुले	२५०० मि	
३३.	कोलडाडाँ राक्सेचौर सडक	५	धुले	६०० मि	
३४.	अमिलबोटे, भेडाराख्ने चौर हुँदै वेभ भञ्ज्याङ	५	ग्राबेल/धुले	३ कि	
३५.	राउत डाडाँ गणेशथान सडक	५	धुले	१.५	
३६.	अमिलबोटे, फर्सेडाडाँ हुदै फुलावोट सडक	५	ग्राबेल/धुले	२.२	
३७.	उड्के काडेपानी छविसे सडक	५	ग्राबेल	१.५	
३८.	संगमचोक अम्वाटारी सडक	५	ग्राबेल	२०० मि	
३९.	जाइका हुदै वेलासपुर सडक	५	धुले	१.१	
४०.	जाइका भवन, भैसी गोठ, फुलावोट सडक	५	धुले	१.२	
४१.	कालेडाडाँ, अम्बाटारी जाइक अस्पताल सडक	५	धुले	२	
४२.	वभेभञ्ज्याङ, निरन्जना थान सडक	५	धुले	३	
४३.	फुलावोट अधिकारी टोल	५	धुले	३.५	
४४.	दोवाटृ देखि छहरे सम्म	६	कालोपत्रे	४	
४५.	छहरे हुँदै भट्टथोक लाम्पाटी		ग्रावेल	६	
४६.	कुमालठाँटी स्वास्थ्यचौकी नाकडाडाँ		ग्रावेल/धुले	४	
४७.	फगटे महेन्द्र मा.वि लाम्पाटी		ग्रावेल	८	
४८.	सेश डिल मकै चौर		धुले	४	
४९.	डोवाटे डि बगैचा मकैचौर		,,	४	
५०.	लाम्पाटी हुँदै बमे भञ्ज्याङ		,,	६	

स्रोत: लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

७.२.२ घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १११ : घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्थाको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	पक्की/कालोपत्रे सडकले छोएका घर परिवार संख्या	ग्राभेल सडक सडकले छोएका घर परिवार संख्या	धुले सडक (कच्ची) सडकले छोएका घर परिवार संख्या	गोरेटो बाटो जोडिएको सडकले छोएका घर परिवार संख्या	अन्य सडकले छोएका घर परिवार संख्या	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	३२१	२६	४४४	१३३	०	९२४
२	१२९	९	२८३	२३४	०	६५५
३	४१	१	४७४	३७६	०	८९२
४	२९५	२१०	९४	१८८	०	७८७
५	१३८	३४	१७०	२३१	२	५७५
६	२१४	७२	१७७	३०९	१	७७३
जम्मा	११३८	३५२	१६४२	१४७१	३	४६०६
प्रतिशत	२४.७१	७.६४	३५.६५	३१.९४	०.०७	१००

स्रोत: घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका ४,६०६ घरपरिवारहरू मध्ये धुले (कच्ची) सडकको पहुँच भएको घरपरिवार सबैभन्दा बढी १,६४२ अर्थात ३५.६५ प्रतिशत, गोरेटो बाटोको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या १,४७१ अर्थात ३१.९४ प्रतिशत, कालोपत्रे/पक्की ढलान गरेको सडकको पहुँच भएको ११३८ अर्थात २४.७१ प्रतिशत रहेका छन् । पूर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण सडकको अवस्था सुदृढ नभइकन अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि गाउँपालिकाले सडक संचालनको विकास र स्तर उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

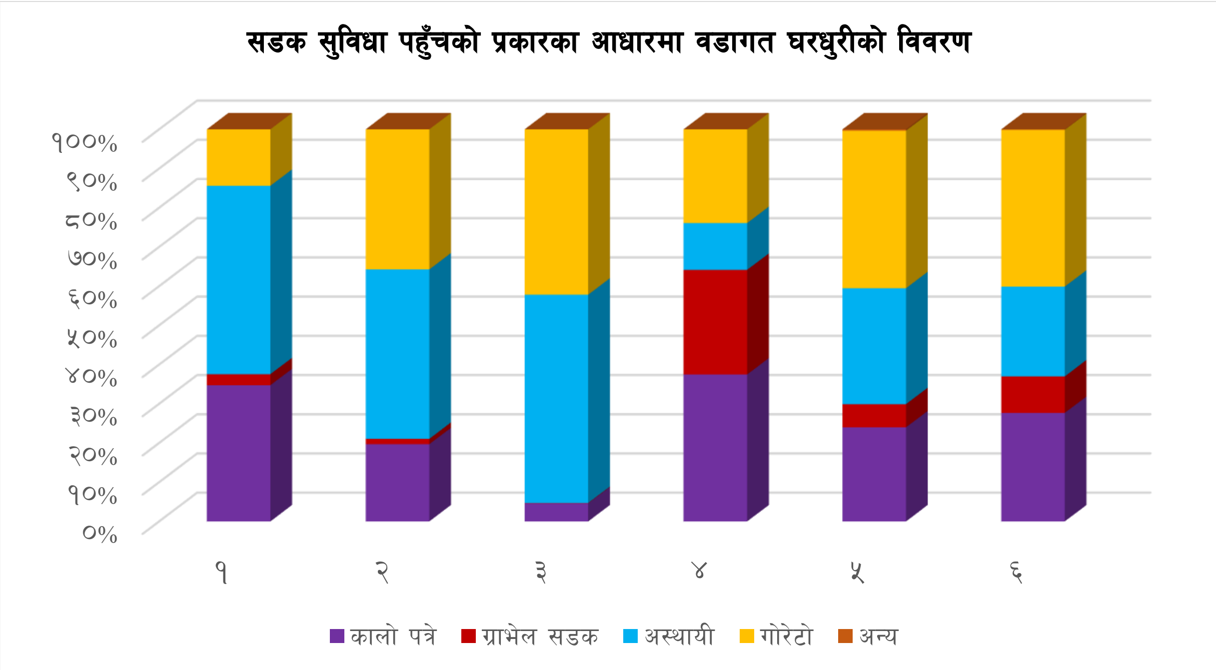

७.२.३ सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. ११२ : सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न लाग्ने समयको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१५ मिनेट भित्र	३० मिनेट भित्र	१ घण्टा भित्र	१ देखि २ घण्टा	२ घण्टा भन्दा बढी	जम्मा
१	५४८	१६६	१३५	६७	८	९२४
२	३५०	१४५	१५४	६	०	६५५
३	१०८	१४८	५४३	९२	१	८९२
४	७५९	२६	२	०	०	७८७
५	३२४	१५६	७७	१४	४	५७५
६	२८५	१२९	१४४	१६२	५३	७७३
जम्मा	२३७४	७७०	१०५५	३४१	६६	४६०६
प्रतिशत	५१.५४	१६.७२	२२.९०	७.४०	१.४३	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७८

गाउँपालिकामा रहेका कुल ४,६०६ घरपरिवार मध्ये सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म पुग्न १५ मिनेट लाग्ने घरपरिवार २,३७४ अर्थात ५१.५४ प्रतिशत रहेको छ भने ३० मिनेट समय लाग्ने घरपरिवार ७७० अर्थात १६.७२ प्रतिशत रहेका छन् । यस्तै सार्वजनिक यातायातको पहुँचसम्म १ घण्टा भित्र पुग्ने घरपरिवारको २२.९० प्रतिशत रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

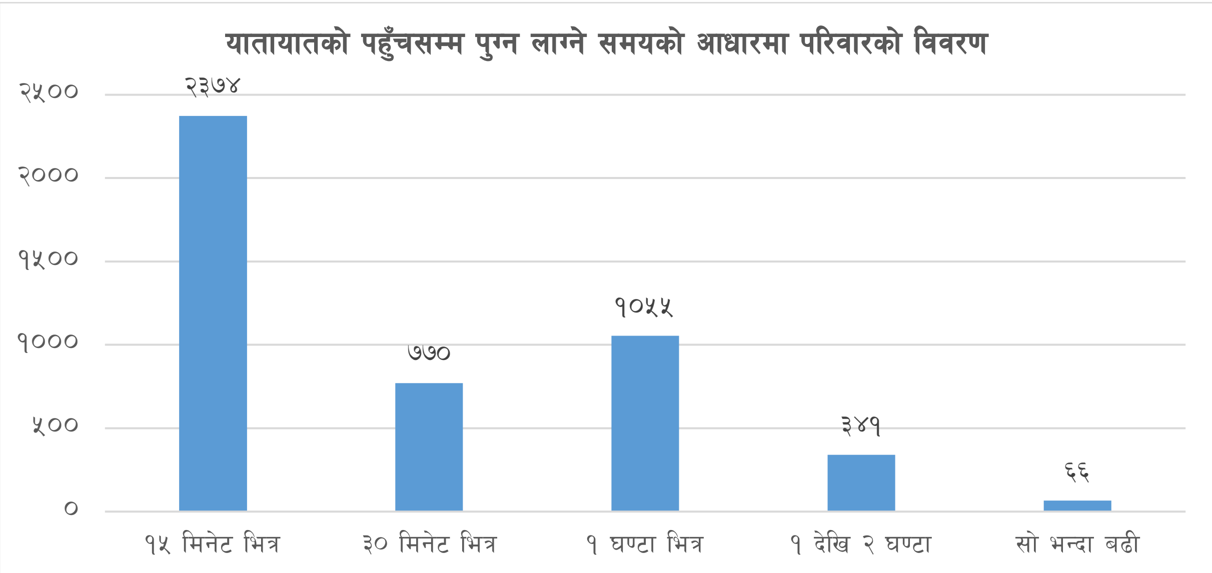

७.२.४ बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. ११३ : बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य सडकको पहुँचका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१ कि.मि. भन्दा कम	१ देखि २ कि.मि.को दुरीमा	२ देखि ४ कि.मि. टाढा	४ कि.मि. टाढा	जम्मा
१	५६१	१०३	११२	१४८	९२४
२	३४०	२२२	९३	०	६५५
३	९७	६४३	१५०	२	८९२

वडा	१ कि.मि. भन्दा कम	१ देखि २ कि.मि.को दुरीमा	२ देखि ४ कि.मि. टाढा	४ कि.मि. टाढा	जम्मा
४	५८८	१९६	३	०	७८७
५	३००	१७८	९२	५	५७५
६	३१०	२२५	१८०	५८	७७३
जम्मा	२१९६	१५६७	६३०	२१३	४६०६
प्रतिशत	४७.६८	३४.०२	१३.६८	४.६२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

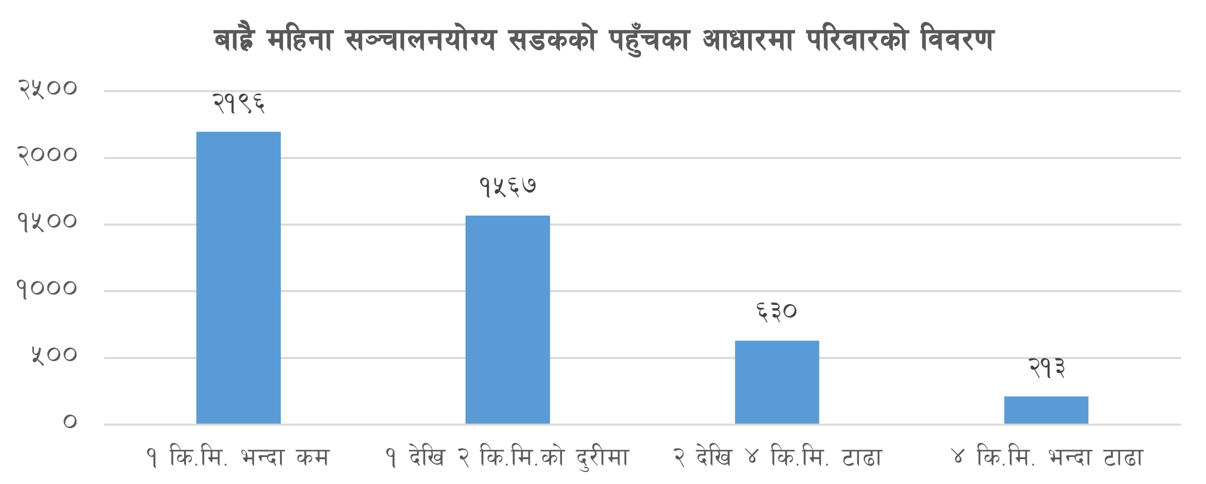

७.२.५ सवारीका प्रकारहरू

हाल आएर नेपालका शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा सडक यातायात अन्तर्गत लामो दुरीमा बस, मिनिबस तथा हायस, माईक्रो बस सञ्चालनमा आएका पाइन्छन् भने छोटो दुरीमा माईक्रोबस, टेम्पो, सिटि रिक्सा, ट्याक्सी, कार, बिजुलीबाट चल्ने सफारी, रिक्सा, साईकल र मोटरसाईकलहरू देखिन्छन् । यी सवारी साधनहरू मध्ये कतिपय निजी र कतिपय सार्वजनिक हुन्छन् ।

कुनै पनिक्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न यातायात एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ । यस गाउँपालिकामा मुख्यतया ट्रक, ट्रेक्टर, जिप, बस, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा बाह्रै महिना सुचारु हुने गरी सडकमार्गहरूको स्तर उन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.२.६ झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ११४ : गाउँपालिकामा रहेका पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	पुलको नाम (झोलुङ्गे, काठे, ट्रष्ट, पक्की)	वडा नं.	नदी/खोला/खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरु	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
१.	नरदेव झोलुङ्गे पुल	१	तादी	वडा नं. ३ चौउखुडा	राम्रो

क्र.सं.	पुलको नाम (झोलुङ्गे, काठे, ट्रष्ट, पक्की)	वडा नं.	नदी/खोला/खोल्सीको नाम	पुलले जोड्ने वस्तीहरु	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
२.	ढुकुरे पक्की पुल	१	तादी	वडा नं. ३ पट्टवारी	राम्रो
३.	वराफेदी पुल	१	दावेसुवारा खोला	वडा नं. १-१	,,
४.	खहरेखोला पुल	२	खोला	वगर बजार, नहर बजार	राम्रो
५.	खहरेखोला पुल	२	खोला	वगर बजार, सुन्दरीटार, माफिपानी धमला गाउँ	,,
६.	झोलुङ्गे पुल	३	लिखु	चौघडा (३,४)	ठीकै
७.	पक्की पुल	३	लिखु	चौघडा (३,४)	राम्रो
८.	झो. पुल	३	सिन्दुर	नारायणथान - माताकोट	,,
९.	झो. पुल	३	लिखु	मालाकोट-सेरा	,,
१०.	झो. पुल	३	सिन्दुर	छाडफेदी विद्यालय जोड्ने	,,
११.	छहरे पक्की पुल	६	छहरे खोला	छहरे, थानापति	,,
१२.	झो.पु	६	लिखु खोला	छहरे, पञ्चकन्या	
१३.	पक्कीपुल सिन्दुरे खोला, पुल झोलुङ्गे	६	सिन्दुरे खोला	मकैचौर, लिखु मात्रगाउँ	,,
१४.	महेन्द्र मा.वि	६	सिन्दुरे खोला	हासे टोल, आरु चौर	,,
१५.	लाम्पाटी पुल	६	सिन्दुरे खोला	लाम्पाटी, छापथोक	,,

स्रोतः लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

७.२.७ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा)

विभिन्न स्थान र भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने जनताहरूको बीचमा आपसी सम्पर्क स्थापनाका लागि सार्वजनिक यातायातलाई सहज, प्रभावकारी, सुलभ र नियमित तुल्याउन रुटहरूको विकास जरुरी हुन्छ । विभिन्न रुटहरूमा यातायात सेवा सञ्चालनमा आएको खण्डमा यसले विभिन्न समुदाय र क्षेत्रलाई एकआपसमा जोडेर जनताको बीचमा एकताको भावना स्थापित गर्दछ ।

तालिका नं. ११५ : यातायात रुटको विवरण

वडा नं.	रुट (देखि-सम्म)	सवारी साधनको प्रकार	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी साधान संख्या
१	विदुर- ढिकुरे	बस, माइक्रो बस	
१	काठमाडौं-ढिकुरे	बस	१५
६	काठमाडौ- दुप्चेश्वर	बस, सुमो, जिप	५०
६	काठमाडौ - रसुवा	बस, जिप	५०

स्रोतः लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.२.८ टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने

गाउँपालिकाका वडा केन्द्रदेखि गाउँपालिकाको केन्द्र र टाढाको बस्तीदेखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीले गाउँपालिकासँग जनताको पहुँचलाई निर्धारण गर्दछ । त्यसैले गाउँपालिकाकेन्द्र र वडा केन्द्र बीचको दुरी सबै वडा तथा टाढाको बस्तीहरू सापेक्ष हुनु जरुरी हुन्छ । स्थानीय संरचनामा जनताले आफ्नो वडा केन्द्र तथा गाउँपालिका केन्द्रबाट आवश्यक सेवा सजिलै ग्रहण गर्न सक्ने किसिमको हुनु पर्छ । जनताले सार्वजनिक सेवा

ग्रहण गर्न वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका कार्यालयको दुरी सेवाग्राहीको सहज पहुँचमा आधारित हुनुपर्दछ । जसले गर्दा जनताले सेवा सुविधा प्राप्त गर्न कठिनाइ हुँदैन । त्यसको लागि सबै स्थानका जनताहरूलाई मध्यनजर गर्दै वडा कार्यालय तथा गाउँपालिका केन्द्र निर्धारण गर्नु उचित हुन्छ । यसर्थ टाढाको बस्तीबाट वडा केन्द्र कति दुरीमा पर्छ भन्ने कुरा महत्वपूर्ण हुन्छ ।

नेपालले अभ्यास गरेको संघीय प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय तह निर्माणको मर्म भनेकै दुरदराजका गाउँवस्तीमा बस्ने जनताको घरआँगनसम्म विकास निर्माण पुऱ्याउनु हो । त्यसकारण स्थानीय सरकारले सडक यातायातको विकास र विस्तार गर्दा टाढाको बस्तीबाट समेत गाउँपालिका केन्द्रसम्म सकेसम्म छिटो पुग्न सकिने कुरोलाई मध्यनजर गर्नुपर्दछ । गाउँपालिकाको टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ११६ : टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्र सम्म लाग्ने अनुमानित समय

वडा नं.	टाढाको वस्तीको नाम	वडा केन्द्रमा पुगरे फर्कन लाग्ने अनुमानित समय			
		पैदल जाने	पैदल फर्कन	सवारीमा जान	सवारीमा फर्कन
१	तुर्केचौर	१ घण्टा	२ घण्टा	१५ मि	३०
१	खानीगाउँ	१ घण्टा	१.५ घण्टा	१५ मि	१५ मि
१	रावलस्वाँरा	१ घण्टा	१.५ घण्टा	१५ मि	१५ मि
२	लब्धु	१ घण्टा	५० मिनेट	२० मि	२० मि
२	चुली डाँडा	१ घण्टा	१.५ घण्टा	३० मि	४० मि
२	ब्यूरेनी बाह्रविसे	१ घण्टा	१ घण्टा	३० मि	३० मि
३	कट्टीछाप	१.५ घण्टा	१.५ घण्टा	२० मि	
३	वागे	१.५ घण्टा	१.५ घण्टा	३० मिनेट	३० मिनेट
४	गैह्रीगाउँ	४५ मि	४५ मि	१० मि	१० मि
४	कुनिखोला	३० मि	३० मि	१० मि	१० मि
५	वागे (अधिकारी टोल)	१ घण्टा	१ घण्टा	३० मि	३० मि
६	लाम्पाटी	१ घण्टा	१ घण्टा	२० मि	२० मि
६	मकै चौर	१ घण्टा	१ घण्टा	,,	,,
६	धोक्रे	१ घण्टा	१ घण्टा	,,	,,

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

७.२.९ वडा केन्द्रबाट पालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

सडक यातायात सुविधाको विस्तार तथा सडकहरूको स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिका केन्द्रसम्म जोड्नु आवश्यक छ । सडक सञ्जालको विकास भएमात्र उद्योग, बन्द व्यापारको विकासका साथै कृषिको आधुनिकीकरण र कृषि उत्पादनको बजारीकरण संम्भव छ । ग्रामीण इलाकाका सडकहरू वर्षायामको बेलामा हिलाम्य हुने भएका कारण ती सडकलाई **"फेयर वेदर सडक"** का रुपबाट **"अल वेदर"** सडकको रुपमा स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई गाउँपालिकाकेन्द्रसँग जोडेर जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु पर्ने हुन्छ ।

७.२.१० बसपार्क, बस बिसौनी सम्बन्धी विवरण

बिजुली, पानी, यात्रु, प्रतिक्षालय, शौचालय, पब्लिक मोबाइल चार्जिङ स्टेशन लगायतका सुविधाहरू भएका बसपार्कको निर्माण गरी जनताको अवागमलाई सहज बनाउन सकिन्छ। विकसित मुलुकहरूको अभ्यास हेर्दा बसपार्कहरूमा हेल्प डेस्क लगायत शान्तिसुरक्षाको उचित प्रबन्ध मिलाएको पाईन्छ। सुविधा सम्पन्न र सुरक्षित बसपार्कहरू निर्माण भएको खण्डमा यातायात सेवाको गुणस्तर वृद्धि हुन्छ। बसपार्कमा बनाइने संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री हुनुपर्दछ।

७.३ विद्युत तथा उर्जा

७.३.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ११७ : खाना पकाउने मुख्य इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	काठ दाउरा	एलपी ग्यास	मट्टितेल	गोबर ग्यास/बायो ग्यास	गोबर/गुइठा	अन्य	जम्मा
१	५०५	४१७	१	१	०	०	९२४
२	२५४	३९५	०	२	०	४	६५५
३	८४५	४६	०	०	०	१	८९२
४	२२२	५४९	०	१४	२	०	७८७
५	२८०	२८९	०	५	१	०	५७५
६	४३७	३२५	०	११	०	०	७७३
जम्मा	२५४३	२०२१	१	३३	३	५	४६०६
प्रतिशत	५५.२१	४३.८८	०.०२	०.७२	०.०७	०.११	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

तालिका नं. ११८ : खाना पकाउने प्रयोग हुने सहायक इनधनसम्बन्धी विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा	सहायक इन्धन प्रयोग गर्ने	सहायक इन्धन प्रयोग नगर्ने	जम्मा	काठ/ दाउरा/ कोइला	एल.पी.ग्यास	विद्युत	गोबर ग्यास / बायोग्यास	गोबर / गुँइठा
१	७०३	२२१	९२४	२८३	४१८	११	०	०
२	४८२	१७३	६५५	३०५	१६५	१९	६	०
३	८००	९२	८९२	२६	७३५	५	२	०
४	५०६	२८१	७८७	३४९	११५	६५	१०६	१
५	५३३	४२	५७५	२७२	२४९	२८	३८	१
६	३९९	३७४	७७३	१४७	२४७	०	१	०
७	३४२३	११८३	४६०६	१३८२	१९२९	१२८	१५३	२
८	७०३	२२१	९२४	२८३	४१८	११	०	०
जम्मा	४८२	१७३	६५५	३०५	१६५	१९	६	०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

अपार जलस्रोतको सम्पदा भएर पनि त्यसको सदुपयोग हुन नसकिरहेको कारण शहर र ग्रामीण ईलाकामा उर्जा संकट व्याप्त छ। नेपालको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा अहिले पनि ठुलो संख्यामा जनताहरूले खाना पकाउने इन्धनको रुपमा काठ/दाउराको प्रयोग गर्दछन् भने तराई क्षेत्रमा गुइँठाको प्रयोग व्यापकरुपमा भईरहेको छ।

गाउँपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये २,५४३ अर्थात् ५५.२१ प्रतिशतले काठदाउरा, २०२१ अर्थात् ४३.८८ एल.पी ग्यासको प्रयोग गर्दछन् भने मट्टितेल, बिजुली र अन्य स्रोत प्रयोग गर्ने जनसंख्या नगन्य रहेको पाइयो । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समय समेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामिण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी गाउँपालिकावासीलाई काठ दाउराको विकल्प तर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

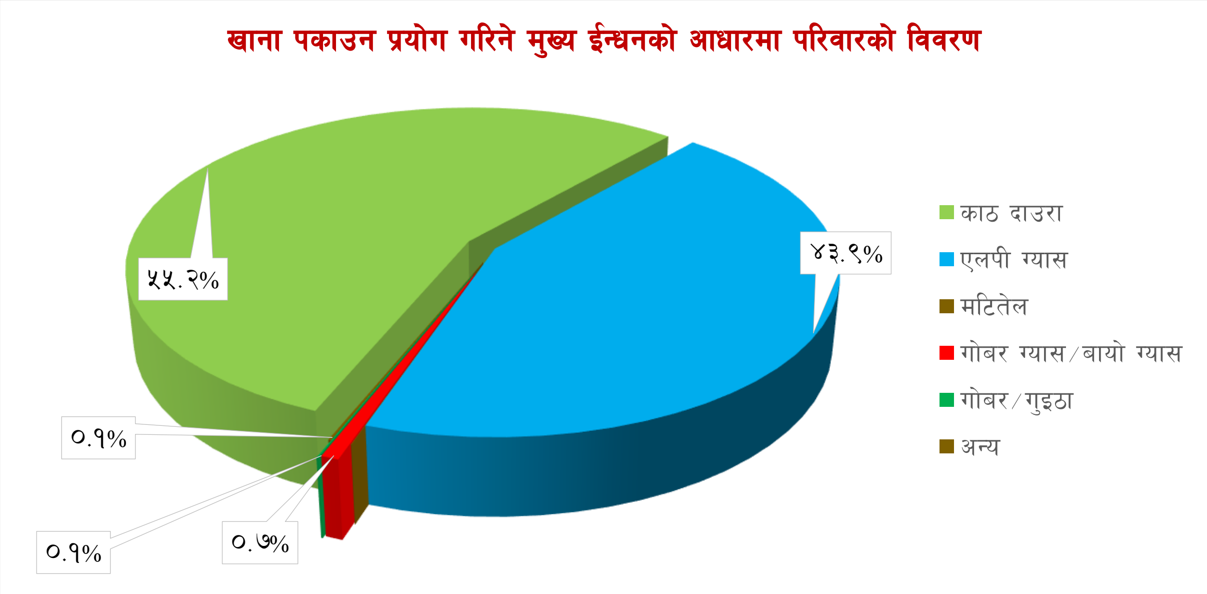

दिगो विकासको अवधारणाअनुसार पर्यावरणिय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको उपभोग शैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ । उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ प्रतिशत रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३० प्रतिशत मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८ प्रतिशत (२०१५) बाट ३३ प्रतिशत मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आत्मसाथ गर्दै यस गाउँपालिकाका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई त्यसतर्फ उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ ।

७.३.२ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा विद्युत मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ । घरधुरी सर्वेक्षण, २०७८ को नजिता अनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रुपमा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ११९ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	बिजुली	सोलार	मटितेल	अन्य	जम्मा
१	९०६	६	१२	०	९२४
२	६४९	२	४	०	६५५
३	८८०	०	१२	०	८९२
४	७७६	२	६	३	७८७

वडा	बिजुली	सोलार	मटितेल	अन्य	जम्मा
५	५४५	६	२४	०	५७५
६	७६८	३	२	०	७७३
जम्मा	४५२४	१९	६०	३	४६०६
प्रतिशत	९८.२२	०.४१	१.३०	०.०७	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

गाउँपालिकामा घरपरिवारहरूले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाका कुल ४,६०६ घरपरिवारहरू मध्ये ४,५२४ अर्थात ९८.२२ प्रतिशतले विद्युत, १९ अर्थात ०.४१ प्रतिशतले सोलार, ६० अर्थात १.३० प्रतिशतले मट्टितेल र बाँकीले अन्य इन्धनको प्रयोग गरेको पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामिण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास गाउँपालिकामा विद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवारहरू नगन्य रहेको देखिन्छ भने सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विस्तार हुनु जरूरी छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

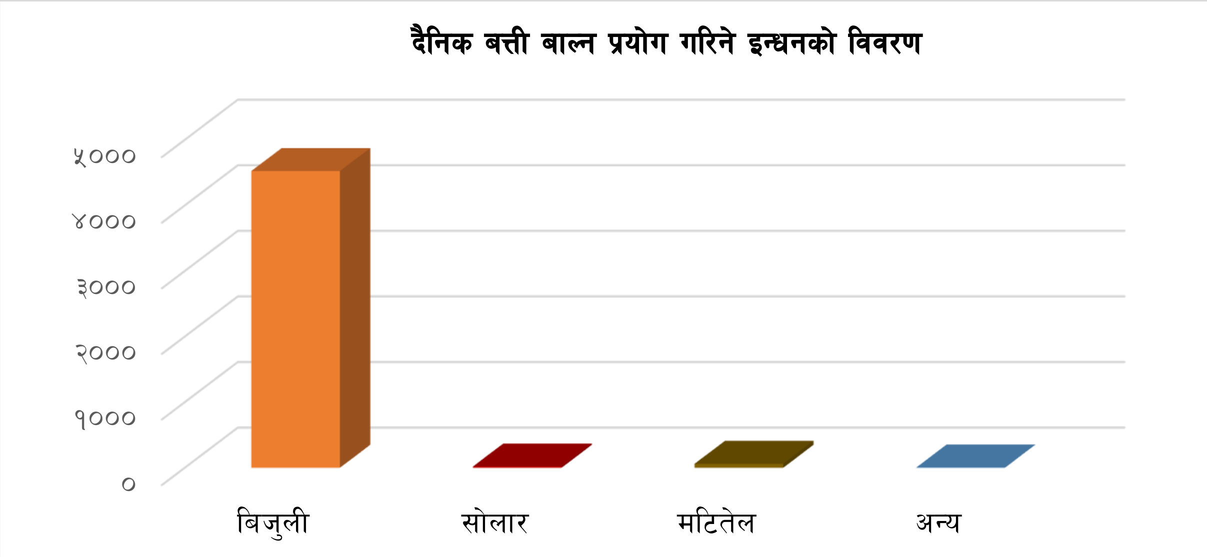

तालिका नं. १२० : बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने सहायक इन्धनको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा	सहायक ऊर्जा प्रयोग गर्ने	सहायक ऊर्जा प्रयोग नगर्ने	जम्मा	विद्युत	सोलार	मट्टितेल	बायोग्यास	अन्य
१	४९३	४३१	९२४	८	२०६	२८४	०	६
२	२२१	४३४	६५५	२	१०५	४	३	१०९
३	३२०	५७२	८९२	५	१०	३०६	२	४
४	१९९	५८८	७८७	२	३	४	०	१९१
५	५१४	६१	५७५	२३	१५६	१९१	१९	१४५
६	१८५	५८८	७७३	४	११२	१०१	१	१
जम्मा	१९३२	२६७४	४६०६	४४	५९२	८९०	२५	४५६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

७.४ सञ्चार तथा प्रविधि

एक्काईसौं शताब्दीको भूमण्डलीकृत समाज सूचना र सञ्चारको युगमा छ। सूचना र सञ्चारको क्षेत्रमा आएको क्रान्तिलाई नेपालको शहरी क्षेत्रले लगभग आत्मसाथ गरिसकेको भएपनि ग्रामीण क्षेत्रमा टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, ईन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल र कुरियर सेवा विस्तार हुन बाँकी छ। सञ्चार र प्रविधिका यी माध्यमहरूको पूर्णरुपले विकास गरी ग्रामीण जनतालाई सूचना र सञ्चारको दुनियाँमा प्रवेश गराउनु चुनौतीपूर्ण रहेको छ। नेपालको संविधानले जनताको सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा परिभाषित गरेको छ।

तालिका नं. १२१ : गाउँपालिकामा रहेका सञ्चारको विवरण

क्र.सं.	सञ्चारको नाम	ठेगाना
१.	चौतारा डि यूवा	चौतारा डि बाह्रविसे
२.	NTC	पिपलेफाट
३.	NTC	पट्टिछाप
४.	सब स्टेसन (विद्युतको)	चौघडा बजार

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

७.४.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

तालिका नं. १२२ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

विवरण	वडा नं.						जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६		
रेडियो	२२७	२०३	१७५	१४६	१४९	१६२	१०६२	७.२५
टेलिभिजन	६१४	४३७	५४०	४७८	३५२	४६१	२८८२	१९.६८
कम्प्युटर/ल्यापटप	६७	५०	१५	३४	१५	४४	२२५	१.५४
ईन्टरनेट सुविधा	२७५	१८७	६४	२५०	६२	१५७	९९५	६.७९
ल्याण्डलाइन फोन	२८	११	२	४	७	१८	७०	०.४८
साधारण मोबाइल फोन	८१०	६००	७८६	४५५	४२९	५४०	३६२०	२४.७२
स्मार्ट मोबाइल फोन	२९३	१४९	२५८	५०२	१७३	४५४	१८२९	१२.४९
कार/जीप/भ्यान	१६	०	३	२३	२	६	५०	०.३४
मोटरसाईकल/स्कुटर	२५८	११२	७५	१६६	४९	१३६	७९६	५.४४
साइकल	३०	१४	१०	४९	४	७	११४	०.७८
रेफ्रिजेरेटर	२५३	७३	९०	१८९	८५	१९०	८८०	६.०१
वासिङ मेसिन	११	१	०	५	११	११	३९	०.२७
एयर कन्डिसन/कुलर	४	१	२	३	१	१	१२	०.०८
विद्युतिय पङ्खा	५७९	२६७	२३४	३३२	२२१	२३९	१८७२	१२.७८
माइक्रोवेभ ओभन	६	३	०	४	०	३	१६	०.११
राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाको पहुँच	५	०	०	१	०	०	६	०.०४
कुनै पनि सुविधा नभएको	२२	१२	३३	६८	२०	२२	१७७	१.२१
जम्मा	३४९८	२१२०	२२८७	२७०९	१५८०	२४५१	१४६४५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

साधन तथा सेवा सुविधाको आधारमा गाउँपालिकामा मोबाइल सुविधा उपलब्धता भएको घरपरिवारको संख्या उच्च रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ३६२० अर्थात् २४.७२ प्रतिशत घरपरिवारमा साधारण मोबाइल भएको देखिन्छ। दोस्रोमा टेलिभिजन हुने परिवारको संख्या २८८२ अर्थात् १९.६८ प्रतिशत, विद्युतीय पंखा हुने परिवारको संख्या १८७२ अर्थात १२.७८ प्रतिशत, स्मार्ट मोबाइल फोन सुविधा हुने परिवारको संख्या १८२९ अर्थात् १२.४९ प्रतिशत रहेका छन्। समग्रमा तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको प्रमुख मोबाइल तथा ईन्टरनेट सेवामा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ। मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकर्ताको विगतको तुलनामा क्रमश घटिरहेको देखिन्छ। अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको संख्या कम देखिन्छ। यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमशः आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भएरहेको देखिन्छ। वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

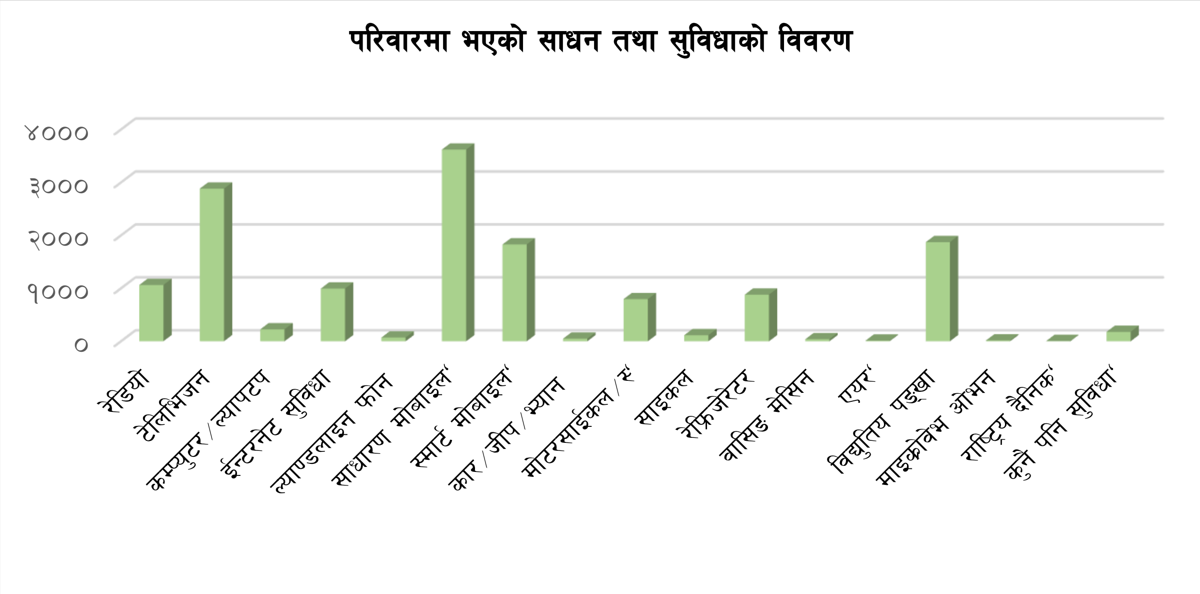

७.४.२ इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १२३ : इन्टरनेटमा पहुँच भएका जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	इन्टरनेटमा पहुँच भएका	इन्टरनेटमा पहुँच नभएका	जम्मा
१	१६३	२९०	४५३
२	२५७	२२९	४८६
३	२२६	४४७	६७३
४	४०६	४१	४४७
५	२३०	१४३	३७३
६	१७६	२२५	४०१
जम्मा	१४५८	१३७५	२८३३
प्रतिशत	५१.४६	४८.५४	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

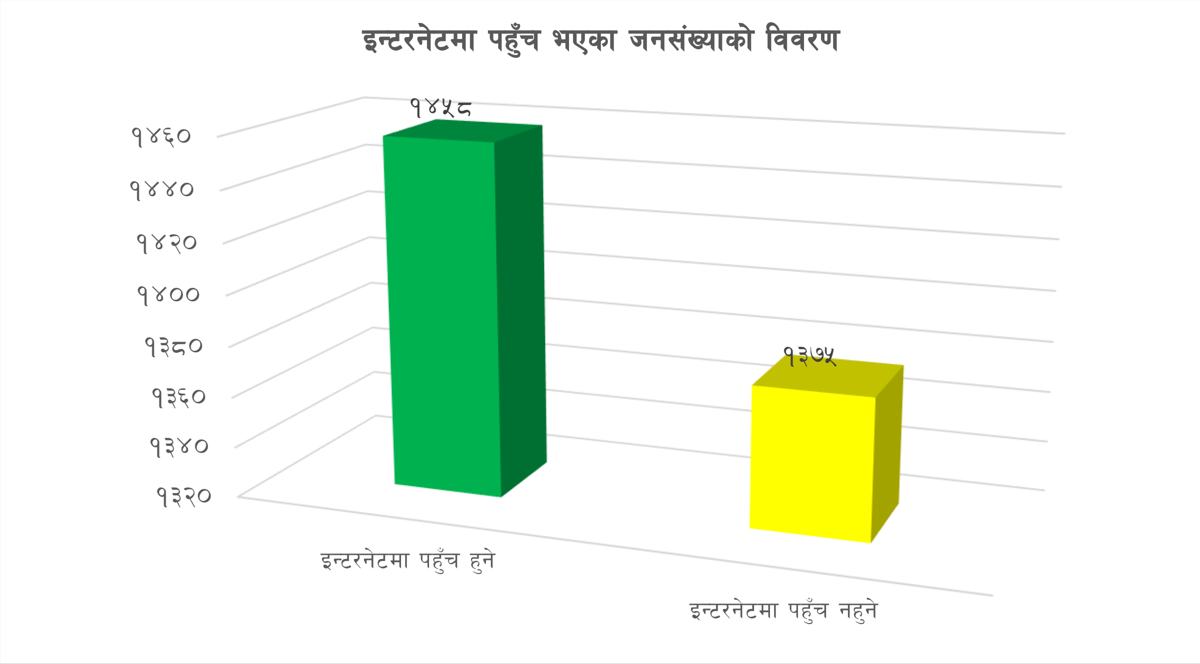

७.५ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू

७.५.१ घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस लिखु गाउँपालिकामा रहेका कुल ४६०६ घरपरिवारहरू मध्ये ९५.७७ प्रतिशत अर्थात ४४११ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको निजी घर, ३.१५ प्रतिशत अर्थात १४५ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको, अन्यमा १.०६ प्रतिशत अर्थात ४९ घरपरिवारहरू रहेको पाइयो । वडागत रुपमा वडा नं. ६ मा भाडामा बस्ने परिवारहरू धेरै देखिन्छ । यी वाहेक सम्पूर्ण वडाहरूमा निजी स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्ने परिवारहरू रहेका छन् । व्यवसायिक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले लिखु गाउँपालिका पूर्ण रुपमा ग्रामिण परिवेशको स्थितिमा रहेको स्पष्ट हुन्छ। अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १२४ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण

वडा	निजी	भाडामा	संस्थागत	अन्य	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	८७०	४६	०	८	९२४
२	६४०	१०	०	५	६५५
३	८८९	२	०	१	८९२
४	७७१	४	१	११	७८७
५	५५८	१३	०	४	५७५
६	६८३	७०	०	२०	७७३
जम्मा	४४११	१४५	१	४९	४६०६
प्रतिशत	९५.७७	३.१५	०.०२	१.०६	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

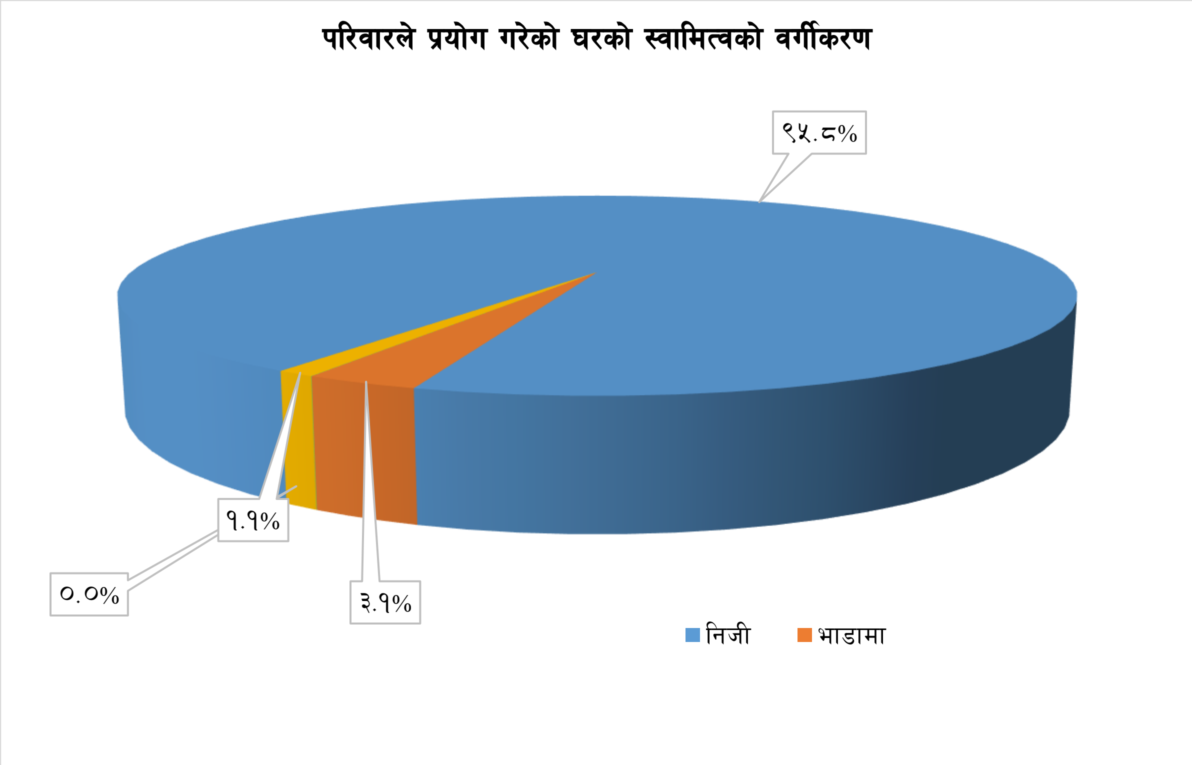

७.५.२ घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

यस गाउँपालिकास्थित ४६०६ घरपरिवारहरू मध्ये ४३७३ अर्थात ९४.९४ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घर निजि स्वामित्वको जमिनमा निर्माण भएको, २४ अर्थात् ०.५२ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घरको जमिन गुठीको जमिन रहेको छ । त्यसैगरी १३ घरपरिवार अर्थात् ०.२८ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घर सार्वजनिक/सुकुम्बासी/ऐलानी जग्गामा घर बनाएको, अन्यमा स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्ने घरपरिवारहरू ०.०२ प्रतिशत रहेको पाइयो । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १२५ : परिवार बसोबास गरिरहेको घर रहेको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	निजी	गुठी	सार्वजनिक/ सुकुम्बासी/ ऐलानी	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	८४४	२१	५	०	५४	९२४
२	६३९	१	०	०	१५	६५५
३	८८७	०	२	०	३	८९२
४	७६५	१	४	१	१६	७८७
५	५५७	०	१	०	१७	५७५
६	६८१	१	१	०	९०	७७३
जम्मा	४३७३	२४	१३	१	१९५	४६०६
प्रतिशत	९४.९४	०.५२	०.२८	०.०२	४.२३	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

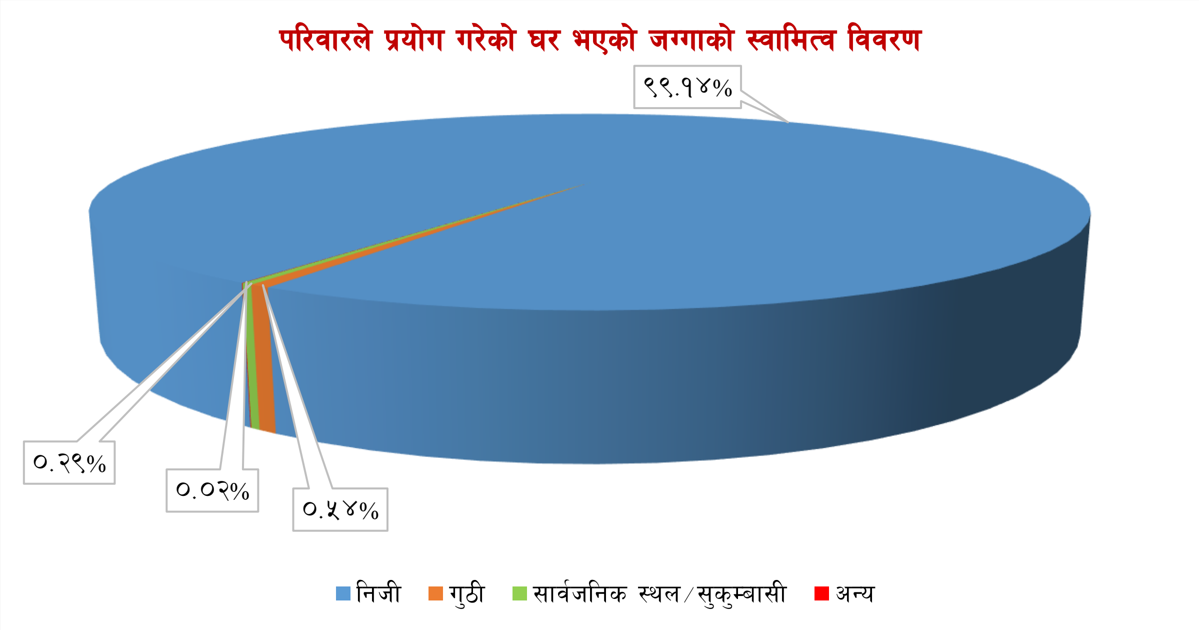

७.५.३ जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण

तालिका नं. १२६ : जगको आधारमा घुरधुरीको विवरण

वडा	माटोको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा	सिमेन्टको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा	ढलान पिल्लर सहितको	काठको खम्बा गाडेको	अन्य	जम्मा
१	१२९	४३९	३४२	१३	१	९२४
२	४८	५८९	४	२	१२	६५५
३	३८७	३३८	१५५	१२	०	८९२
४	२३५	२६९	२६२	१६	५	७८७
५	६५	२३३	२५२	२३	२	५७५
६	१७७	३७१	२१०	१४	१	७७३
जम्मा	१०४१	२२३९	१२२५	८०	२१	४६०६
प्रतिशत	२२.६०	४८.६१	२६.६०	१.७४	०.४६	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

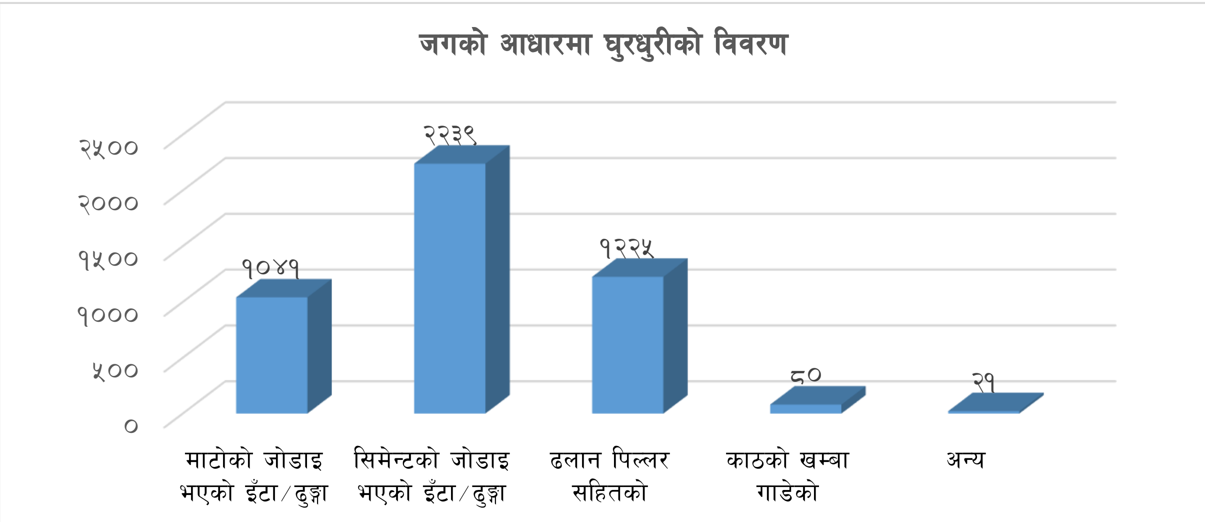

७.५.४ बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

तालिका नं. १२७ : बाहिरी गारोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

वडा	माटोको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा	सिमेन्टको जोडाइ भएको ईंटा/ढुङ्गा	काठ/ फल्याक	बाँसजन्य सामग्री	काँचो ईंटा	जस्ता/टिन/च्यादर	अन्य	जम्मा
१	६६	८४४	०	१	०	१३	०	९२४
२	३९	५९६	२	०	०	५	१३	६५५
३	१२०	७६०	०	०	०	१२	०	८९२
४	२५	७३६	३	०	०	१७	६	७८७
५	५७	४९४	३	१	५	१४	१	५७५
६	१२८	६१९	६	१	१	१८	०	७७३
जम्मा	४३५	४०४९	१४	३	६	७९	२०	४६०६
प्रतिशत	९.४४	८७.९१	०.३०	०.०७	०.१३	१.७२	०.४३	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

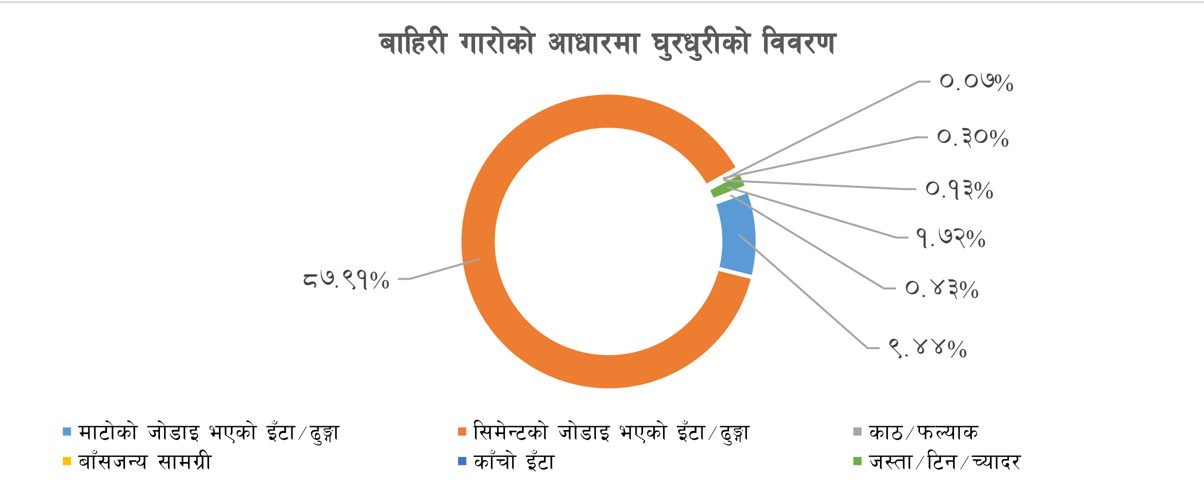

७.५.५ छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

तालिका नं. १२८ : छानोको आधारमा घुरधुरीको विवरण

वडा	खर/पराल/ छ्वाली	जस्ता/टिन	टायल/खपडा/ झिँगटी/ढुङ्गा	सिमेन्ट/ ढलान	काठ/ फल्याक	ढुङ्गा/स्लेट	अन्य	जम्मा
१	१	४१३	४	५०२	३	०	१	९२४
२	०	३८१	०	२७२	०	०	२	६५५
३	०	६९२	०	२००	०	०	०	८९२
४	२	३७९	०	४००	२	०	४	७८७
५	०	३०५	०	२७०	०	०	०	५७५
६	३	४२९	२	३३७	०	२	०	७७३
जम्मा	६	२५९९	६	१९८१	५	२	७	४६०६
प्रतिशत	०.१३	५६.४३	०.१३	४३.०१	०.११	०.०४	०.१५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७८

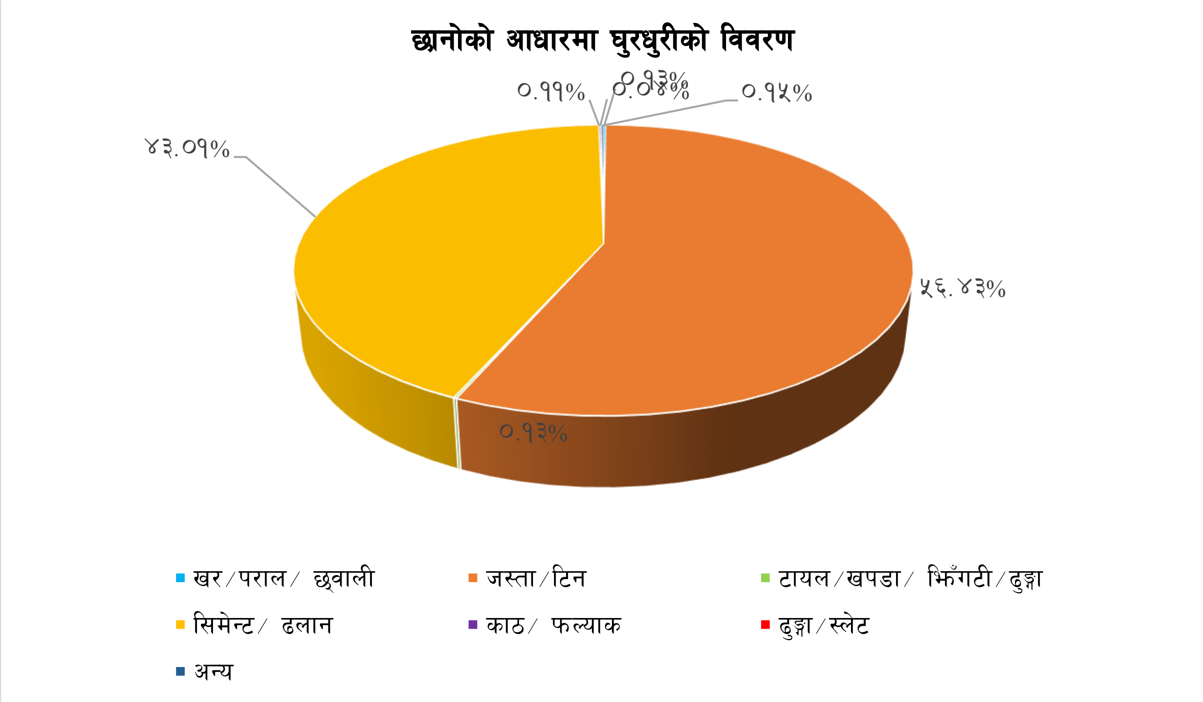

७.५.६ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहल सम्बन्धी विवरण

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत निर्माण भएका स्थानीय तहमा आवश्यक भौतिक संरचनाहरू निर्माण गरी स्थानीय सरकारको कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनुपर्ने मान्यता अनुरुप गाउँपालिका/नगरपालिकाको आफ्नै सामुदायिक भवन तथा सभाहल हुनु आवश्यक छ । यस गाउँपालिकामा भएका सामुदायिक भवनहरु तथा सभाहल सम्बन्धि विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १२९ : गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक भवनहरु तथा सभाहलको विवरण

क्र.सं.	सरकारी तथा सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना	वडा नं.	प्रकार
१.	वडा कार्यालय भवन	ढिकुरे	१	पक्की
२.	एकल महिला भवन	बाह्रबिसे	१	पक्की
३.	आयुर्वेदिक भवन	ढिकुरे	१	पक्की
४.	स्वास्थ्य चौकी	खानी गाउँ	१	पक्की
५.	न्यू युवा क्लब भवन	ढिकुरे	१	पक्की
६.	वराफेदी युवा क्लब	नरदेव	१	पक्की
७.	राममन्दिर युवा क्लब	रामन्दिर	१	पक्की
८.	मिलिजुली युवा क्लब	ढिकुरे	१	पक्की
९.	वडा नं. २ कार्यालय	माझिपानी	२	पक्की
१०.	सुन्दरीटार युवा क्लव	सुन्दरीटार	२	पक्की
११.	नयावस्ती कृषि सहकारी भवन	बगरबजार	२	,,
१२.	सचेतना महिला समुह भवन	खानीगाउँ	२	,,
१३.	चौखुडा युवा क्लव भवन	चौखुडा	३	पक्की

क्र.सं.	सरकारी तथा सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना	वडा नं.	प्रकार
१४.	भालकोट यूवा क्लव भवन	मालकोट	३	पक्की
१५.	सूर्यमति महिला भवन	पट्टावारी	३	निर्माधिन
१६.	एकिकृत हुलाक कार्यालय			
१७.	महिला सञ्जाल भवन		४	पक्की
१८.	नेपाल आदिवासी जनजाति भवन		४	पक्की
१९.	प्रगतीशिल यूवा क्लव भवन		५	पक्की
२०.	न्यू परिवर्तन युवा क्लब भवन		५	जस्ता छानो
२१.	फेदि चौतारा सामुदायिक भवन		५	जस्ता छानो
२२.	गणेश स्थान खोप केन्द्र		५	जस्ता छानो
२३.	जगात पिप्लाबोट पाटी	थाडसिङ	५	अर्धपक्की
२४.	स्कुल भवन		६	पक्की
२५.	स्वास्थ्य भवन		६	

स्रोत: गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७८

७.५.७ गाउँपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण

स्थानीय तहले पालिका कार्यालय भवन, वडा कार्यालय भवनहरू तथा अत्यावश्यक अन्य सरकारी भवनहरू आफ्नै जग्गामा अथवा नेपाल सरकारबाट प्राप्त जग्गामा निर्माण गरी कार्यसम्पादनलाई चुस्त, दुरुस्त र प्रभावकारी बनाई जनतालाई सरकारको उपस्थितिको आभास दिलाउनु आवश्यक हुन्छ । यस्ता प्रकारका स्थायी संरचनाहरूको निर्माण भएपछि संघीयताले संस्थागत रुप धारण गर्दै जान्छ ।

७.५.८ पशुबधशालाहरूको विवरण

स्थानीय सरकारले जनस्वास्थ्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर काम गरेको खण्डमा स्वस्थ्य, निरोगी र सकारात्मक सोच भएका नागरिकहरूको उत्पादन भई उनीहरूले विकास, निर्माण र सेवाका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् । त्यसकारण आधुनिक प्रविधियुक्त सफा पशु बधशालको निर्माण गरी जनताको खाद्य सुरक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै स्थानीय सरकारले मासुजन्य पशुपन्छीको वध गर्नु भन्दा पहिले निश्चित मापदण्ड पुरा गर्नुपर्ने नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु बाञ्छनीय देखिन्छ ।

७.५.९ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

नेपालमा आफ्नो धार्मिक परम्परा अनुसार मृत्यु संस्कार गर्ने चलन परापूर्व कालदेखि नै चलिआएको छ । हरेका गाउँपालिकामा तथा हरेक समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृति अनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता हो । भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ । अन्यथा अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले गाउँपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिन्छ । परम्परागत रुपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ । गाउँपालिकामा रहेका शवदाहस्थल तथा चिहानहरुको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १३० : शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरुको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
१.	ब्राम्हायणी घाट	तादी/दावेखोला	सबै
२.	पहरे घाट	तादी, ढुङ्गे खट्टो	,,
३.	साउने डाडा मरनघाट	चिन्ने भञ्ज्याङ	जनजाति
४.	पहरे घाट	पहरे घाट	सबै
५.	पट्टाबारी मरनपाटी/पितृधाम	पट्टाबारी	
६.	सेराको मुहान	लिखुखोला	सबै
७.	ब्रम्हेश्वर मरन पाटी	मरनपाटी	सबै (चिता बाहेक)
८.	छहरे दोभान	छहरे	सबै
९.	रामेश्वर धाम मरणपाटी	लिखु ६	

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

यी शवदाहस्थल तथा चिहानको व्यवस्थापनका लागि आश्रयस्थल बनाउने, खानेपानी तथा काठ दाउराको व्यवस्थापन, मृत्यु संस्कारका लागि आवश्यक सामाग्रीहरूउपलब्ध हुनेगरी पूजा पसल व्यवस्थापन आदि कुराहरूगाउँपालिकाले गर्नुपर्ने हुन्छ ।

७.५.१० पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण

पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरू हाम्रा साँस्कृतिक चिनारी हुन् । यी परम्परागत संरचनाले हाम्रो पुर्ख्यौलीलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । त्यसैले यी संरचनाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र स्तरोन्नती गरी भावी पुस्तालाई समेत हाम्रो परम्परा र संस्कृतिसँग परिचित गराउनु पर्दछ । यसो गरेको खण्डमा हाम्रो परम्परागत मौलिक पहिचान बच्दछ । विकासका आधुनिक संरचना बनाउने क्रममा हामीले मौलिक साँस्कृति सम्पदाको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापुर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउने चौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन । विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center)वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रुपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रुपमा रहेका छन् भने सडक सञ्चालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रुपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दायित्व हामी सबैको हो ।

तालिका नं. १३१ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण

वडा नं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू	ठेगाना
१	महादेवस्थान पाटी	ढिकुरे १
१	राम मन्दिर पाटी	राममन्दिर

वडा नं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू	ठेगाना
१	राधाकृष्ण पाटी	वराफेदी
१	रानीपौवा	सानीपौवा
१	ठूलीपौवा	पुतलीबजार
२	लवले पाटी, चौतारा	लवले २
२	धमला गाउँ पाटी, चौतारा	धमला गाउँ
३	पट्टावारी पित्रीधाम	
३	मालाकोट पाटी (धर्मशाला)	
३	चौखडा मरनपाटी	
४	सितलपाटी	ठूलोचौर
४	गणेशथान चौतारा	गणेशथान
४	भक्तलाल चौतारा	भक्तलाल मन्दिर
४	राधाकृष्ण मन्दिर चौतारा	बाउनचौर
५	दोवाटे प्रतिक्षालय	दोवाटे
५	वरफमुहान चौतारा प्रतिक्षालय	दावाटे
५	फेदी चौतारा	राक्से
५	भेडा राख्ने पार्क	भेडा राख्ने चौर
५	अमिलवोटे चौतारा	अमिलवोटे
५	डुडे चौतारा	डुडे
५	जगत पिप्लाबोट पाटी	थाङसिङ
६	लाम्पाटी पाटी	लाम्पाटी
६	महादेवस्थान पाटी	महादेवस्थान
६	कुखुरे चौतारा	कुखुरे चौतारा
६	भट्ट थोक चौतारा	भट्ट थोक चौतारा

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

खण्ड - ८: संस्थागत तथा सुशासनको स्थिति

८.१ संगठनात्मक तथा मानव संशाधनको अवस्था

८.१.१ संगठनात्मक ढाँचा

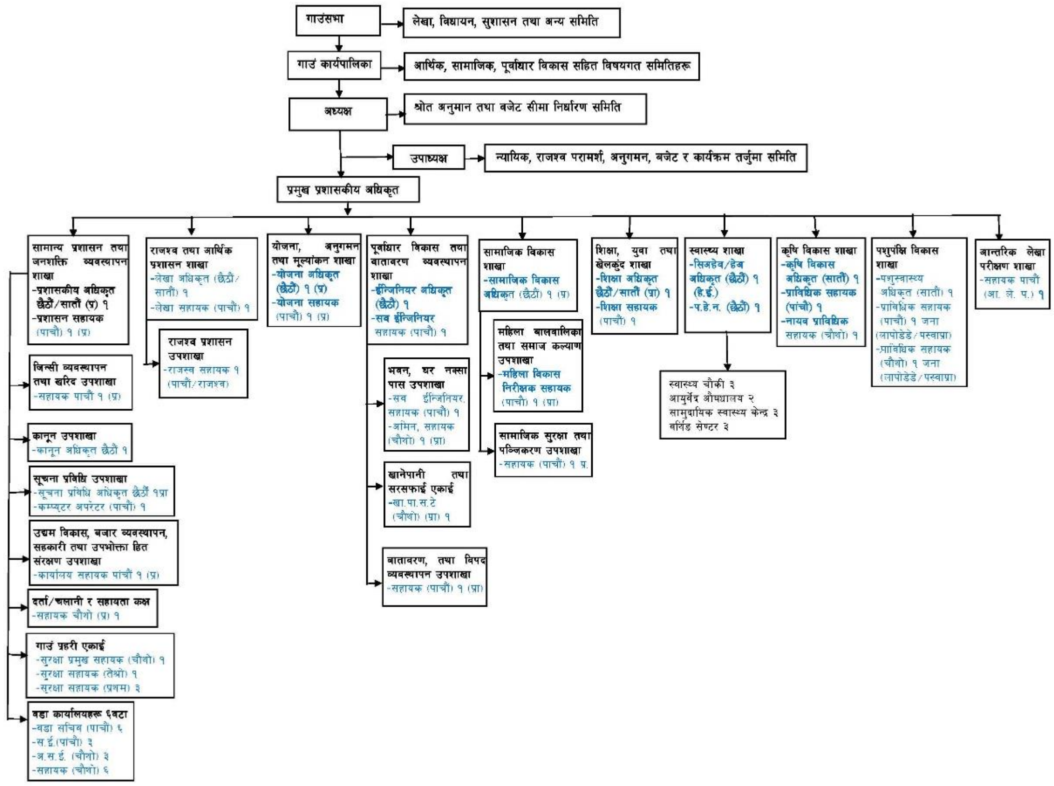

८.१.२ गाउँपालिका कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
१.	महेश वहादुर वम	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	लिखु गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय डुँडे नुवाकोट	९८५१२५३०९९
२.	साधुराम फुयाल	अधिकृत सातौं		९८४१६९३३६७
३.	रामचन्द्र लामिछाने	अधिकृत छैठौं		९८५१२०८५४४
४.	पार्वती उप्रेती	अधिकृत छैठौं		९८४१६७१४७५
५.	धर्मराज आचार्य	लेखा अधिकृत		९५५११९४६४३
६.	कुशल तिवारी	इन्जिनियर		९८४९९८४२६९
७.	भीम बहादुर रोका	अहेव अधिकृत छैठौं		९७५१०३९६७७
८.	श्याम नारायण डंगोल	अहेव अधिकृत छैठौं		९८४१५३९८८६
९.	उपेन्द्र प्याकुरेल	सूचना प्रविधी अधिकृत		९८५१११०४६३
१०.	खिमा कुमारी सुवेदी	रोजगार संयोजक		९८४१९६३८६७
११.	पदम बहादुर थापा	सहायक पाँचौ		९८४९२१०१६८
१२.	बिनिता शर्मा	म.वि.नि		९८४७६१०९४४
१३.	राकेश महर्जन	कम्प्यूटर अपरेटर		९८४१६१८३३१

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
१४.	सुमन अर्याल	आलेप साहेक		९८४१५७५७३९
१५.	केशव अधिकारी	प्राविधिक सहायक		९८४४७०९०३२
१६.	सैलेन्द्र प्रकाश पाण्डे	सब इन्जिनियर		९८४९६९८७३५
१७.	दिनेश सुवाल	सब इन्जिनियर		९८४३१५८५२९
१८.	सन्जय गौतम	लेखा सहायक		९८०८८७६६७९
१९.	दिनेश पन्थी	सहायकस्थर चौथो		९८४९२७९३९५
२०.	धुव्र प्रसाद पाण्डे	साहायक चौथो		९८६००४७३६९
२१.	जुनिल श्रेष्ठ	सामाजिक परिचालक		९८४३०२९७६०
२२.	रामेश्वर नेपाल	अ. सब इन्जिनियर		९८५१०५१५५६
२३.	अम्बिका भट्टराई	एम आइ एस अपरेटर		९८४१६९६७५४
२४.	मौसमी खड्का थापामगर	फिल्ड साहायक		९८४९९८८१६६
२५.	लिला गैरे	प्रा.स		९८४७४५०८८०
२६.	कृष्ण धमाला	ना.पा.स.		९८४२६६२४९८
२७.	दिपेन्द्र लामिछाने	वित्तिय साक्षरता सहजकर्ता		९८४३६१५७५५
२८.	गोमा जम्कटेल	मनोसामाजिक परामर्शकर्ता		९८४३७१८९३२
२९.	सम्झना बागदास	उद्यम विकास सहजकर्ता		९८४३११७९५२
३०.	भावना न्यौपाने	उद्यम विकास सहजकर्ता		९८६००८४३०१
३१.	सरस्वती अधिकारी	कानूनी सहजकर्ता		९८६०९०८७८९
३२.	रुक्मणी केसी	सामाजिक परिचालक		९८४३००२८७४
३३.	रामभक्त श्रेष्ठ	कार्यालय सहयोगी		९७४११९१४०२
३४.	कुमार बहादुर खड्का	कार्यालय सहयोगी		९८४१५४८४०४
३५.	जमुना कुमाल	कार्यालय सहयोगी		९८४१९०३३८८
३६.	भरत सुवेदी	कार्यालय सहयोगी		९८४१२४६९५४
३७.	मन्जु घिमिरे	कार्यालय सहयोगी		९८४०२००९९८
३८.	ज्ञानी दाहाल	कार्यालय सहयोगी		९८६५४५९५१३
३९.	धिरज राई	रिटर्नी स्वयमसेवक		९८४९४१२४२१
४०.	पत्रुश राई	रिटर्नी स्वयमसेवक		९८६२७३०२२७
४१.	सावित्री न्यौपाने	रिटर्नी स्वयमसेवक		९८४३७२०३५२
४२.	सरिता अधिकारी	वडासचिव	१ नं. वडा कार्यालय ढिकुरे	९८६६०४९३६७
४३.	नृपेश अमात्य	अ. सब इन्जिनियर		९८४३५८०७१९
४४.	अप्सरा ढकाल	स. कम्प्यूटर		९८१२६५००५५
४५.	गौरी राई	खा.पा.स.टे		९८४१५४८१९७
४६.	कविता पुडासैनी	ना.प्रा.स.		९८६११५३५००५
४७.	हेम प्रसाद भट्ट	कार्यालय सहयोगी		९८४९५६१७९९
४८.	यदु कुमार धमला	वडा सचिव	२ नं. वडा कार्यालय बगरबजार	९८५१२७३००९

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
४९.	भुवन सिंह	अ.सव इन्जिनियर		९८६२८३९२२६
५०.	समिता दुलला	सामाजिक परिचालक		९८४९६११२३४
५१.	रन्जित राई	कार्यालय सहयोगी		९८६०६६९६९७
५२.	ऋषिकेश अधिकारी	वडा सचिव	३ नं. वडा कार्यलय डुंडे	९८४१८९७८५४
५३.	सुन्दर सुनार	अ. सब इन्जिनियर		९८४९२६८३०५
५४.	सानुमाया तामाङ	कार्यालय सहायक		९८४३०९००३५
५५.	अप्सरा पौडेल	कार्यालय सहयोगी		९८४३७९३५७२
५६.	तारानाथ फुल्लेल	वडा सचिव	४ नं. वडा कार्यालय चौघडा	९८५१२७३००७
५७.	आरती भट्ट	ना.प्रा.स.		९८४५८३८२०५
५८.	अप्सरा मैनाली	सामाजिक परिचालक		९८४९९००५५०
५९.	गोकर्ण राई	कार्यलय सहयोगि		९८६०५८५३७६
६०.	राजन प्रसाद अधिकारी	वडा सचिव	५ नं. वडा कार्यालय थानसिङ	९८५१२७३००५
६१.	मनिषा कार्की	अ. सब इन्जिनियर		९८०८८४९९७०
६२.	पुष्पा श्रेष्ठ	ना.प्रां.स.		९८४८५६४४२३
६३.	उत्तम पाठक	कार्यालय सहयोगी		९८४९५८१४६४
६४.	निर बहादुर राना	वडा सचिव	६ नं. वडा कार्यालय छहरे	९८४१७४०८१७
६५.	यूवराज पाण्डे	सब इन्जिनियर		९८४३४९७३०४
६६.	बसन्त पन्त	कार्यालय सहयोगी		९८४१८७४८३०
६७.	श्रीराम श्रेष्ठ	कार्यालय सहयोगी		९८४१६५७८३१
६८.	विद्या ऐर	प.स्वा.प्रा.स	पशु शाखा	९८६६१०९५२९
६९.	राम कुमार राई	ना.प.स्वा.प्रा		९८५१०४६१३५
७०.	विश्वमित्र राई	कार्यालय सहयोगि		९८४९८५३९१२
७१.	सुजता लम्साल	हे.अ	खानीगाउँ स्वास्थ्य चौकी लिखु	९८५१२७३००२
७२.	उर्मीला श्रेष्ठ	अनमी पाँचौ		९८४९६२७७७१
७३.	सविना श्रेष्ठ	अनमी चौथो		९८४३६९८४४६
७४.	तुलसी गुरुङ	कार्यालय सहयोगि		९८४३४७९८३३
७५.	सुमित्रा न्यौपाने	अहेव	बगरबजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु २	९८४१०८३५९२
७६.	शोभा तिमल्सिना	अनमी		९८४९६०३६०१
७७.	सरिता न्यौपाने	अनमी		९८६०१८८५९९
७८.	नवराज लामिछाने	कार्यालय सहयोगी		९८४९७६४६८९
७९.	सुन्दर पृथ्येट्याडसा राई	हे.अ	सूर्यमती स्वास्थ्य चौकी लिखु ३ सूर्यमती	९८६९०२९५१६
८०.	सामना श्रेष्ठ	अनमी		९८४३३२१३३६
८१.	निर्मला राई	अनमी		९८४१९८४६८४
८२.	भोला प्रसाद पन्त	कार्यालय सहयोगी		९८४९११८११६
८३.	देवकी न्यौपाने	कार्यालय सहयोगी		९८४३००७६००

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
८४.	संजिब न्यौपाने	अहेव अधिकृत छैठौं	चौघडा स्वास्थ्य चौकी लिखु ४ चौघडा	९८४३६२९४३७
८५.	नविन घटाल	हे.अ		९८६६५३६३४७
८६.	हेम बहादुर प्याकुरेल			९८४१६८३४८४
८७.	नमूना श्रेष्ठ			९८४००६९१३१
८८.	अमृता ढुङ्गाना			९८६५७८७८७४
८९.	निशा श्रेष्ठ			९८६०४०१६९१
९०.	पूजा राई			९८६६९५१३१७
९१.	राजेन्द्र श्रेष्ठ			९८४३११७५९४
९२.	सीता भण्डारी			९८४३३६७५१०
९३.	मभुमति पोडे		थानसिङ सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु ५	९८४१५७५८१५
९४.	कमला तामाङ			९८६००८४६५५
९५.	मिरा थापा			९७४२८८४०८८
९६.	लक्ष्मी अधिकारी		सुविधा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु ६ वितलब	९८४१०७८३५२
९७.	सुदिप अधिकारी			९८६७०५८७६५
९८.	विष्णुप्रसाद पाठक			९८५१२३३३६८
९९.	अभयङ्कर आचार्य		ढिकुरे आवूर्वेद औषधालय लिखु १ ढिकसरे	९८४३४०५३९९
१००.	सुदर्शन पोखरेल			९८५११५८३८१
१०१.	सीतादेवी श्रेष्ठ			९८६१८१५३३२
१०२.	गुणराज ढकाल			९८४३३५६४५२
१०३.	रामनाथ साह		थानसिङ आयूर्वेद औषधालय लिखु ६	९८५११०८४९९
१०४.	राजेन्द्र नारायण श्रेष्ठ			९७४१०४०२३०
१०५.	सुमिला तामाङ		ग्रामिण आँखा केन्द्र, चौघडा	–
१०६.	अशोक कोइराला			–

८.२ ऐन, नीति, नियम र कार्यप्रणाली

८.२.१ स्वीकृत ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरुको विवरण

क्र.सं.	ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरू
१	लिखु गाउँपालिकाको स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको कार्य सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
२	लिखु गाउँपालिका मेलमिलाप केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८
३	लिखु गाउँपालिका बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिको कार्य सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
४	लिखु गाउँपालिका अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिको कार्यसञ्चालन कार्यविधि, २०७८
५	लिखु गाउँपालिकाको कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०७८
६	लिखु गाउँपालिकाको विनियोजन ऐन, २०७८
७	लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७८

क्र.सं.	ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरू
८	लिखु गाउँपालिकाको वर्षात्को समयमा बगेर आउने नदीजन्य पदार्थ (बालुवा) को व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८
९	लिखु गाउँपालिकाको प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७४
१०	अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचयपत्र वितरण कार्यविधि, २०७५
११	लिखु गाउँपालिकाको नदीजन्य पदार्थको अमानतबाट कर संकलन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७७
१२	संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण कार्यविधि, २०७७
१३	लिखु गाउँपालिकाको विनियोजन ऐन, २०७७
१४	लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७७
१५	वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन, २०७७
१६	लिखु गाउँपालिकाको "घ" वर्गको निर्माण व्यवसायी इजाजतपत्र सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४ (दोस्रो संशोधन सहित)
१७	लिखु गाउँपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न बनेको ऐन, २०७५
१८	लिखु गाउँपालिकाको विनियोजना ऐन, २०७६
१९	जलस्रोत उपयोग सम्बन्धी ऐन, २०७५
२०	लिखु गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७६
२१	लिखु गाउँपालिकाको जलस्रोत उपयोग सम्बन्धी नियमावली, २०७५
२२	लिखु गाउँपालिकाको उपभोक्ता समिति गठन, परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि, २०७४
२३	लिखु गाउँपालिकाको "घ" वर्गको निर्माण व्यवसायी इजाजतपत्र सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४
२४	लिखु गाउँपालिकाको कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन ऐन, २०७४
२५	विनियोजन ऐन, २०७५
२६	आर्थिक ऐन, २०७५
२७	लिखु गाउँपालिकाको सहकारी ऐन, २०७४
२८	गाउँ कार्यपालिकाको बैठक सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४
२९	लिखु गाउँ कार्यपालिका (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४
३०	लिखु गाउँ कार्यपालिका (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०७४

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७८

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: लिखु गाउँपालिकाका २०७९ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

क्र.सं.	निर्वाचित जनप्रतिनीधी				सम्पर्क नम्बर
	नाम, थर	ठेगाना	लिङ्ग	निर्वाचित भएको पद	
१.	ध्रुब श्रेष्ठ	लिखु-४	पुरुष	अध्यक्ष	९८५१२२१३५३
२.	सुभद्रा अधिकार उप्रेती	लिखु-३	महिला	उपाध्यक्ष	९८४३४७९२४०
३.	नरहरी पाण्डे	लिखु-१	पुरुष	वडा अध्यक्ष	९८६०५७१२९७
४.	माधव प्रसाद लामिछाने	लिखु-१	पुरुष	वडा सदस्य	९८६०८०७५३५
५.	राम राजा लामिछाने	लिखु-१	पुरुष	वडा सदस्य	९८६१८५५०९६
६.	चम्फा राजभण्डारी	लिखु-१	महिला	महिला/कार्यपालिका सदस्य	९८४९३८०८१३
७.	उर्मिला सुनार	लिखु-१	महिला	दलित महिला सदस्य	९८०३३३०९६५
८.	प्रेम बहादुर थापा मगर	लिखु-२	पुरुष	वडा अध्यक्ष	९८५१११४७२७
९.	रेशम राई	लिखु-२	पुरुष	वडा सदस्य	९८६११८८९३२
१०.	सञ्जीव लामिछाने	लिखु-२	पुरुष	वडा सस्दय	९८५११५९०५५
११.	सर्मिला घले	लिखु-२	महिला	महिला सदस्य	९८४०६६३७६५
१२.	कमला नेपाली	लिखु-२	महिला	दलित महिला सदस्य	९८०३३८५८४७
१३.	सिता राम पुलामि मगर	लिखु-३	पुरुष	वडा अध्यक्ष	९८५१०८०७१८
१४.	अर्मत मान गुवाचार्य	लिखु-३	पुरुष	वडा सदस्य	९८५११७१०९९
१५.	शैलेन्द्र बहादुर राई	लिखु-३	पुरुष	वडा सदस्य	९८४८४३४३७५
१६.	शान्ति राई	लिखु-३	महिला	महिला सदस्य	९८०३८४७९७५
१७.	ललिता सार्की	लिखु-३	महिला	दलित महिला सदस्य	९८४३१४६७०२
१८.	प्रकाश राई	लिखु-४	पुरुष	वडा अध्यक्ष	९८४३३२१०३५
१९.	प्रताप भुजेल	लिखु-४	पुरुष	वडा सदस्य	९८५११२९०८६
२०.	राजेन्द्र श्रेष्ठ	लिखु-४	पुरुष	वडा सदस्य	९८५११७८७८५७६
२१.	निकीसा राई	लिखु-४	महिला	महिला/कार्यपालिका सदस्य	९८६३६६५३०३
२२.	तारा नेपाली	लिखु-४	महिला	दलित महिला सदस्य	९८४८५६४४१७
२३.	विश्व प्रसाद खतिवडा	लिखु-५	पुरुष	वडा अध्यक्ष	९८६१८४२७२८
२४.	दोल नारायण श्रेष्ठ	लिखु-५	पुरुष	वडा सदस्य	९८५११११७६६
२५.	राजन बहादुर गोतामे	लिखु-५	पुरुष	वडा सदस्य	९८४७७५०६३०
२६.	मिना राई	लिखु-५	महिला	महिला/कार्यपालिका सदस्य	९८६०६८६२१६
२७.	कल्पना आचार्य (नगर्ची)	लिखु-५	महिला	दलित महिला सदस्य	९८१८४७२७८७
२८.	सुमन भण्डारी	लिखु-६	पुरुष	वडा अध्यक्ष	९८५११७१५१६
२९.	महेश कुमार डंगोल	लिखु-६	पुरुष	वडा सदस्य	९८४०४४१२४५
३०.	राम कृष्ण श्रेष्ठ	लिखु-६	पुरुष	वडा सदस्य	९८४१५१२७५२
३१.	कमला प्याकुरेल	लिखु-६	महिला	महिला सदस्य	९७४५७१२१५२
३२.	ज्ञानी रोक्का/सार्की	लिखु-६	महिला	दलित महिला/कार्यपालिका सदस्य	९८६०३७१२७५
३३.	दिल कुमारी घले	लिखु-२	महिला	कार्यपालिका सदस्य	९८६०४००८३५
३४.	सुसिल मिजार	लिखु-३	पुरुष	कार्यपालिका सदस्य	९८४९५६१९०९

अनुसूची २: लिखु गाउँपालिकाका २०७४ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

वडा नं.	नाम	पद	फोन नम्बर
गाउँ कार्यपालिका	ध्रुव श्रेष्ठ	अध्यक्ष	९८५१००५३५१६
गाउँ कार्यपालिका	रोजीना राई	उपाध्यक्ष	९८१२२१३९५
१ नं. वडा	नरहरी पाण्डे	वडा अध्यक्ष	९७४१०३२५९५
	इन्दिरा लोहनी	वडा सदस्य / कार्यपालिका सदस्य	९७५१०९०९९९
	श्रृजना बाग्दास	वडा सदस्य / कार्यपालिका सदस्य	९८०८०२६७६४
	सुन्दर श्रेष्ठ	वडा सदस्य	९८४३४३३०४२
	भिम बहादुर घले	वडा अध्यक्ष	९८४३४७९१००
२ नं. वडा	शान्ति राई	वडा सदस्य/ कार्यपालिका सदस्य	९८४९७८४५१५
	माधव प्रसाद दुलाल	वडा सदस्य	९८४११०५७४४
	कृष्ण प्रसाद ढकाल	वडा सदस्य	९८६००४७१०३
३ नं. वडा	भोला प्रसाद सेढाई	वडा अध्यक्ष	९८५१०४५११७
	लक्ष्मि राई	वडा सदस्य/ कार्यपालिका सदस्य	९८२३०३१८२४
	मिश्री नेपाली	वडा सदस्य	९८४१०८९३९५
	सन्जिव बहादुर राई	वडा सदस्य	९८६०५३३०१६
	हरी बहादुर थपलीया	वडा सदस्य	९८४९७३४१३०
	दल बहादुर राई	वडा अध्यक्ष	९८४१०३७७९३
	सन्जु राई	वडा सदस्य	९८४१०८७६४२
४ नं. वडा	पुडका परियार	वडा सदस्य	९८१३८६१६०३
	पदमबहादुर राई	वडा सदस्य	९८१८६४६०२६
	भोजराज न्यौपाने	वडा सदस्य	९८४३४३१७७२
	रामकृष्ण श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष	९८४११८३४२०
	दिलमाया मानन्धर	वडा सदस्य	
५	जुठे मिजार	वडा सदस्य	९८०८२२२४९०
	ढलक बहादुर राउत	वडा सदस्य	९७४११९१८२२
	दोलनारायण श्रेष्ठ	वडा सदस्य	९८४९०२४८६२
	हरिशरण लामिछाने	वडा अध्यक्ष	९८४१५८०५१८
	बिन्दा श्रेष्ठ	वडा सदस्य	९८४३७१७११२
कार्यपालिकाद सदस्य	ज्ञानी रोक्का सार्की	वडा सदस्य	९८६०३८१२७५
	कृष्णराज भेटवाल	वडा सदस्य	९८४१८०२८३३
	श्याम डंगोल	वडा सदस्य	९७४१०३९०८७
	विष्णु घले	कार्यापालिका सदस्य	९८४११०७६९६
	इन्द्र बहादुर घर्ती	कार्यौपालिका सदस्य	९८०३२०७६८७

स्रोत : लिखुगाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

अनुसूची ३: लिखु गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीको विवरण

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
१.	महेश वहादुर वम	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		९८५१२५३०९९
२.	साधुराम फुयाल	अधिकृत सातौ		९८४१६९३३६७
३.	रामचन्द्र लामिछाने	अधिकृत छैठौ		९८५१२०८५४४
४.	पार्वती उप्रेती	अधिकृत छैठौ		९८४१६७१४७५
५.	धर्मराज आचार्य	लेखा अधिकृत	लिखु गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय डुंडे नुवाकोट	९५५११९४६४३
६.	कुशल तिवारी	इन्जिजियर		९८४९९८४२६९
७.	भीम बहादुर रोका	अहेव अधिकृत छैठी		९७५१०३९६७७
८.	श्याम नारायण डंगोल	अहेव अधिकृत छैठौ		९८४१५३९८८६
९.	उपेन्द्र प्याकुरेल	सूचना प्रविधी अधिकृत		९८५१११०४६३
१०.	खिमा कुमारी सुवेदी	रोजगार संयोजक		९८४१९६३८६७
११.	पदम बहादुर थापा	सहायक पाँचौ		९८४९२१०१६८
१२.	बिनिता शर्मा	म.वि.नि		९८४७६१०९४४
१३.	राकेश महर्जन	कम्प्यूटर अपरेटर		९८४१६१८३३१
१४.	सुमन अर्याल	आलेप साहेक		९८४१५७५७३९
१५.	केशव अधिकारी	प्राविधिक सहायक		९८४४७०९०३२
१६.	सैलेन्द्र प्रकाश पाण्डे	सब इन्जिनियर		९८४९६९८७३५
१७.	दिनेश सुवाल	सब इन्जिनियर		९८४३१५८५२९
१८.	सन्जय गौतम	लेखा सहायक		९८०८८७६६७९
१९.	दिनेश पन्थी	सहायकस्थर चौथो		९८४९२७९३९५
२०.	ध्रुव प्रसाद पाण्डे	साहायक चौथो		९८६००४७३६९
२१.	जुनिल श्रेष्ठ	सामाजिक परिचालक		९८४३०२९७६०
२२.	रामेश्वर नेपाल	अ. सब इन्जिनियर		९८५१०५१५५६
२३.	अम्बिका भट्टराई	एम आइ एस अपरेटर		९८४१६९६७५४
२४.	मौसमी खड्का थापामगर	फिल्ड साहायक		९८४९९८८१६६
२५.	लिला गैरे	प्रा.स		९८४७४५०८८०
२६.	कृष्ण धमाला	ना.पा.स.		९८४२६६२४९८
२७.	दिपेन्द्र लामिछाने	वित्तिय साक्षरता सहजकर्ता		९८४३६१५७५५
२८.	गोमा जम्कटेल	मनोसामाजिक परामर्शकर्ता		९८४३७१८९३२
२९.	सम्झना बागदास	उद्यम विकास सहजकर्ता		९८४३११७९५२
३०.	भावना न्यौपाने	उद्यम विकास सहजकर्ता		९८६००८४३०१
३१.	सरस्वती अधिकारी	कानूनी सहजकर्ता		९८६०९०८७८९
३२.	रुक्मणी केसी	सामाजिक परिचालक		९८४३००२८७४
३३.	रामभक्त श्रेष्ठ	कार्यालय सहयोगी		९७४११९१४०२
३४.	कुमार बहादुर खड्का	कार्यालय सहयोगी		९८४१५४८४०४
३५.	जमुना कुमाल	कार्यालय सहयोगी		९८४१९०३३८८
३६.	भरत सुवेदी	कार्यालय सहयोगी		९८४१२४६९५४
३७.	मन्जु घिमिरे	कार्यालय सहयोगी		९८४०२००९९८

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
३८.	ज्ञानी दाहाल	कार्यालय सहयोगी		९८६५४५९५१३
३९.	धिरज राई	रिटर्नी स्वयमसेवक		९८४९४१२४२१
४०.	पत्रुश राई	रिटर्नी स्वयमसेवक		९८६२७३०२२७
४१.	सावित्री न्यौपाने	रिटर्नी स्वयमसेवक		९८४३७२०३५२
४२.	सरिता अधिकारी	वडासचिव	१ नं. वडा कार्यालय ढिकुरे	९८६६०४९३६७
४३.	नृपेश अमात्य	अ. सब इन्जिनियर		९८४३५८०७१९
४४.	अप्सरा ढकाल	स. कम्प्यूटर		९८१२६५००५५
४५.	गौरी राई	खा.पा.स.टे		९८४१५४८१९७
४६.	कविता पुडासैनी	ना.प्रा.स.		९८६११५३५००५
४७.	हेम प्रसाद भट्ट	कार्यालय सहयोगी		९८४९५६१७९९
४८.	यदु कुमार धमला	वडा सचिव	२ नं. वडा कार्यालय बगरबजार	९८५१२७३००९
४९.	भूवन सिंह	अ.सव इन्जिनियर		९८६२८३९२२६
५०.	समिता दुलला	सामाजिक परिचालक		९८४९६११२३४
५१.	रन्जित राई	कार्यालय सहयोगी		९८६०६६९६९७
५२.	ऋषिकेश अधिकारी	वडा सचिव	३ नं. वडा कार्यलय डुंडे	९८४१८९७८५४
५३.	सुन्दर सुनार	अ. सब इन्जिनियर		९८४९२६८३०५
५४.	सानुमाया तामाङ	कार्यालय सहायक		९८४३०९००३५
५५.	अप्सरा पौडेल	कार्यालय सहयोगी		९८४३७९३५७२
५६.	तारानाथ फुल्लेल	वडा सचिव	४ नं. वडा कार्यालय चौघडा	९८५१२७३००७
५७.	आरती भट्ट	ना.प्रा.स.		९८४५८३८२०५
५८.	अप्सरा मैनाली	सामाजिक परिचालक		९८४९९००५५०
५९.	गोकर्ण राई	कार्यलय सहयोगि		९८६०५८५३७६
६०.	राजन प्रसाद अधिकारी	वडा सचिव	५ नं. वडा कार्यालय थानसिङ	९८५१२७३००५
६१.	मनिषा कार्की	अ. सब इन्जिनियर		९८०८८४९९७०
६२.	पुष्पा श्रेष्ठ	ना.प्रां.स.		९८४८५६४४२३
६३.	उत्तम पाठक	कार्यालय सहयोगी		९८४९५८१४६४
६४.	निर बहादुर राना	वडा सचिव	६ नं. वडा कार्यालय छहरे	९८४१७४०८१७
६५.	यूवराज पाण्डे	सब इन्जिनियर		९८४३४९७३०४
६६.	बसन्त पन्त	कार्यालय सहयोगी		९८४१८७४८३०
६७.	श्रीराम श्रेष्ठ	कार्यालय सहयोगी		९८४१६५७८३१
६८.	विद्या ऐर	प.स्वा.प्रा.स	पशु शाखा	९८६६१०९५२९
६९.	राम कुमार राई	ना.प.स्वा.प्रा		९८५१०४६१३५
७०.	विश्वमित्र राई	कार्यालय सहयोगि		९८४९८५३९१२
७१.	सुजता लम्साल	हे.अ	खानीगाउँ स्वास्थ्य चौकी लिखु	९८५१२७३००२
७२.	उर्मीला श्रेष्ठ	अनमी पाँचौ		९८४९६२७७७१
७३.	सविना श्रेष्ठ	अनमी चौथो		९८४३६९८४४६
७४.	तुलसी गुरुङ	कार्यालय सहयोगि		९८४३४७९८३३
७५.	सुमित्रा न्यौपाने	अहेव		९८४१०८३५९२

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	कार्यरत स्थान	सम्पर्क नं.
७६.	शोभा तिमल्सिना	अनमी	बगरबजार सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु २	९८४९६०३६०१
७७.	सरिता न्यौपाने	अनमी		९८६०१८८५९९
७८.	नवराज लामिछाने	कार्यालय सहयोगी		९८४९७६४६८९
७९.	सुन्दर पृथ्वेट्याङसा राई	हे.अ	सूर्यमती स्वास्थ्य चौकी लिखु ३ सूर्यमती	९८६९०२९५१६
८०.	सामना श्रेष्ठ	अनमी		९८४३३२१३३६
८१.	निर्मला राई	अनमी		९८४१९८४६८४
८२.	भोला प्रसाद पन्त	कार्यालय सहयोगी		९८४९११८११६
८३.	देवकी न्यौपाने	कार्यालय सहयोगी		९८४३००७६००
८४.	संजिव न्यौपाने	अहेव अधिकृत छैठौं	चौघडा स्वास्थ्य चौकी लिखु ४ चौघडा	९८४३६२९४३७
८५.	नविन घटाल	हे.अ		९८६६५३६३४७
८६.	हेम बहादुर प्याकुरेल			९८४१६८३४८४
८७.	नमूना श्रेष्ठ			९८४००६९१३१
८८.	अमृता ढुङ्गाना			९८६५७८७८७४
८९.	निशा श्रेष्ठ			९८६०४०१६९१
९०.	पूजा राई			९८६६९५१३१७
९१.	राजेन्द्र श्रेष्ठ			९८४३११७५९४
९२.	सीता भण्डारी			९८४३३६७५१०
९३.	मभुमति पोडे		थानसिङ सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु ५	९८४१५७५८१५
९४.	कमला तामाङ			९८६००८४६५५
९५.	मिरा थापा			९७४२८८४०८८
९६.	लक्ष्मी अधिकारी		सुविधा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई लिखु ६ वितलब	९८४१०७८३५२
९७.	सुदिप अधिकारी			९८६७०५८७६५
९८.	विष्णुप्रसाद पाठक			९८५१२३३३६८
९९.	अभयङ्कर आचार्य		ढिकुरे आवूर्वेद औषधालय लिखु १ ढिकसरे	९८४३४०५३९९
१००.	सुदर्शन पोखरेल			९८५११५८३८१
१०१.	सीतादेवी श्रेष्ठ			९८६१८१५३३२
१०२.	गुणराज ढकाल			९८४३३५६४५२
१०३.	रामनाथ साह		थानसिङ आयुर्वेद औषधालय लिखु ६	९८५११०८४९९
१०४.	राजेन्द्र नारायण श्रेष्ठ			९७४१०४०२३०
१०५.	खड्क भाट		ग्रामिण आँखा केन्द्र	–
१०६.	अशोक कोइराला			–

स्रोत : लिखु गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, २०७७

अनुसूची ४: लिखुगाउँपालिकाका घरधुरी तथ्याङ्क संकलकको नामावली

क्र.सं.	गणकको नाम	वडा नं	मोबाइल नं.
१.	दिल कुमारी घले	१	९८६०४००८३५
२.	गोमा देवी न्यौपाने	१	९८४९२२५५७२
३.	सोनिका ढकाल	१	९८४००३५८१५
४.	कञ्चन घले	२	९८०३०४७५२१
५.	पुष्प राई	२	९८४४८२७१०२
६.	सुमित्रा लामिछाने	२	९८४१९३०८७७
७.	गोपाल मिजार	३	९८४३६१५६७०
८.	विपना न्यौपाने	३	९८४३७१८८७२
९.	नमराज राई	४	९८६३२५९६२६
१०.	सुष्मा राई	४	९८४१२११९४५
११.	केशव कार्की	४	९८४०५८९५२५
१२.	सुनिता श्रेष्ठ	५	९८०८८९५१२०
१३.	सर्मिला परियार	५	९७४५३४५९०३
१४.	गंगा श्रेष्ठ	५	९८६०४२०१२१
१५.	सुरक्षा श्रेष्ठ	६	९८६१००४८५९
१६.	शान्ति सिलवाल	६	९८४१७९८३६९
१७.	रविना श्रेष्ठ	६	९८४३७४५००१

अनुसूची ५: प्रस्तुतीकरण, कार्यशाखा तथा विभिन्न फोटोहरू